

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARI
ARASINDA DENETLEME YÖNTEMLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Rahib RZAYEV

2501171226

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER

İSTANBUL 2020

ÖZ

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARI ARASINDA DENETLEME YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ve Azerbaycan, bankacılık sektörünün finans sektöründe önemli bir büyüklüğe sahip olduğu gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle son yirmi yılda, bu ülkelerde bankacılık sisteminin önemi, küreselleşme ve finansal sektördeki iyileşmenin etkileri nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Bu iki ülke ilerleyen yıllarda büyümeyi hedeflediğinden, bu ülkelerdeki bankacılık sektörlerinin verimliliği artırılmaktadır. Tez çalışması denetim kavramının banka faaliyetinde önemli etkenlerden biri olduğu vurgulamaktadır. Denetimin temel amacı, görevi ve türleri geniş şekilde ele alınmıştır. Denetleyicilerin ilişkilerine de açıklamalarda yer verilmiştir. Bu yönde denetim prensiplerinin Basel açısından değerlendirilmesi de yapılmıştır. Basel Komitesinin Piyasa Disiplini, Sermaye Yeterliliği ve Banka faaliyet sürecine kontrolü, bankaların denetim sürecinin önem kazanması ve risk yönetiminin gerçekleşmesi için çok önem göstermektedir. Çalışmada esasen Azerbaycan ve Türkiye Merkez Bankalarının denetim süreçlerindeki önemli farklar, önemli piyasa denetim teknikleri ve en önemlisi dış denetim uygulamasındaki benzer ve karşı tarafların karşılaştırılması yürütülmektedir. Azerbaycan ve Türkiye Merkez Bankalarının denetim sürecini benzer bir modelle (Fransa Banka modeli) hayata geçirmesi ve para – kredi uygulamalarında yararlandıkları mali araçların aynı olması risk yönetimi ve genel piyasa disiplini yönünden etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Merkezi bankalar, Denetim Mekanizması, Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri

ABSTRACT

EVALUATION OF BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY CENTRAL BANK AUDITING METHODS

Turkey and Azerbaijan are important in developing countries where the banking sector has a significant size in the financial sector. Especially in the last two decades, the importance of the banking system in these countries has increased significantly due to the effects of globalization and the improvement in the financial sector. As these two countries aim to grow in the coming years, the efficiency of the banking sectors in these countries should be increased. It is emphasized that the concept of thesis work audit is one of the important factors in bank activity. The main purpose, task and types of the audit are broadly addressed. The relations of the controllers are also included in the explanations. In this respect, the evaluation of the audit principles in terms of Basel was also made. The Market Discipline of the Basel Committee, Capital Adequacy and the control of the Bank's operational process are very important for the audit process of banks to gain importance and risk management to be realized. Significant differences in the audit process is essentially the Central Bank of Azerbaijan and Turkey in the study, significant technical and market surveillance is carried out on the opposite side comparison of similar and most important external audit practices. Azerbaijan and Turkey to the audit process of the Central Bank a similar model (France Bank model) implement and money - but not the risk management of financial tools they enjoy their lending practices and is effective in terms of overall market discipline.

Keywords: Central banks, Audit Mechanism, Cumhuriyetlert of Azerbaijan and Turkey

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yapabilmem için yüksek lisans öğrenimim boyunca bilimsel olarak beni her zaman destekleyen danışman hocam, tez çalışması boyunca yapıcı eleştirileriyle tezime katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER' e , Yüksek lisans öğrenimimi tamamladığım İÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nde görevli değerli hocalarıma ve çalışanlara, şükranlarımı sunarım.

Kasım 2020

Rahib RZAYEV

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
RESİM LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DE DENETLEME MEKANİZMALARI

1.1 Denetim Kavramı	6
1.1.1 Denetimin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Teorik Çerçeve	8
1.2 Denetim Türleri	11
1.2.1 Dış Denetim Kavramı	16
1.2.1.1 Dış Denetim Türleri	18
1.2.1.2 Bağımsız dış Denetim	18
1.2.2 Kamu Denetimi	19
1.2.3 İç Denetim Kavramı	20
1.3 Merkez Bankalarında Denetim	23
1.3.1 Etkin Denetim Sisteminin Unsurları	25
1.3.2 Başarılı Denetim Koşulları	31
1.3.2.1 Uzun Dönem Denetim Planı Taslağı	33
1.3.2.2 Yıllık Denetim Planı	37
1.3.2.3 Yıl içerisinde Denetim Gerçekleştirilmesi	39

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARININ OLUŞUMU

2.1 Kısa Tarihçe	43
2.1.1 Merkez Bankaları	45

2.1.2 Merkez Bankalarının Oluşum Nedeni.....	47
2.2 Türkiye`de Merkez bankaları	52
2.2.1 Osmanlı Döneminde Merkez Bankaları.....	55
2.2.2 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu	60
2.3 Azerbaycan`da Merkez Bankaları	60
2.3.1 Azerbaycan`da Merkez bankalarının Oluşum Süreci	62
2.3.1.1 Sovyetler Döneminde Merkez bankaları.....	64
2.3.1.2 Bağımsızlık Kazandıktan Sonra Merkez bankaları.....	66
2.3.2 Azerbaycan Merkez Bankasının Yapısı	68
2.3.2.1 Azerbaycan Merkez Bankasının Politikaları.....	70
2.3.2.2 Azerbaycan Merkez Bankasının Temel Fonksiyonları	72
2.3.2.3 Modern Dönemde Merkez Bankası ve Hukuki Açından Değerlendirilme.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARININ DENETLEME YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 Azerbaycan Cumhuriyeti.....	77
3.1.1 Azerbaycan Cumhuriyet`inde Denetleme Mekanizması	79
3.1.1.1 Azerbaycan Merkez Bankası`nın Finansal İstikrar Hedefine Ulaşmak İçin Uyguladığı Para Politikası	82
3.1.1.2 Hukuksal ve Yönetmel Yapı.....	86
3.2 Türkiye Cumhuriyeti	90
3.2.1 Türkiye Cumhuriyeti Denetleme Mekanizması	92
3.2.1.1 Hukuksal ve Yönetmel Yapı.....	95
3.2.1.2 Para Politikaları	98
3.3 Bulguların Değerlendirilmesi	99
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA	106

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Bir Osmanlı Bankası reklamı	57
---	----

GİRİŞ

Bankacılık sektörünün finansal sistemdeki temel işlevi mevduat sahiplerinin tasarruflarını almak ve bu fonları hane halklarına veya kurumlara sağlamaktır. Bu durum sayesinde, mevduat sahipleri faiz kazanırken yatırımcılar yatırımları için kolayca finansman elde edebilirler. Yani, bankaların iş ve ticaret gelişiminin finansmanında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu nedenle, bankaların mali sorunları varsa, bu durum ülke ekonomisini de olumsuz yönde etkileyecektir. Böylece, bankaların verimliliği artırılmalıdır. Bu yönüyle bankaların verimliliğini değerlendiren çalışmalar çok önemlidir.

Türkiye ve Azerbaycan, bankacılık sektörünün finans sektöründe önemli bir büyüklüğe sahip olduğu gelişmekte olan ülkelerdir. Özellikle son yirmi yılda, bu ülkelerde bankacılık sisteminin önemi, küreselleşme ve finansal sektördeki iyileşmenin etkileri nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Bu iki ülke ilerleyen yıllarda büyümeyi hedeflediğinden, bu ülkelerdeki bankacılık sektörlerinin verimliliği artırılmaktadır.

Bu tez çalışmasında denetim kavramının banka faaliyetinde önemli etkenlerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Denetimin temel amacı, görevi ve türleri geniş şekilde ele alınmıştır. Denetleyicilerin ilişkilerine de açıklamalarda yer verilmiştir. Bu yönde denetim prensiplerinin Basel açısından değerlendirilmesi de yapılmıştır. Basel Komitesinin Piyasa Disiplini, Sermaye Yeterliliği ve Banka faaliyet sürecine kontrolü, bankaların denetim sürecinin önem kazanması ve risk yönetiminin gerçekleşmesi için çok önem göstermektedir.

Denetim yönünden bankada oluşan riskler ve bu risklerin yönetimi yolları, bu yönde Basel kurallarının rolü araştırmada geniş biçimde açıklanmaktadır. Denetim sisteminin özel kurumları, kamu kuruluşları ve bankaların dahili denetleme birimleri tarafından hayata geçirilmesi, esasen Azerbaycan Merkez Bankasının denetleme süreci, bankaların uyması gereken yükümlülükler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının denetim yöntem ve teknikleri, Türkiye’de bulunan kamu denetleme kurumlarından temel yönetim, prensip ve teknik özellikleri bulunmaktadır.

Çalışmada esasen Azerbaycan ve Türkiye Merkez Bankalarının denetim süreçlerindeki önemli farklar, önemli piyasa denetim teknikleri ve en önemlisi dış denetim uygulamasındaki benzer ve farklı tarafların karşılaştırılması üzerinde durulmaktadır. Azerbaycan ve Türkiye Merkez Bankalarının denetim sürecini benzer bir modelle (Fransa Banka modeli) hayata geçirmesi ve para – kredi uygulamalarında yararlandıkları mali araçların aynı olması risk yönetimi ve genel piyasa disiplini yönünden etkili olmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde Azerbaycan ve Türkiye bankalarının oluşumu ile ilgili araştırma yürütülmüştür. İlk olarak kısaca tarihi oluşum süreci belirtilmiştir. Merkez bankaları kavramı ve oluşum süreci açıklanmıştır. Türkiye’de merkez bankalarının tarihsel açıdan incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Azerbaycan’da merkez bankalarının oluşum tarihi incelenmiştir. Her iki ülke merkez bankasının yapısı, politikaları açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetlerinde denetleme mekanizmaları ile ilgili bilgi vermektedir. Denetim kavramı, denetim olgusunun tarihsel gelişimi teorik çerçeveden incelenmiştir. Denetim türleri açıklanmıştır. Merkez bankalarında denetim unsurları ile ilgili bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü Azerbaycan ve Türkiye merkez bankalarının denetleme yönünden karşılaştırılması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti’nde denetleme mekanizmaları açıklanmıştır. Daha sonra Azerbaycan ve Türkiye merkez bankaları para politikası, hukuksal ve yönetsel yapı, denetleme mekanizmaları açısından karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın pratik ve teorik önemi, banka iç denetiminin rolünün ve işlevlerinin kanıtlanmasında ve Merkez Bankası’nda iç denetim prosedürlerinin standartlaştırılması için tekliflerin geliştirilmesinde, Merkez Bankası’nda iç denetim yapılması için metodolojinin iyileştirilmesine yönelik ana alanlara ilişkin tavsiyelerin geliştirilmesinde yatmaktadır. Bu tavsiyelerin uygulamaya sokulması, iç denetçilerin işlevlerini önemli ölçüde genişletecek, çalışmalarının

düzeyini niteliksel olarak iyileştirecek ve Merkez Bankası tarafından ana işlevlerinin etkin performansının sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Bu çalışmanın en önemli özelliği sadece yerli kaynaklardan değil, yabancı kaynaklardan da yararlanılmış olmasıdır. Azerbaycan ve Türkiye araştırmacılarının yaptığı çalışmalarının yanı sıra bir takım konu ile ilgili araştırma yapmış Rus ve Avrupa yazarlarının da çalışmaları kullanılmıştır.

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Merkez bankaları ekonomik kalkınmada önemli bir role sahiptir, çünkü çoğu ülkede ana ve en önemli finansal araçlardır. Merkez bankaların ana fon kaynakları mevduat, borç alınan fonlar ve uzun vadeli sermayedir. Bankalar fonlarını farklı finansal araçlar için kullanırlar. Krediler, menkul kıymetler ve rezervler banka fonlarının ana kullanımlarıdır. Mevduat ve krediler bankaların bilançosunun en büyük kısmıdır.

Son otuz yılda bankaların yönetimi ve operasyonu finansal serbestleşme, küreselleşme ve teknolojik yenilikler nedeniyle gelişmiştir. Bu gelişmeler, birçok fayda sağlamasına rağmen, daha yüksek belirsizlik de yarattıklarından bankaların riski arttı. Bankaların ve Merkez Bankalarının zor dönemlerinin risklerindeki artış ve iç kontrol ile iç denetimin önemini artırmıştır. Bu birimlerin düzgün işlemesi, banka düzenleyicilerinin güvenli ve sağlam finansal sistemler oluşturması için çok önemlidir.

Bankalar düzenleyicilerine ve yönetimine, özellikle Basel komitelerinden sonra iç denetim ve iç kontrole büyük önem verilmiştir. İç denetim ve iç kontrol üzerinde yoğunlaşmanın önemi, etkin ve uygun bir banka yönetimi için temel işlev haline gelmiştir. Bankaların etkin iç kontrol fonksiyonuna sahip olmaları çok önemlidir, çünkü bu yolla bankalar amaç ve hedeflerin gerçekleşmesini sağlayabilirler. Güçlü iç kontrol aynı zamanda politikalara, iç kurallara, bankacılık yasalarına, düzenlemelere ve planlara uyulmasını sağlayacaktır.

Bu tez çalışması Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyet'i merkez bankalarının denetim mekanizmalarını karşılaştırmaktadır. Her iki devletin gelişim

aşamasında olması bu devletlerin merkez bankalarının işleyişinin ve denetim mekanizmasının incelenmesini önemli kılmaktadır. Her iki devletin merkez bankaları ve merkez bankalarında gerçekleştirilen denetim süreçleri araştırmanın konusunu kapsamaktadır ve her iki devletin araştırmacıları açısından önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Azerbaycan ve Türkiye merkez bankaları denetleme mekanizmalarının karşılaştırılması ve bu benzer ve farklı taraflarının ortaya çıkarılmasıdır. Çalışmada özellikle Azerbaycan ve Türkiye merkez bankalarının denetim politikalarındaki temel farkların, temel piyasa denetim araçları, hukuki, finansal ve ekonomik açıdan benzer ve farklı özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın teorik ve metodolojik temeli, modern yerli ve yabancı bilim insanlarının ve muhasebe, denetim, ekonomik analiz ve bankacılık alanındaki uzmanların çalışmalarıdır. Görevler geliştirilirken ve çözülürken gözlem, karşılaştırma, genelleme, karşılaştırmalı analiz ve iç denetim aşamalarının incelenmesine sistematik bir yaklaşım gibi yöntemler kullanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezi

Tezde geliştirilen öneriler, merkez bankalarda iç denetim yapılması için prosedürlerin standartlaştırılmasına, iç denetçilerin teftiş sürecinin optimize edilmesine ve kalitelerinin artırılmasına izin vermektedir. Yazar tarafından önerilen metodolojik gelişmeler, iç denetimlerin yürütülmesinin karmaşıklığını önemli ölçüde azaltacak ve iç denetimlerin planlama kalitesini artırarak ihlal ve eksikliklerin tespit edilmeme riskini önemli ölçüde azaltacaktır. Bu yönde aşağıda belirtilen hipotezlerin ispatlanması hedeflenmiştir:

- Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti merkez bankalarının denetimi farklı kurumlar tarafından denetlenmektedir.

- Her iki devletin merkez bankası denetleme süreci farklılık göstermektedir.
- Her iki devletin merkez banka denetleme mekanizmaları Bazel I-II çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE'DE DENETLEME MEKANİZMALARI

1.1 Denetim Kavramı

Denetim süreci Azerbaycan Cumhuriyet'i ve dünyada devamlı değişim ve gelişim göstermektedir. *Denetim, bir ekonomik objenin (bağımsız işletme birimi) işleyişi ve pozisyonu ile ilgili ya da böyle bir durum ve işleyiş hakkındaki bilgileri içeren ve tespit edilen ölçütlere dayanarak, kalite konusunda bir sonuç çıkaran yetkin bir bağımsız kişi tarafından yürütülen olayların toplanmasını ve değerlendirilmesini içeren bir faaliyet türüdür. Bu nedenle, bir denetim, bir işletmenin finansal tabloları hakkında bağımsız olarak görüş bildirilmesi anlamına gelir. Denetimin temel amacı, denetim konusunun finansal tablolarının güvenilirliğini ve doğruluğunu belirlemek ve müşterinin yasalara, iş hukuku ve vergi yasalarına uygunluğunu izlemektir¹.*

Denetim, denetim kuruluşların ve bireysel girişimcilerin (denetlenmiş kuruluşlar) muhasebe ve finansal (muhasebe) beyanlarının bağımsız olarak doğrulanması konusunda girişimci bir faaliyettir. Makroekonomik düzeyde, denetim, aşağıdaki şartlara göre ihtiyaç duyulan bir pazar altyapısı unsurudur²:

- Mali tablolar, yönetim, katılımcılar ve bir ekonomik kuruluşun mülk sahipleri, gerçek ve potansiyel yatırımcılar, çalışanlar ve müşteriler, yetkililer ve bir bütün olarak halk dahil finansal açıdan incelenmesi;
- Finansal tablolar, özellikle tahminlerin kullanılması ve ekonomik yaşam ile ilgili gerçeklerin belirsiz bir şekilde yorumlanması olasılığı nedeniyle birçok faktör nedeniyle bozulmaya maruz kalabilir; Ayrıca, finansal tabloların güvenilirliği, derleyicilerinin olası önyargısı nedeniyle otomatik olarak sağlanmamaktadır;

¹ Atilla İnan, (1992): **Bütün Yönleriyle Türk Sayıştayı**, Özel baskı. Ankara. S. 147

² Мерзликина Е.М., Никольская Ю. Н. (2007) Аудит: Учебное пособие. - 3-е изд., Перераб. и добавить. - Москва.: ИНФРА.s..368

- Finansal tabloların güvenilirlik derecesi, bir kural olarak, ekonomik varlıkların finansal tablolarına yansıtılan iş işlemlerinin sayısı ve karmaşıklığının yanı sıra muhasebe ve diğer bilgilere erişimin zorluğu nedeniyle ilgilenen kullanıcıların çoğunluğu tarafından bağımsız olarak değerlendirilemez.

Denetim yasasına uygun olarak yapılan bir denetim, yetkili makamlarca ülke mevzuatı uyarınca yürütülen mali (muhasebe) beyanların güvenilirliği üzerindeki devlet kontrolünün yerine geçemez.

Modern denetim özel bir örgütsel kontrol şeklidir. Denetim, yetkili bir bağımsız çalışanın, belirli bir iş sistemiyle ilgili ölçülebilir bilgilerin kanıtını biriktirip değerlendirerek, bu bilgilerin belirlenmiş kriterleri karşıladığı dereceyi belirlemek ve ifade etmek için gerçekleştirilen süreçtir. Denetim faaliyetinin temel amacı, ekonomik kuruluşların muhasebe (finansal) beyanlarının güvenilirliğini ve finansal ve ticari işlemlerin yürürlükte olan yasal düzenlemelerle uyumluluğunu sağlamaktır. Bir denetçinin hizmetlerine olan ihtiyaç, aşağıdaki durumlarla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır:³

- İdare ile bu bilginin kullanıcıları (sahipler, yatırımcılar, alacaklılar) arasında uyumsuzluk olması durumunda taraflı bilgi verilmesi;
- Kararların sonuçlarının bilginin kalitesine bağımlılığı;
- Bilgiyi doğrulamak için uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç;
- Kullanıcıların kalitesini değerlendirmelerinde sık sık erişim bilgisi eksikliği.

Denetim sürecinin amacı aşağıdaki gibi değerlendirilebilir⁴:

- Raporların güvenilirliğinin ya da yanlışlık beyanının onaylanması;

³ Жарылгасова А. (2007) **Международные стандарты аудита: учебное пособие**. - 3-е изд., Стер. - Москва: КНОРУС. s.400.

⁴ Kebeli A. (2012) **Kamu İç Denetiminde Kurumsal Performans Denetimi**, TODAİE Kamu Yönetimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Dönem Projesi. S.6

- Muhasebe ve raporlama kurallarını düzenleyen yasa ve yönetmeliklere uyumu izlemek, varlıklar, borçlar ve öz kaynaklar için değerlendirme metodolojileri;
- Denetlenen dönem için işletmenin varlık, borç, öz kaynak, maliyet, gelir ve finansal sonuçlarının muhasebe ve raporlanmasındaki yansımaların eksiksizliği, güvenilirliği ve doğruluğunun teyit edilmesi;
- Kendi sabit ve cari varlıkların, finansal yedeklerin ve borç alınan fonların en iyi şekilde kullanılması için yedeklerin belirlenmesi.

Denetim medeni hukuk, idare hukuku, muhasebe temellerine dayanmaktadır. Denetimin nihai amacı, kuruluşun finansal durumunu, finansal istikrarını ve kredibilitesini analiz etmektir. Denetçi, denetim faaliyetlerini bir denetim kuruluşunun çalışanı olarak ya da bir denetim kuruluşunun bir medeni hukuk sözleşmesi temelinde çalışacak bir kişi olarak veya tüzel kişilik oluşturmada faaliyetlerini yürüten bireysel bir girişimci olarak yürütme hakkına sahiptir⁵. Dolayısıyla, bir denetim sadece bir kontrol mekanizması değildir. Denetimler, ticari vizyon uzmanları tarafından yapılan istişarelerin “katma değeri” ve nihayetinde müşterinin ekonomik başarısına katkıda bulunduğundan, ticari başarıya ulaşmanın bir aracı olarak kabul edilebilir.

1.1.1 Denetimin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Teorik Çerçeve

Denetim tarihi eski zamanlarda başlar. Zaten Doğu'da o dönemlerde muhasebe faaliyetleri üzerinde sistematik bir kontrolün başlangıcını gözlemlemek mümkündür ve birçok ülkede denetim tarihi benzerdir: Eski Mısırlılar, Çinliler ve Sümerler daha o zamanlar yetkililerin faaliyetlerini takip etmekteydi. Çin'de, Zhou Hanedanlığı döneminde (M.Ö 1122 - 256 yıl), devlet sistemi dengeli bir bütçeye ve tüm hükümet departmanlarının denetimine sahipti. Ancak, yalnızca Eski Yunan ve Roma'da denetim daha belirgin bir şekil elde etmiştir. Atina'daki MÖ 5. yy'da Ulusal Meclis, devletin gelirlerini ve harcamalarını kontrol edilmekteydi. Roma Cumhuriyeti'nde kamu maliyesi Senato ve denetçilerin

⁵ Kuluçlu E. (2006). Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetimine, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 63. S.3

personeli tarafından kontrol edildi. Muhasebe belgelerini korumanın doğruluğunu izlemek görevi olan özel düzenleyici kurumlar ortaya çıkıyor. Söz konusu hizmetlerin “çalışanları” olarak adlandırılan Quaestors raporlarını duruşma için Roma'ya gönderdi. Dolayısıyla, muhasebe belgelerini korumanın doğruluğunu izlemek görevi olan özel düzenleyici kurumlar ortaya çıkıyor. Söz konusu hizmetlerin “çalışanları” olarak adlandırılan Quaestors raporlarını duruşma için Roma'ya göndermekteydi⁶.

Denetim kelimesinin özü dinlemektir (tam anlamıyla ve mecazi olarak). Gelecekte danışmanlık faaliyetinin bütün bir şubesinin adı olacak olan Latince bir kelimedir. Denetimin oluşumunun İngilizce dilinde tarihi, 1130'da İngiltere ve İskoçya Hazinesi'nin arşivleri ile ilişkilidir. 1200'lerde, Londra Şehri denetlendi ve 14. yüzyılın başlarında, seçilen yetkililer arasında denetçiler belirdi⁷.

Bir denetimin ortaya çıkması, işletmeyi doğrudan yönetenlerin (yönetim, yöneticiler) ve faaliyetlerine yatırım yapanların (mal sahipleri, hissedarlar, yatırımcılar) çıkarlarının ayrılması ile bağlantılıdır. İkincisi, yalnızca yöneticilerin ve onlara bağlı olan işletme muhasebecilerin sağladığı finansal bilgilere dayanmak istememiştir. İşletmelerin iflas etmesi, idarenin aldatması finansal yatırım riskini önemli ölçüde artırdı. Hissedarlar aldatılmadıklarından ve yönetim tarafından sunulan açıklamaların işletmenin fiili mali durumunu tamamen yansıttığına emin olmak istediler. Finansal bilgilerin doğruluğunu ve finansal tabloların doğruluğunu teyit etmek için, hissedarların görüşüne göre güvenilir olabilecek kişileri davet ettiler⁸.

Dünya pratiğinde, denetim geliştirmenin birkaç aşaması vardır⁹:

⁶ Sharkansky I. (1995). **Expanding the Frontiers of State Audit**: Israel's Auditor as Critic of Political Morals. State of Israel, State Comptroller's Office, Jerusalem No. 95-301. S.95

⁷ Muktedir K. (1995). Yeni Başlayanlar İçin Denetime Giriş. *Sayıştay Dergisi Ekim Kasım Sayı 19*, ss.15-30. s.16

⁸ Dewar, a.g.e., s.10.

⁹ Porter B., Simon J, Hatherly D. (2005). **Principles of external auditing**. John Wiley & Sons, Ltd.s.88

Aşama 1: Tarihsel olarak yönlendirilen denetim oluşumu. Denetimin kesin ortaya çıkış tarihi ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre, ilk kez, muhasebeciler ve denetçiler, 19. yüzyılın ortasında İngiltere'de (1862 İngiliz Şirketler Kanunu'nda yılda bir kez zorunlu denetim öngörülmüş) ortaya çıkmış, daha sonra Fransa'da (1867) şirket denetçilerinin özel denetçiler tarafından zorunlu olarak onaylanmasına ilişkin bir yasa çıkarılmış, buna "hesap komisyoncusu" adı verilmiştir. Denetim, üretimin ve sermayenin yoğunlaşması ile en gelişmiş kapitalist ülkelerde de ortaya çıkmıştır. Üretim ölçeğindeki artış bağlamında, yöneticiler ve yatırımcılar arasında bir ayırım yapıldı. Mal sahibi (yatırımcı), üretim ve finansal konularla doğrudan ilgilenmekte ve bunu yöneticilere emanet etmektedir. Nesnel olarak, işe alınan yöneticiler tarafından derlenen muhasebe ve raporlamanın bağımsız olarak doğrulanması ve işletmenin finansal durumunu değerlendirmesinin yanı sıra güvenilirliği hakkında görüş bildirilmesi gerekmektedir. Böyle bir görüş denetçi tarafından ifade edilebilir. Aynı zamanda, denetimin amacı (önceki gibi) hataları ve çarpıklıkları tespit etmek ve düzeltmek değil, işletmenin gerçek mali durumunu ve gerçek boyutunu değerlendirmektir.

Aşama 2. Seçile bilen denetimin ortaya çıkışı: Dünyada 19. Ve 20. yüzyılın başında hızlı ekonomik büyüme gözlenmekteydi. Ulus ötesi şirketler ve iş birlikleri kurulmaya başladı. İşletme, işlevsel ve coğrafi özelliklere göre çeşitlenmeye ve bölümlenmeye başlamaktadır. Kapitalizm tekelci bir aşamaya girmiştir. Muhasebe tarihinde bu dönem önemlidir, çünkü 1904'te konsolide bilanço kavramı ortaya çıkmıştır. Keskin bir şekilde artan bilgi hacmi nedeniyle, denetçiler muhasebe ve raporlamayı sürekli olarak doğrulayamadılar, bu da seçici bir denetimin ortaya çıkmasına, iç kontrol sistemi doktrininin oluşturulmasına ve denetim sırasında değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Amerikan denetimi dış dünyadan bağımsız olarak ayrılır ve gelişmeye başlamaktadır.

Aşama 3. Denetim faaliyetlerinin düzenlemesinin başlaması. Denetimin gelişmesinde önemli bir ivme, işletmelerin toplu iflasının denetim prosedürlerinin sıklaştırılmasını gerektirdiği ve denetimlerin ve denetçilerin bağımsızlığını sağlayan 1929-1933 küresel ekonomik krizidir. Bu bağlamda, 1931'de Almanya'da, denetim sürecinin kendisinin düzenlenmesi ile işletmelerin

muhasabe raporlarının zorunlu denetimine ilişkin bir hükümet kararnamesi kabul edildi. 1934 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, Amerikan şirketlerinin muhasabe ve raporlamasının düzenlenmesini üstlenen Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu kurulmuştur. O zamandan beri, hisseleri borsada işlem gören anonim şirketlerin yıllık raporları bir muhasebeci-denetçi veya bir denetim firması tarafından onaylanmış olmalıdır.

Aşama 4. İlk profesyonel denetim birliklerinin ortaya çıkması, denetimin daha da geliştirilmesi, iç kontrol sistemi öğretileri. 1942'de Fransa'da bir uzman muhasebeciler odası ve sertifikalı muhasebeciler ortaya çıktı. 1945'te, Odanın faaliyetleri bir hükümet kararı ile düzenlenmiştir. Oda Ekonomi ve Maliye Bakanının vesayeti altına girdi. İki ana denetim düzenlemesi alanı oluşturulmaktadır (devletin etki derecesine göre): ABD ve Büyük Britanya'da kendilerinin profesyonel dernekler oluşturan denetim kuruluşlarının göreceli bağımsızlığı; ikinci tren denetçileri, onlara uygun nitelikleri atar ve çalışmalarını üzerinde kontrol yapar; Batı Avrupa'da - denetim kesinlikle hükümet tarafından düzenlenir.

Aşama 5. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu içerisinde Uluslararası Denetim Uygulamaları Komitesinin ortaya çıkışı, Uluslararası Denetim Standartlarının geliştirilmesi. 1970'lerin başında. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun himayesinde (IFAC), Uluslararası Denetim Standartlarının geliştirilmesine başlanmıştır. Bildiğiniz gibi, IFAC kâr amacı gütmeyen, hükümet dışı, siyasi bir uluslararası muhasabe meslek örgütüdür. Bugüne kadar, IFAC 113 ülkeden 153 temsilci içeriyor. IFAC'ın asıl amacı mesleği geliştirmek, kalitesini artırmak, kamu yararını göz önünde bulundurmaktır. IFAC, komiteleri aracılığıyla hareket etmektedir.

1.2 Denetim Türleri

Denetim, yetkin bir bağımsız çalışanın, bu bilgilerin belirlenmiş kriterleri karşıladığı dereceyi belirlemek ve ifade etmek amacıyla belirli bir iş sistemiyle ilgili ölçülebilir bilgilerin kanıtlarını biriktirdiği ve değerlendirdiği süreçtir.

Modern denetim özel bir örgütsel kontrol şeklidir¹⁰. Denetim faaliyeti kuruluşun ve bireysel girişimcilerin muhasebe ve mali tablolarının bağımsız olarak doğrulanması konusunda girişimci faaliyetidir.

Denetim türleri:¹¹

- Gelişim aşamasına göre:
- Onay denetimi;
- Sistem odaklı denetim;
- Riske dayalı denetim.

Onay denetimi, muhasebe belgelerinin ve beyannamelerinin doğruluğunun kontrolü ve teyidi, her hesabın onaydır. Sistem odaklı denetim- iç kontrol sisteminin analizine dayanan denetim uzmanlığıdır. Eğer iç kontrol sistemi verimli çalışıyorsa, ayrıntılı bir kontrol yapılması gerekmediği kanıtlanmıştır, çünkü bir dereceye kadar iç kontrol sistemine hataları ve ihlalleri açıklamada güvenilirdir. Kontrolün etkisiz kaldığı durumlarda, müşteriye sistemin nasıl iyileştirileceği konusunda tavsiyeler verilir; Risk bazlı bir denetim, hata riskinin en yüksek olduğu muhasebe alanında denetçilerin çalışmalarının yoğunlaşmasıdır. Denetim çalışmalarını risklerin yüksek olduğu alanlarda yoğunlaştırarak, düşük riskli bölgeleri kontrol etmek için harcanan zamanı azaltabilir ve böylece daha uygun maliyetli bir hizmet sağlanmaktadır.

Siparişin doğası gereği denetim türleri¹²:

- Zorunlu denetim;
- İsteğe dayalı denetim.

Doğrudan yasa ile veya devlet organları adına kurulan davalarda zorunlu denetim yapılmaktadır. Kanuni denetim yapılması için kapsam ve prosedür kanunla

¹⁰ Мерзликина, Никольская, а.г.е., 367

¹¹Мельник М.В., Макальская М. Л., Пирожкова Н.А., Сиротенко Э. А. (2008). **Аудит. Учебное пособие**. Издательство: Москва Форум. s.234

¹² Подольский В., Поляк Г. Б., Савин А. И. (2008) **Аудит. Учебное пособие**. Москва, Союз Дана. с.88

düzenlenir. Girişim (gönüllü) denetimi, bir denetçi (denetim firması) ile yapılan anlaşma temelinde ekonomik bir kuruluşun kararı ile gerçekleştirilir. Denetimin niteliği ve kapsamı müşteri tarafından belirlenmektedir, ancak iki proaktif denetim kategorisi- seçici denetim ve işletmenin sürekli denetimi -bulunmaktadır:

Müşteriyle kararlaştırılan bir denetim programına göre seçici bir denetim gerçekleştirilir. Denetim şirketi, işletmenin muhasebesini seçici bir şekilde denetlemektedir. Böyle bir inisiyatif denetiminin sonucu, işletme muhasebesinin yasal normlara uygunluğunun genel durumunu yansıtan bir denetim raporudur.

Sürekli bir inisiyatif denetimi, müşterinin muhasebenin denetçiler tarafından yapılan gerekliliklerin yerinde bir vergi denetimi yaparken vergi müfettişliği gerekliliklerinden çok daha katı olduğu bir tam denetimini içermektedir. Denetim raporuna ek olarak, müşteri muhasebe ve vergi muhasebesindeki hataları düzeltmek için denetçilerden tavsiyeler alır. Bir sonraki adım, denetimin sonuçlarına dayanarak muhasebenin restorasyonu ve netleştirici vergi beyannamelerinin hazırlanması olacaktır.

Sıklığına göre denetim türleri¹³:

- İlk denetim
- Kararlaştırılmış denetim

İlk denetim, bu müşteri için ilk defa denetçi (denetim firması) tarafından yapılır. Bu, denetimin riskini ve karmaşıklığını önemli ölçüde artırır, çünkü denetçiler müşterinin özellikleri, iç kontrol sistemi vb. hakkında gerekli bilgilere sahip değildir. Mutabakata varılan (tekrarlanan) denetim, denetçi (denetim firması) tarafından defalarca veya düzenli olarak yapılır ve bu konuda müşterinin muhasebesinin özellikleri, muhasebe organizasyonundaki olumlu ve olumsuz yönleri, müşteri ile uzun vadeli iş birliğinin sonuçları (vergi danışmanlığı, iç sistemin örgütlenmesinde yardım) bilgisine dayanır.

¹³ Полисюк Г. Б., Кузьмина Ю. Д., Сухачева Г. И. (2007) Аудит предприятия. Аудиторская организация и комплексный анализ финансовых результатов предприятия - Москва, EXAM.s. 77

Denetçinin durumuna göre denetim türleri¹⁴:

- Dış denetim;
- İç denetim.

Dış denetim, bağımsız denetim yapan şirket veya denetlenen şirkette menfaati olmayan dış denetçiler tarafından yapılır. Dış denetimin amacı, muhasebe, raporlamanın doğruluğunu onaylamak, iç kontrolün (denetim) kuruluşun politika ve hedeflerine uygunluğunu değerlendirmektir. İç denetim, yönetim kontrolünün ayrılmaz ve önemli bir unsurudur. İç denetim ihtiyacı, büyük işletmelerde, üst yönetimin kurumun günlük takibi ve düşük yönetim yapılarıyla ilgilenmemesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. İç denetim bu faaliyetler hakkında bilgi sağlar ve yöneticilerin raporlarının güvenilirliğini onaylar.

İç denetim ihtiyacı aşağıdakilerden kaynaklanmaktadır¹⁵:

- İşletmelerin örgütsel yapısının karmaşıklığı;
- Çeşitli aktiviteler ve onların iş birliği olasılığı;
- Bölümlerin uzaklığı, ana kuruluştan şubeler;
- Ekonomik bir işletmenin idaresinin, her yönetim düzeyindeki yöneticilerin eylemlerinin adil bir şekilde objektif ve bağımsız bir değerlendirmesini alma arzusu;
- İş ortaklarından şirkete olan güven derecesinin artırılması.

İç denetim, büyük ölçüde kaynak kaybını önlemek ve işletme içinde gerekli değişiklikleri uygulamak için gereklidir.

Denetim nesnesine göre denetim türleri¹⁶:

- Finansal denetim;
- Yönetimsel;

¹⁴ Мерзликина, Никольская, а.г.е.. 370

¹⁵ Полисюк, Кузьмина, Сухачева, а.г.е..86-88

¹⁶ Полисюк, Кузьмина, Сухачева, а.г.е..95-98

- Uygunluk denetimi.

Finansal tabloların denetimi, işletmenin belirlenmiş kriterlere ve genel olarak kabul görmüş muhasebe kurallarına uygunluğuyla ilgili görüş bildirmek amacıyla yapılan açıklamaların gözden geçirilmesidir. Bu denetim, raporları gözden geçirilen şirketin davet ettiği dış denetçiler tarafından yapılır. Mali tabloların denetiminin sonuçları yayımlanır ve çok çeşitli kullanıcılara (hissedarlar, alacaklılar, devlet düzenleyici kurumlar vb.) gönderilir.

Yönetim denetiminin temel amaçları, teşebbüsün organizasyon ve yönetiminin doğrulanması ve iyileştirilmesi, üretim faaliyetlerinin niteliksel yönleri, üretim verimliliği ve finansal yatırımların değerlendirilmesi, verimlilik, fon kullanımının rasyonelliği, tasarruflarıdır¹⁷. Bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilen yönetim denetimi, kapasitelerini ve kaynaklarını kullanma verimliliğini artırmak ve amaçlanan hedeflere ulaşmak için müşteriye danışmanlık hizmetlerinden biridir.

Bir ekonomik faaliyet denetimi, yani, belirli amaçlar için gerçekleştirilen bir kuruluşun ekonomik faaliyetinin sistematik bir analizi, yönetim denetimine oldukça yakındır. Bu tür denetime bazen performans denetimi veya idare ve organizasyon denetimi denir¹⁸. Ticari faaliyetleri denetlerken, objektif bir sınav ve belirli faaliyet türlerinin kapsamlı bir analizi kabul edilir.

Gereksinimlere uygunluk denetimi, öngörülen koşullara, kurallara veya yasalara uygunluğunu belirlemek için bir konunun belirli bir finansal veya ekonomik faaliyetini analiz etmekten oluşmaktadır. İç kontrol kuralları gibi şartlar idare tarafından belirlenmekteyse bu tür bir denetim, iç denetçilerin işlevini yerine getiren işletme çalışanları tarafından gerçekleştirilir¹⁹. Koşullar alacaklılar tarafından belirlenmekteyse (örneğin, işletme sermayesi ile kısa vadeli

¹⁷ Tanju Y. S.. (2002) “İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri – İç Kontrol Merkezi Teftiş’ten (İç Denetim’den) Farklı Bir Mekanizma mıdır?”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı.42,,s.11

¹⁸ Cömert D. N. (2001). **Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu**, İstanbul: Lebib Yalkın Matbaası.s.52

¹⁹ Özbek Ş., Uygun M.Ş. (2003) “**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bağımsız İdari Otorite midir?**”, TCMB Lira Bülteni, Sayı.27, Temmuz, , ss.8-9

yükümlülükler arasında belirli bir oranın korunma koşulu), bu koşulların yerine getirilmesi genellikle şirketin finansal tablolarına yansıtıldığından, bu tür bir denetim finansal tabloların denetimi ile birlikte yapılmaktadır.

1.2.1 Dış Denetim Kavramı

Dış denetim, tüm ilgili tarafların doğrulama faaliyetlerinin sonuçlarına ücretsiz erişim, ekonomik kuruluşun kalitesinin doğrulanması ve ikincisinin rekabetçiliğinin arttırılması için en yaygın prosedürlerden biridir. Muhasebe sisteminin reformu sürecinde, en acil konulardan biri, bir finansal raporlama kontrol sisteminin oluşturulması sorunudur²⁰.

Denetim kuralları uluslararası denetim standartları temelinde oluşturulmuştur; bu nedenle, uluslararası standartlar gibi, dünyanın farklı ülkelerindeki muhasebe sistemlerinin uyumlaştırılması sürecinde en alakalı hale gelen uluslararası finansal raporlama standartları ile doğrudan ilişki içindedirler²¹.

Finansal tabloların dış denetimini uluslararası standartlara göre yürütme süreci, büyük ve orta büyüklükteki ekonomik varlıklarının uluslararası pazarlara yaygın olarak girmesinin yanı sıra, finansal tabloların en yüksek derecede şeffaflığını sağlama ihtiyacı ile ilişkilidir. Finansal tabloların dış denetiminin uluslararası standartlara uygun olarak asıl amacı, raporlama yılı için yansıtılan ekonomik işletmenin finansal durumunun güvenilirliği, cari dönemdeki finansal ve ekonomik faaliyetlerin ve nakit akışlarının sonuçları hakkında görüş bildirmektir. Muhasebe standartlarına uygun olarak hazırlanan beyanların aksine, UFRS'ye (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) uygun olarak hazırlanan beyanlar esas olarak iş sürecine katılanlara (yatırımcılar, alacaklılar vb.) yöneliktir²².

Finansal tabloların UFRS'ye uygun olarak denetlenmesi aynı zamanda finansal tabloların hazırlanması için birleşik veri depolaması sağlayan bir sistemin zorunlu

²⁰ Tekeli İ., İlkin S., (1997) **Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara.s.145

²¹ Полисюк, Кузьмина, Сухачева, а.г.е., s.95-98

²² Попова Л.В. (2003) **Основные теоретические принципы построения системы управления** / Л.В. Попова, И. Маслова, Б. Маслов // Финансовый менеджмент..s.45

olarak temin edilebilirliği için de şartlara sahiptir. Bir denetim yapılırken, UFRS'ye uygun olarak hazırlanan finansal tabloların özellikle aşağıdaki özelliklere sahip olduğu dikkate alınmalıdır²³:

- 1) İşlemlerin sonuçları, tamamlandığında ve nakit veya nakit benzeri değerlerin alınmasından sonra muhasebeleştirilir;
- 2) Harcamalar, bu harcamalara neden olan gelir tahakkuk süresi ile ilgilidir, yani belirli bir döneme ait faaliyetlerin sonucu, bu döneme atfedilen gelir ve giderler arasındaki farktır;
- 3) Aktif ve pasif kalemlerin (giderler ve gelirler) kendi aralarında dengelenmesine izin verilmez (birkaç durum hariç).

Bu özelliklerle bağlantılı olarak, denetçinin uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanan finansal tabloların yürütülmesi sürecinde, esas olarak araştırma ve analize tabi tutulan bazı önemli hususları dikkate alması gerekir²⁴.

Denetimin modern yorumu, çeşitli sınıflandırma kriterlerine göre gerçekleştirilir²⁵:

- Siparişin doğası gereği (inisiyatif, zorunlu);
- Konunun faaliyeti alanında (genel, bankacılık, sigorta denetimi, diğer faaliyetlerin denetimi);
- Denetçinin durumuna göre (dış, iç);
- Doğrulama hedefi üzerinde (operasyonel denetim, uygunluk denetimi, finansal tabloların denetimi);
- Frekansa göre (başlangıç, periyodik).

Dış denetimin temel amacı: muhasebe ve raporlama faaliyetlerinin metodolojisi ve organizasyonundaki eksiklikleri, finansal tabloların oluşumunu ve vergilendirmeyi belirlemek; ekonomik bir işletmenin finansal faaliyetlerinin

²³ Akgül B. (2000). **Türk Denetim Kurumları**, Türkmen Yayınları: İstanbul. S. 16

²⁴ Aksoy T. (2002). **Tüm Yönleriyle Denetim**, Yetkin Yayınları: Ankaras.48

²⁵ William F M. (1997). **Auditing a Systematic Approach**, Mc. Graw-Hill: USA s.13

etkinliğini artırmak için analitik prosedürlerin uygulanması ve önerilerin geliştirilmesi. Dış denetimin amaçlarına dayalı olarak, görevi dış kullanıcılar için oluşturulan finansal tabloların güvenilirliğini teyit etmektir.

1.2.1.1 Dış Denetim Türleri

Dış denetim bağımsız denetim ve kamu denetimi olmakla iki türde görülmektedir. Bir sonraki başlıklar altında bu kavramların incelenmesine yer verilmiştir. Her bir kavram ayrı-ayrılıkta incelenmiş ve yorumlanmıştır.

1.2.1.2 Bağımsız dış Denetim

Bağımsız dış denetim kavramı, kurumların muhasebe kayıtlarının, finansal tablolarının ve faaliyet sonuçlarının doğruluğunu objektif şekilde değerlendirmek için denetleme şirketleri ve bağımsız denetçiler tarafından daha önceden resmi şekilde düzenlenmiş sözleşmelerle gerçekleştirilmektedir. Bağımsız dış denetimin temel amaçları şunlardır²⁶;

1. Bağımsız denetim, firmalardan borç ve kredi alan kişilerin hak ve menfaatlerinin korunmasına yardımcı olur.
2. İşletme sahiplerinin, ortakların veya hissedarların hak ve menfaatlerini korumak.
3. Denetlenen işletmelerin hak ve menfaatlerini korumak.
4. Denetlenen işletmelerin çalışanlarının hak ve menfaatlerini korumak.
5. Devlet ekonomisinde sermaye piyasasının gelişmesini ve koruyucular tarafından bu pazara sağlanan kaynakların etkin kullanımını sağlamak.

Bağımsız Denetim kavramı, serbest meslek şeklinde sadece bir birey adına denetim veren ya da bir denetim kurumunun ortağı olan bireyler tarafından gerçekleştirilen, denetçilik mesleğini elde etmiş, müşterilerine profesyonel şekilde hizmet veren, denetlediği şirketten ödeme alan, kamu veya farklı bir şirkete bağlı olmayan bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilen denetimdir.

²⁶ Aksoy, a.g.e. s.73

Bağımsız dış denetim kavramı, “mali tabloların bağlı oldukları kurumun mali durumu ile faaliyet sonuçlarını doğru şekilde gösterilip gösterilmediğinin ve genel olarak kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğunun incelenip, sonucun bir raporla gösterilmesi işlemidir²⁷.”

1.2.2 Kamu Denetimi

Zhao, kamu denetiminin kalitesiyle ilgili faktörleri üç kategoriye ayıran oldukça eksiksiz bir karakteristik çerçeve önermektedir²⁸:

- Teknik faktörler (mesleki yeterlilik, denetçi büyüklüğü ve denetim saatleri),
- Bağımsızlık faktörleri (denetim ücreti, denetçi itibarı ve organizasyon tasarımı)
- Denetim kurumları ve idari faktörler (usulsüzlüklerin niteliğini belirleme, doğru kararları verme ve düzeltme sonuçlarını kontrol etme).

Kamu kaynaklarının ve devlet otoritesinin kullanımında hesap verebilirlik kavramı, ülkemizin yönetim süreçlerinin anahtarıdır. Kamu kaynaklarına emanet edilen yönetim ve yetkililer, kamu görevlerini yerine getirmekten ve kamuya belirli hükümet programının yasal sınırları dahilinde etkin, verimli, ekonomik ve etik olarak hizmet vermekten sorumludur²⁹.

Geçerli yasalara yansıtıldığı gibi, düzenlemeler, anlaşmalar ve standartlar, hükümet programlarının yönetimi ve yetkilileri, bu programların ve faaliyetlerinin şeffaflığı ve hesap verebilirliği için güvenilir, faydalı ve zamanında bilgi sağlamaktan sorumludur³⁰. Yasa koyucular, gözetim organları, yönetişimden sorumlu olanlar ve halkın, (1) yönetim ve yetkililerin devlet kaynaklarını yönetip yönetmediğini ve yetkilerini doğru ve yasalara ve

²⁷ Ulusoy Y., (2005) “Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetim”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt : 7, Sayı : 2., ss. 265

²⁸ Jiangsha Z. (2005). **An analytical framework for government audit quality characteristics in China**. Auditing Research 4. s.66

²⁹ Bozkurt N. (2012) **TÜRMÖB Bağımsız Denetim Eğitimi Ders Notları**, Ankara. s.23

³⁰ Gündoğan Y. (2008) **Bankacılığımızda İç Kontrol, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:256**, İstanbul,. s. 247

düzenlemelere uygun olarak kullanıp kullanmadıklarını bilmeleri gerekmektedir; (2) hükümet programları amaçlarına ve istenen sonuçlara ulaşmalıdır ve (3) devlet hizmetleri etkili, verimli, ekonomik ve etik olarak verilmektedir.

Yönetişim ile suçlananlar, işletmenin stratejik yönünü ve işletmenin hesap verebilirliği ile ilgili yükümlülüklerini denetlemekten sorumlu olan bireyleri ifade etmektedir. Bu, ilgili iç kontroller de dahil olmak üzere, finansal raporlama sürecinin, konunun veya denetim altındaki programın denetlenmesini içermektedir. Yönetişim ile suçlananlar aynı zamanda işletmenin yönetiminin bir parçası olabilir³¹. Denetlenen bazı işletmelerde, gözetim organları, yasama komitesi üyeleri veya personeli, yönetim kurulu üyeleri, denetim komiteleri veya sözleşmeyi imzalayan taraflar da dahil olmak üzere, birden fazla tarafın yönetimi ile görevlendirilebilir.

Kamu denetimi, yasa koyuculara, denetim organlarına, yönetimden sorumlulara ve halka hesap verebilirliği sağlamada esastır. GAGAS sözleşmeleri, sözleşmenin türüne ve kapsamına bağlı olarak, hükümet politikalarının, programlarının veya faaliyetlerinin idaresinin, performansının veya maliyetinin bağımsız, objektif, taraf olmayan bir değerlendirmesini sağlamaktadır.

1.2.3 İç Denetim Kavramı

İç denetim, bir kuruluşun, çalışanlar tarafından yürütülen iş operasyonlarının yasallığının oluşturulmasında ve kuruluşlar için ekonomik fizibilitesinin kurulmasına yardımcı olarak bir parçası olarak özel bir kontrol organının temsilcileri tarafından yürütülen yönetim bağlantılarını ve kuruluşun işleyişinin çeşitli yönlerini kontrol etmek için bir kurumun iç dokümanları tarafından düzenlenen bir faaliyettir. İç denetim, bir kuruluşun ekonomik faaliyetini iyileştirmeyi amaçlayan bağımsız ve nesnel güvenceler ve istişareler sağlama etkinliğidir³². Kuruluşun risk yönetimi, kontrol ve kurumsal yönetim sisteminin

³¹ Akgül a.g.e..s.2

³² Akarkarasu N. (2000), **Halka Açık Şirketlerde İç Denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi** İçin Öneriler, SPK Yeterlilik Etüdü, İstanbul.s.19

etkinliğini değerlendirmek ve iyileştirmek için sistematik ve tutarlı bir yaklaşım kullanarak hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır.

İç denetim hizmetinin yapısı büyük ölçüde kurumun özelliklerine, büyüklüğüne ve yönetiminin özel hedeflerine bağlıdır ve uygun niteliklere ve yetkilere sahip, doğrudan ve geri bildirim iletişimi biçiminde bilgi etkileşimi gerçekleştiren, uygun malzeme ve teknik ve bilgi desteğinde bilgi etkileşimi sağlayan birimler grubunu iermektedir³³.

İç denetim birimleri oluşturmak için bir ekonomik varlığı yönetmenin örgütsel yönlerini tanımlamak için “hizmet” (“ekip”) kavramı kullanılabilir. Bir hizmet çalışanı, grubu, bürosu, departmanı, yönetimi, departmanı veya örgütsel yönetim yapısının diğer bir unsurunu (yapısal birim) içeren ve bir dizi homojen yönetim fonksiyonunun uygulanmasında uzmanlaşmış bir organizasyon ve personel birimi olarak anlaşılmalıdır.

İç denetim hizmetinin ana faaliyet konusu kurumun finansal ve ekonomik faaliyetleridir. Bazı durumlarda kontrol ve denetim hizmetinin işleyişi sırasında oluşan önceki emrin korunması ve gerekirse iç denetim hizmetinin bir temsilcisi olarak deneyimli bir uzmanın bulunması tavsiye edilir³⁴:

Hizmetin başı (sertifikalı denetçi), ekonomi ve finans alanındaki en üst düzey yöneticilere en iyi tavsiyede bulunabilmesi için çeşitli bilgi ve becerilere sahip en nitelikli uzmandır. Baş denetçi ideal olarak muhasebe, vergi hukuku, ekonomi, finansal yönetim, genel hukuk, pazarlama, genel yönetim, personel yönetimi konularında bilgi ve pratik becerilere sahip olmalı ve uygun denetim bilgisine sahip olmalıdır. Ayrıca, organizasyon öncesi üst yönetim tarafından belirlenen görevleri, ekibin yeteneklerini ve ihtiyaçlarını, kuruluşunun dış ilişkilerini

³³ Akyürek M. (2000), “şirketlerde İç Denetim”, **TİDE Bülten**, Türkiye İ Denetim Enstitüsü, Yıl:4, Sayı:39, Temmuz. s.4

³⁴ Cai Chun, (1997), “On The Functions And Objectives of Internal Audit And Their Underlying Conditions”, **Managerial Auditing Journal**, Vol.12, No.4,5.s.248

bilmesi gerekir. Bilgisayar donanımı ve teknolojisi konusunda yeterli bilgiye ihtiyacı var. Yöneticinin sorumlulukları aşağıdaki gibidir³⁵:

- Bir teftiş programı hazırlar;
- Şubeyi kontrol etmek ve denetim prosedürlerinin sonuçlarını belgelemek için grubun kompozisyonunu belirlemektedir;
- Finansal ve ekonomik faaliyetlerin bir analizini yapabilir;
- Belirli konularda istişarelerde bulunur;
- Ana kuruluş başkanının mali ve ekonomik konulardaki emir ve talimatlarının uygulanmasını izler;
- İç denetim hizmeti tarafından yapılan çalışmalar hakkında genel bir rapor hazırlar;
- Muhasebe ve yönetim çalışanlarının mesleki seviyelerini iyileştirmek için metodolojik materyal geliştirebilir, vergi mevzuatının en son gerekliliklerini yerine getirmek için seminerler düzenleyebilir.

Üst kuruluş ile uzlaştırma uzmanı³⁶:

- Şubeler ve ana kuruluş arasındaki finansal akışları analiz eder;
- Finansal konularda danışmanlık yapar;
- Genel plan ve iç denetim programının hazırlanmasına katılır;
- Şubelerin finansal faaliyetlerinin mevcut kontrolüne katılır;
- İç denetim sonuçları hakkında bir rapor hazırlar.

Raporlama iştiraklerinin büro ve belgesel çeklerinde uzman³⁷:

- Bir teftiş programı hazırlar;

³⁵ Uzak Ş. (1999), **İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:132, (Doktora Tezi), Ankara.s.2

³⁶ Cai Chun, a.g.e. s.250

³⁷ Pickett S. (2005), **The Internal Audit Handbook**, 4.bs., John Willey and Sons, England.s.119

- Ziyaret grubunu tamamlar;
- Şube ile ilgili çalışmaları organize eder ve izler;
- Genel bir plan ve bir iç denetim programı hazırlar;
- İç denetim raporunun içeriğini ve sonuçlarını etkileyebilecek ana denetim sonuçlarını hizmet başkanına iletir;
- Hazırlıklara katılır ve denetim prosedürlerinin sonuçlarını doğrudan uygular ve belgeler;
- İç denetimin sonuçları hakkında bir rapor hazırlar;
- Ziyaret denetçilerinin katılımcılarının çalışmalarını organize eder ve kontrol eder;
- Mali ve ekonomik konularda istişarelerde bulunma, ana kurum başkanının emir ve talimatlarının uygulanmasının doğrulanmasını yapar.

Vergilendirme, yasal konular ve finansal analizdeki uzmanlar personel üzerinde olmayabilir ve uzmanlarla birlikte sözleşmeli olabilir. Denetim kuralının belirli hükümlerini uygulamak (standart) “Bir uzmanın eserini kullanmak”, gerekirse, iç denetim hizmeti uzmanları- belirli bir alanda (belirli bir konuda) yeterli bilgiye sahip ve (veya) tecrübeye sahip, uzman olmayan uzmanları çekebilmelidir. Muhasebe ve denetimden ve bu alanla ilgili konularda görüş bildirmek gerekmektedir. İç denetim hizmeti, oluşumu ve yetkileri hakkında prosedür hakkında bilgiler ana kuruluşun ilgili kararnamesi ile kaydedilmelidir. Hizmet çalışanlarının görevleri ve nitelikleri iş tanımlarına kaydedilmelidir.

1.3 Merkez Bankalarında Denetim

Denetim faaliyeti pratiğinde ve kredi kuruluşlarında denetim faaliyeti ile ilgili çalışmaların temelinde birbirinden farklı iki denetim türü vardır- bu dış ve iç denetimdir. Dış denetim, bir ticari bankanın mali durumunu iyileştirme ve bankacılık faaliyetlerinin verimliliğini arttırma konusunda önerilerde bulunmanın yanı sıra, muhasebe ve raporlama durumunun güvenilirliğinin objektif olarak değerlendirilmesi amacıyla sözleşmeye dayalı olarak bağımsız bir denetim

firması (denetçi) tarafından gerçekleştirilir. İç denetim, bir kural olarak doğrudan yönetime rapor veren, yönetim cihazının özel olarak oluşturulmuş bir bölümü tarafından gerçekleştirilir³⁸.

Denetim faaliyetinin kuralına (standart) uygun olarak iç denetim, ekonomik varlık tarafından düzenlenmiş, yönetim ve (veya) sahiplerinin çıkarlarına göre, iç muhasebe sistemi tarafından belirlenen muhasebe prosedürüne ve işletmenin güvenilirliğine uygunluk için iç kontrol sistemi tarafından düzenlenen şekilde tanımlanır. Dolayısıyla, iç denetim, ekonomik varlık yapısının tüm bölümlerinin etkinliği üzerinde etkili bir kontrol sistemidir³⁹.

İç denetim, bankada özel bir birimin oluşturulduğu genel yönetim kontrol sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır- iç kontrol departmanı. İç denetimin asıl görevi, kredi kuruluşunun her türlü faaliyet türünün her yönetim düzeyinde etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak ve aynı zamanda kredi kuruluşunun ve sahiplerinin yasal mülk çıkarlarını korumak, mevduat sahiplerinin çıkarlarını korumaktır. Bankalardaki iç denetim aşağıdaki görevleri çözmelidir⁴⁰:

- Muhasebe gereksinimlerine ve raporlamaya uyumu kontrol etmek;
- Bankanın muhasebe politikalarının gerekliliklerine uygunluğun doğrulanması, çalışma yönetmelikleri ve talimatları, banka yönetimi ve (mülk sahipleri) kararları ve talimatları;
- Çeşitli yönetim bağlantılarının faaliyetlerinin doğrulanması;
- Bankanın farklı şubelerinde kontrol ve denetim yapılması;
- Banka mülkiyetinin mevcudiyetini, durumunu kontrol etmek ve güvenliğini sağlamak;

³⁸ Arens A., Loebbecke J., Ingrid S. (2000). **Auditing and other assurance services**. Scarborough, ON: Prentice Hall Canada. S.12

³⁹ Ballou B. , Earley C., Jay S. (2004). The impact of strategic positioning information on auditor judgments about business-process performance. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 23(2): 71-88.s. 72

⁴⁰ Bamber E., Jeanette D. S. , Ronald S.T. (1989). **Audit structure and its relation to role conflict and role ambiguity: An empirical investigation**. *The Accounting Review* 64(2): s.285

- Şüpheli istismar gibi bireysel vakalarda özel araştırmalar yapılması;
- Departman başkanlarına, bankanın uzmanlarına ve çalışanlarına, kuruluş ve yönetim konularında kuruculara, hukuk, bankacılık faaliyetlerinin analizi ve diğer konularda danışmanlık verilmesi;
- Dış denetim hazırlığı organizasyonu, vergi denetimleri ve diğer dış kontrol kuruluşları;
- İç kontrol mekanizmasının etkinliğinin analizi ve değerlendirilmesi, iyileştirilmesi için önerilerin geliştirilmesi.

Denetim verilerine göre, bankalar malzeme ve finansal varlıkların depolanmasının, varlıkların korunmasının, aniden yazarkasa denetiminin yapılmasının, rehinlerin alınmasında, bankanın kasalarının ve muhafızların derlenmesi üzerinde kontrolün uygulanmasının güvenliğini sağlama konusunda birçok eksikliğe sahiptir ve bu da bankacılık faaliyetlerinin organizasyonunun birçok yönünü düzenlemeyi mümkün kılar⁴¹.

İç denetim hizmetinin kontrol ve organizasyonel çalışmaları, dış denetçilerle, devlet düzenleyici kurumları ve ihtiyati meselelerdeki gözetim organları, muhasebe ve raporlamanın güvenilirliği, banka çalışanlarının yasaların, düzenlemelerin ve mesleki faaliyet standartlarının ihlallerinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması ile yakın ve etkili bir etkileşimin olması koşuluyla daha da geliştirilmiştir.

1.3.1 Etkin Denetim Sisteminin Unsurları

Denetimin evrimsel gelişimi açısından üç aşama göze çarpmaktadır: doğrulayıcı, sistem odaklı denetim ve risk bazlı denetim. Doğrulayıcı bir denetim, muhasebe belgelerinin ve beyanlarının güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla finansal ve ticari işlemleri ve muhasebe kayıtlarını doğrulayan birincil belgelerin çalışılmasını sağlar.

⁴¹ Bamber, Jeanette, Ronald, a.g.e. s.286

Sistem odaklı denetim, denetçilerin iç kontrole dayalı bir inceleme yapmalarını sağlar. İç kontrol sistemi verimli çalışıyorsa, çok detaylı bir denetime duyulan ihtiyaç ortadan kalkar, çünkü denetçiler bir dereceye kadar iç kontrol sistemine güvenebilirler. Mevcut iç kontrol sisteminin etkisiz kaldığı durumlarda denetçi müşteriye bu sistemin nasıl geliştirileceği konusunda yapıcı tavsiyelerde bulunabilir ve böylece gelecek yıl iş miktarını azaltabilir⁴².

Risk bazlı denetim, yurt dışında denetimin evrimsel gelişiminde en yüksek aşamadır. Risklerin yüksek olduğu alanlarda denetim çalışmalarının yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Örneğin, bankacılık için bunlar, her şeyden önce, bir kur riski pozisyonunun korunmasına ilişkin döviz işlemleridir. Dolayısıyla hisse senedi riskine maruz menkul kıymetler ile aktif işlemler, kredi riskine, vb. sebep olan borç verme operasyonları bu işlemlere aittir. Bu tür bir konsantrasyon düşük riskli alanları incelemek için harcanan zamanı azaltmakta, bu da müşterinin bir denetim yapma maliyetini en aza indirmektedir ve denetim hizmetlerinin daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ülkemizde bankacılık denetimi alanında herhangi bir durumda sistem odaklı denetim ve risk bazlı denetim henüz geliştirilmemiştir. Dahili kontrol sistemi birkaç element içermektedir⁴³.

1. Kontrol ortamı, denetçi kuruluşun iç kontrol sistemine ilişkin olarak mal sahibi ve yönetim temsilcilerinin konumu, farkındalığı ve eylemlerinin yanı sıra, böyle bir sistemin denetlenen kuruluşun faaliyetleri için öneminin anlaşılmasını da içermektedir. Denetlenen kuruluşun kontrol ortamı, çalışanların kontrol konusundaki bilincini etkilemektedir. Disiplini ve düzeni sağlayan etkili bir iç kontrol sisteminin temelidir. Kontrol ortamı aşağıdaki unsurları içermektedir:

a) dürüstlük ilkesinin ve diğer etik değerlerin duyurulması ve sürdürülmesi.

⁴² Bonner S. (1994). **A model of the effects of audit task complexity**. Accounting, Organizations and Society 19. s.215

⁴³ Christ M. (1993). **Evidence on the nature of audit planning problem representations**: An examination of auditor free recalls. The Accounting Review 68(2). S..305

b) profesyonellik (alışanların yeterliliği), belirli bir çalışanın faaliyetlerinin özünü belirleyen görevleri gerçekleştirmek için gereken mesleki bilgi ve becerilerdir.

c) mal sahibinin veya temsilcilerinin katılımı. Mal sahibi temsilcileri, denetlenen kurum çalışanlarının kontrolle ilgili bilincini büyük ölçüde etkiler. Sahibinin temsilcilerinde bulunması gereken karakteristik özellikler şunlardır:

- Yönetimden bağımsızlık;
- Deneyimleri ve statüleri;
- Faaliyetlere katılımları ve gözetim altında olmaları;
- Eylemlerinin uygunluğu (uygun nitelikte);
- Aldıkları bilgilerin zellikleri;
- Denetlenen kuruluşun yönetimi ile gündeme getirilen ve tartışılan konuların karmaşıklık seviyesi;
- İ ve dış denetçilerle etkileşimleri.

d) Yeterlilik ve yönetim tarzı. Yöneticilerin yetkinliği ve çalışma tarzı çok çeşitli özelliklere sahiptir. Bu zellikler aşağıdakileri içerebilir:

- Yönetimin ticari riskleri belirleme ve yönetme yaklaşımı;
- Finansal (muhasabe) beyanlarının hazırlanmasına ilişkin olarak yönetimin konumu ve eylemleri (muhasabe ilkelerinin seçimindeki ihtiyat ve tahminlerin hazırlanmasına makul bir yaklaşım);
- Bilgi işlemede yönetim yaklaşımları, muhasabe fonksiyonları ve personel politikası;

e) rgtsel yapı, denetlenen kuruluşun faaliyetlerinin amaçlarına ulaşmak için planlandığı, uygulandığı, kontrol edildiği ve izlendiği bir sistemdir. Denetlenen kuruluş, ihtiyaçlarına uygun bir organizasyon yapısı geliştirir. Denetlenen kuruluşun örgütsel yapısının uygun niteliği, diğerlerinin yanı sıra, faaliyetlerinin niteliğine ve kapsamına bağlıdır;

f) yetkilendirme- faaliyetler sırasında sorumlulukların ve otoritelerin ayrılmasını ve çalışanlar için hesap verebilirlik hiyerarşisi oluşturulmasını içermektedir ve ayrıca çalışanların iyi iş uygulamaları, bilgi ve tecrübe ve politikaların yerine getirilmesi için sağlanan fırsatlarla ilgili politikaları kapsar. Personeli denetlenen kuruluşun hedefleri, her çalışanın bireysel faaliyetlerinin diğer çalışanların eylemleriyle ilişkisi, her çalışanın denetlenen kuruluşun hedeflerine ulaşmasında katılımı hakkında bilgilendiren bir sistemi içermektedir;

g) personel politikası ve uygulaması- işe alım, uyum (iş başvurusunda koçluk), eğitim, öğretim, değerlendirme, danışmanlık, kariyer gelişimi, çalışanların ücretlendirmelerini içermektedir.

2. Denetlenmiş kişiler- bu, mümkün olan durumlarda finansal ilişkilerin risklerini ve olası sonuçlarını ortadan kaldırma sürecidir. Aşağıdaki durumlar nedeniyle riskler ortaya çıkabilir veya değişebilir⁴⁴:

a) denetlenen kuruluşun ortamındaki değişiklikler (düzenleyici ortamdaki değişikliklerle ilgili olanlar dahil olmak üzere makroekonomik değişiklikler, rekabet baskısında değişikliklere ve risklerde önemli değişikliklere yol açabilir);

b) yeni personel (yeni çalışanların iç kontrol sistemi veya diğer öncelikler üzerinde farklı bakış açıları olabilir);

c) mevcut bilgi sistemlerinde yeni veya değişiklikler yapılması (bilgi sistemlerinde yapılan önemli ve hızlı değişiklikler, iç kontrol sistemiyle ilişkili riskleri değiştirebilir);

d) denetlenen kuruluşun hızlı büyümesi ve gelişmesi (mevcut kontroller, artan işlem hacmi ile başa çıkamaz ve yeni iş koşullarına uymama riskini arttırmaz);

e) yeni teknolojiler (üretim süreçlerinde veya bilgi sistemlerinde yeni teknolojilerin kullanılması, iç kontrol sistemiyle ilişkili riski değiştirebilir);

f) ticari faaliyetlerin yürütülmesinde yeni yaklaşımlar, yeni tür mallar, işler, hizmetler (yeni tür faaliyetlerin geliştirilmesi, denetlenen kuruluşun çok az

⁴⁴ Erickson M., Brian W. M. William L. F. (2000). **Why do audits fail? Evidence from Lincoln Savings** and Loan. Journal of Accounting Research 38(1). s.166

deneyime sahip olduğu ürünler, iç kontrol sistemiyle ilgili yeni risklere neden olabilir);

g) Denetlenen kuruluşun yeniden düzenlenmesine, personel sayısındaki azalma ve sorumluluk dağılımındaki değişikliklerin yanı sıra çalışanlar tarafından gerçekleştirilen ve iç kontrol sistemiyle ilişkili riski de etkileyebilecek kontrol fonksiyonlarındaki değişiklikler eşlik edebilir;

h) yurtdışındaki operasyonların genişletilmesi (yurtdışındaki ticari faaliyetlerin hacminin artması ve yan kuruluşların, şubelerin, yabancı işletmelerdeki yatırımların açılması, yeni ve kural olarak, iç kontrol sistemini etkileyebilecek olağan dışı riskler, örneğin ek veya değiştirilmiş) dövizli işlemlerden kaynaklanan riskler, vergi, mevzuat dahil olmak üzere yabancıların özelliklerine bağlı olarak ilave veya değiştirilmiş riskler);

i) muhasebe ve raporlama alanındaki yeni ilkeler, standartlar, düzenlemeler, talimatlar (yeni muhasebe ilkelerinin benimsenmesi veya bunların değiştirilmesi finansal (muhasebe) beyanlarının hazırlanması ile ilgili riskleri etkileyebilir).

Kontrol eylemleri- örneğin, denetlenen kuruluşun amaçlarına ulaşılmasını engelleyebilecek risklerle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını sağlayan yönetim emirlerinin izlenmesini sağlamaya yardımcı olan politika ve prosedürleri içermektedir. El ile gerçekleştirilen veya bilgi sistemleri kullanan kontrol eylemlerinin farklı amaçları vardır ve çeşitli organizasyonel ve fonksiyonel seviyelerde uygulanmaktadır⁴⁵.

Kontrollerin izlenmesi gerekli görüldüğü takdirde uygun şekilde çalışıp çalışmadıklarının izlenmesini içermektedir ve personelin eylemlerinin iç denetçilerle uyumluluğunun değerlendirilmesi, bankalarla yerleşim yerlerinin uzlaştırılmasının zamanında hazırlanıp hazırlanmadığının izlenmesi gibi faaliyetleri içerebilir, satışlarla ilgili, denetlenen kuruluşun, müşteriyle yapılan

⁴⁵ Frederick M., Hoffman H., Gary R. L. (1994). **The structure of auditors' knowledge of financial statement errors.** Auditing: A Journal of Practice & Theory 13(1). s.5

sözleşmelerin belirli koşullarına ilişkin politikası, personel faaliyetlerinin denetlenen kuruluşun politikasına uygunluğunu denetlemekle ilgilidir.

Etkin Denetim Fonksiyonunun Gerekleri

Denetçi iş miktarını belirledikten sonra, yöntem seçimini veya denetimin kabulünü gerçekleştirir. Doğrulama yönteminin seçimi, bankanın itibarı ve olası denetim memnuniyetinden (yani denetimin kalitesine güvenerek) belirlenmektedir. Bir doğrulama yöntemi seçerken, şunları ayırt ederler⁴⁶:

- Kontrol teknikleri;
- Analitik teknikler;
- Operasyonların ayrıntılı çalışması.

Kontrol teknikleri şunları içermektedir: banka yönetimi tarafından kalite kontrolü; bilgisayar kontrol sistemlerinin varlığı, fiziksel kontrol, yani tür varlıkların doğrulanması (banknotlar, menkul kıymetler, vb.) Analitik teknikler şunları içermektedir⁴⁷: kredi tutarını veya hesap bakiyesini onaylamak için müşterilere mektup gönderme; örneğin, operasyonlardaki büyüme veya düşüş, cari ve önceki yılın geliri.

Kontrol ve analitik teknikler hızlı ve daha az zahmetlidir. Ancak, daha az denetim tatmini sağlarlar. Ayrıntılı bir çalışma şunları içermektedir⁴⁸: muhasebe belgelerinin doğrulanması; işlemlerin gerçek doğrulanması, muhasebe denetimi; Muhasebe kayıtlarının belgelerle karşılaştırılması (ayrıca muhasebe kayıtları, belgeler ve karşılıklı işlemlerle ilgili fiili veriler); sayaç kontrolleri yapmak.

Planlar ve organizasyon yapıları, gelecekteki yönetimin nasıl görmek istediğinin resimlerini oluşturuyor. Çok çeşitli koşullar bir planın gerçekleşmesini önleyebilir. Yasalardaki, sosyal değerlerdeki, teknolojiye, rekabet koşullarındaki ve diğer çevresel değişkenlerdeki değişiklikler, bir anda

⁴⁶ Kochetova N. (2002). **An analysis of client's strategy content and strategy process**: Impact on risk assessment and audit planning. Unpublished doctoral dissertation: Georgia State University.s.55

⁴⁷ Morley W., Lemon K. T. (2000). **Developments in the audit methodologies of large accounting firms**. UK: ABG Professional Information s.45

⁴⁸ Morley, Lemon, a.g.e.120

oluştuktan sonra gerçek olmayan planları tamamen ulaşılamaz hale getirebilir. Ayrıca, en iyi organizasyonel yapıların bile kusurları vardır. Örneğin, uzmanlık ve iş bölümü, koordinasyon sorunları, bireysel ekipler ve çalışma grupları arasında sürtünme, motivasyon eksikliği olan işleri sıkıcı hale getirebilir⁴⁹. Kuruluş içindeki durumu analiz ederken ortaya çıkan hatalar ve problemler, zaman içinde düzeltilmezlerse gelecekteki çevresel koşulları ve insan davranışını değerlendirmedeki hatalarla iç içedir. Bu nedenle, kontrol ihtiyacının en önemli nedenlerinden biri, elbette herhangi bir kuruluşun, zaman içinde hatalarını düzeltebilmesi ve kuruluşun hedeflerine ulaşmasına zarar vermeden düzeltebilmesi gerektiğidir. Aynı derecede önemli olan, organizasyonda başarılı olan her şeyin tam desteğinden oluşan kontrolün olumlu yanısıdır. Planlanan sonuçlarla elde edilen gerçek sonuçları karşılaştırarak, “Hedeflerimize ne kadar ilerledik?” Sorusunu yanıtlayarak, kuruluşun liderliği kuruluşun nerede başardığını ve nerede başarısız olduğunu belirleyebilir. Başka bir deyişle, kontrolün önemli yönlerinden biri, kuruluşun hangi belirli alanlarının ortak hedeflerine ulaşılmasında en etkin şekilde katkıda bulunduğunun belirlenmesidir. Küçük firmalar hangi alanlarda büyüdüklerini ve sözleşmelere girdiklerini bu şekilde belirlemektedir⁵⁰. Kuruluşun başarılarını ve başarısızlıklarını ve nedenlerini belirleyerek, kuruluşun dış ortamın dinamik gereksinimlerine hızlı bir şekilde adapte olmak ve böylece kuruluşun temel hedeflerine doğru en yüksek ilerleme oranlarını sağlamak mümkün olur.

1.3.2 Başarılı Denetim Koşulları

Hedefe ulaşmak için, denetim hizmeti bankanın tüm birimlerinin koordinasyonunu sağlamalı ve hepsinden öte, bankanın tüm hizmetlerinin ve çalışanlarının federal yasalara ve ilgili yönetmeliklere ve bankanın ekonomik politikasını belirleyen iç belgelere uymasını sağlamalıdır. Bunun için bankanın bölümleri ve çalışanların resmi görevleri ile ilgili tüm gerekli düzenleyici

⁴⁹ O'Donnel M. E, Schultz J. (2003). The Influence of Business-Process Focused Audit Support Software on Analytical Procedures Judgments. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 22(2): s.266

⁵⁰ Peters J. M., Lewis B., Vasant D. (1989). Assessing inherent risk during audit planning: The development of a knowledge-based model. *Accounting, Organizations and Society* 14(4): s.360

materyallerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bankanın bölümlerinin ve bireysel çalışanlarının faaliyetlerinin düzenli olarak kontrol edilmesi yoluyla izleme, eylemlerinin ve iş sonuçlarının ne derece yasal mevzuat gereklilikleri, düzenlemeler, iç belgeler, iş tanımları ve çalışanların haklarını ve yükümlülüklerini düzenleyen belgelerdeki değişikliklere uygunluğunu belirlemeyi mümkün kılmaktadır⁵¹.

Birincil belgelendirme çalışanlarının bakımlarının doğruluğu, banka tarafından oluşturulan belgelerin uzlaştırılması, onaylanması, ayrıca birincil belgelere dayanarak bilanço ve raporlama verilerinin oluşturulması için prosedürlerin tam olarak uygulanmasının kontrol edilmesi gerekecektir.

Banka yönetiminin niteliği ve hedefleri değişiyor. Bankalar, menkul kıymetler, kredi, para birimi ve çeşitli bankacılık hizmetleri piyasalarındaki büyük ölçüde rastgele, kendiliğinden durumları çözmekten uzun vadeli bir politika geliştirmeye doğru ilerlemektedir. Gelecek vaat eden bir banka geliştirme programının geliştirilmesinde iç denetimin rolü yüksektir. Bankadaki karar verme sisteminin durumunun bir değerlendirmesi ve bankanın ticari faaliyetlerini seçme taktiklerinin hissedarları (katılımcılar) tarafından belirlenen ve ilgili belgeler tarafından belirlenen hedeflerle uyumluluğunu sağlamalıdır⁵².

Bu sorunun çözümü, bankanın faaliyetleri için kantitatif ve kalitatif kriterler içeren cari mali yılda bir kredi kuruluşunun gelişimi için bir konseptin bankanın hissedarlarının (katılımcılarının) benimsenmesini içermektedir. Denetim hizmeti, banka yönetimine, bankanın hedeflerine ulaşma kabiliyetinin uygunluğuyla ilgili bir sonuç vermesinin yanı sıra, bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken iç organizasyonel tedbirler sistemi ile ilgili tekliflerde bulunmalıdır⁵³. Bu sonuç, bankanın finansal ve ekonomik faaliyetlerinin sonuçlarının dinamikleri, finansal

⁵¹ Peters, Lewis, Vasant a.g.e.444

⁵² Ricchiute D. (1992). Working paper order effects and auditors' going-concern decisions. **The Accounting Review** 67(1). s.47

⁵³ Steven E. S., Weirich T. (2002). **A primer on the strategic systems approach to auditing**. University of Waterloo working paper. s. 44

planlamanın doğruluğu, ana bankacılık risklerinin öngörülmesi ve optimizasyonunun ön analizine dayanmalıdır.

Bir kredi borçluya veya ilgili borçlu grubuna büyük kredilerin verilmesiyle ilgili konularda daha ayrıntılı bir çalışma ile kredi riskinin yoğunlaşmasına yol açan konuların daha ayrıntılı incelenmesi ile kredi politikasının uygulanmasının tüm yönlerinin dikkate alınmasına özellikle dikkat edilmelidir. Finansal işlemler sırasında denetim süreci aşağıdakilere yönelik olmalıdır⁵⁴:

- Bayi ve brokerlerin açık pozisyonları, bir kişi tarafından düzenlenen ve çekilen kaynakların hacmi üzerindeki bireysel sınırlara uyma;
- İşlem veya işlem yapma kararlarının daha yüksek bir yönetici veya daimî bir kolektif organ tarafından (kredi komitesi, Yönetim Kurulu vb.) verildiği operasyon ve işlem hacminin belirlenmesi.

Denetim hizmetinin önemli unsurlarından biri, banka yönetimini departmanların ve bireysel çalışanların faaliyetlerindeki tüm ihlallerle tanıştırmak, bankanın faaliyetlerinde tespit edilen eksiklikleri ve ihlalleri ortadan kaldırmak amacıyla zamanında ve etkili kararlar almak ve geliştirmektir.

1.3.2.1 Uzun Dönem Denetim Planı Taslağı

İç denetim fonksiyonunun stratejisi, denetim komitesinin sorumluluğundadır. Denetim sırasında gerçekleştirilen ana faaliyetler şunlardır⁵⁵:

1. Denetim planlaması;
2. Denetim kanıtı elde etmek;
3. Başkalarının çalışmalarını kullanmak ve üçüncü taraflarca ekonomik kuruluşun yönetimi ile iletişim kurmak;

⁵⁴Solomon İ., Shields M., Whittington R. (1999). What do industry-specialist auditors know? **Journal of Accounting Research** 37(1). s.192

⁵⁵ Hun Tong Tan. (1995). Effects of expectations, prior involvement, and review awareness on memory for audit evidence and judgment. **Journal of Accounting Research** 33(1): 113-132. s. 115

4. Denetim belgeleri;

5. Bulguların özetlenmesi, ekonomik bir işletmenin finansal tablolarına ilişkin görüşlerin oluşumu ve ifadesi.

Denetim kuruluşu, bir taahhüt mektubu yazmadan önce ve bir denetim sözleşmesi imzalamadan önce denetimi planlamaya başlamalıdır. Planlamanın, denetimin ilk aşaması olarak, beklenen hacmi, programları ve zamanlamayı belirten genel bir denetim planı geliştirmenin yanı sıra, kuruluşun finansal tabloları hakkında objektif ve makul bir görüş oluşturmak için gerekli denetim prosedürlerinin miktarını, türlerini ve sırasını belirleyen bir program geliştirmekten oluşur. . Denetim planlaması, denetimin genel ilkelerine ve ayrıca aşağıdaki özel ilkelere uygun olarak yapılmalıdır⁵⁶:

- Karmaşıklık;
- Süreklilik;
- Optimal planlama.

Kapsamlı planlama ilkesi, ön planlamadan genel bir plan ve denetim programının hazırlanmasına kadar, planlamadaki tüm aşamaların tutarlılığının ve tutarlılığının sağlanmasını içermektedir.

Planlamanın sürekliliği, bir grup denetçi için ilgili görevlerin kurulmasında ve planlama aşamalarının zamanlama ve ilgili ticari kuruluşlar (ayrı bir bilanço, şubeler, temsilcilikler, bağlı ortaklıklar için ayrılan yapısal bölümler) ile ilişkilendirilmesinde ifade edilir. Uzun bir süre için planlama yaparken, bir ekonomik kuruluşun denetim desteği olması durumunda, yıl boyunca denetim kuruluşu, ekonomik kuruluşun mali ve ekonomik faaliyetlerinde ve ara denetimlerin sonuçlarını dikkate alarak denetim planlarını ve programlarını derhal ayarlamalıdır⁵⁷.

⁵⁶ Tubbs R. (1992). The effect of experience on the auditor's organization and amount of knowledge. **The Accounting Review** 67(4). s.784

⁵⁷ Willard W. Waller., William L. Felix, Jr. (1984). The auditor and learning from experience: Some conjectures. **Accounting, Organizations and Society** 9(3/4). s.385

Optimum planlama ilkesi, planlama sürecinde, denetim organizasyonu tarafından belirlenen kriterlere dayanarak, genel plan ve program için en iyi seçeneğin seçilmesinin mümkün olması gerektiği gerçeğinden oluşmaktadır. Etkili denetim planlaması için, bir taahhüt mektubu yazmadan ve bir denetim sözleşmesi imzalamadan önce, denetim kuruluşunun temel örgütsel konulardaki ekonomik kuruluşun yönetimi ile aynı fikirde olması gerekir. Ön planlama aşamasında, denetçi ekonomik kuruluşun finansal ve ekonomik faaliyetlerini bilmeli ve aşağıdaki konularda bilgi sahibi olmalıdır⁵⁸:

- Dış faktörler genel ve sektöre özgü özelliklerle ülke (bölge) içinde ekonomik durumu yansıtan ekonomik varlığın faaliyetini etkileyen;
- Bir ekonomik özelliğin faaliyetlerini bireysel özelliklerine bağlı olarak etkileyen iç faktörler.

Denetçi ayrıca şunları da incelemelidir⁵⁹:

- Ekonomik kuruluşun organizasyon ve yönetim yapısı;
- Üretim faaliyetlerinin türleri, ürün yelpazesi;
- Sermaye yapıları ve hisse senedi fiyatları (eğer bir ekonomik kuruluşun hisseleri teklife tabi ise);
- Üretimin teknolojik özellikleri;
- Karlılık düzeyi;
- Ekonomik kuruluşun ana alıcıları ve tedarikçileri;
- Örgütün emrinde kalan karların dağıtım sırası;
- İştiraklerin ve iştiraklerin varlığı;
- İç kontrol sistemi;
- Personel ücretinin oluşum ilkeleri.

⁵⁸ Bonner S. E., Barry L. L. (1990). Determinants of auditor expertise. **Journal of Accounting Research** 28(Supplement): s. 5

⁵⁹ Bonner, Barry, a.g.e. 8

Denetçinin organizasyonu hakkında bilgi kaynakları şöyle olmalıdır⁶⁰:

- Ekonomik bir kuruluş tüzüğü;
- Bir ekonomik kuruluşun tescili ile ilgili belgeler;
- Yönetim Kurulu toplantılarının tutanakları, hissedarların toplantıları veya bir ekonomik kuruluşun diğer benzer yönetim organları;
- Ekonomik kuruluşun muhasebe politikalarını düzenleyen ve üzerinde değişiklik yapan dokümanlar;
- Muhasebe tabloları;
- İstatistiksel raporlama;
- Bir ekonomik kuruluşun faaliyetlerini planlama belgeleri (planlar, tahminler, projeler);
- Sözleşmeler, anlaşmalar, ekonomik bir kuruluşun anlaşmaları;
- İç denetçi raporları, danışmanlar;
- Dahili talimatları
- Vergi denetimlerinin malzemeleri;
- Yargı ve tahkim iddialarının materyalleri;
- Üretim ve ekonomik bir varlık organizasyon yapısını, iştirakleri ve bağlı listesini düzenleyen belgeler;
- Ekonomik kuruluşun yönetim ve yürütme personeli ile görüşmelerden elde edilen bilgiler;
- Ekonomik birliğin, ana bölümlerinin ve depoların denetimi sırasında elde edilen bilgiler.

⁶⁰ Arens, Loebbecke, Ingrid, a.g.e. s:85

Ön planlama aşamasında, kuruluş denetim olasılığını değerlendirir. Denetim organizasyonu bir denetim yapmanın mümkün olduğunu düşünürse, denetim için bir personel oluşumuna ilerler ve ekonomik varlık ile bir anlaşmaya girer.

1.3.2.2 Yıllık Denetim Planı

Genel bir plan ve programın geliştirilmesinden başlayarak, denetim organizasyonu, ekonomik kurumun ön bilgilerinin yanı sıra analitik prosedürlerin sonuçlarına dayanmalıdır. Analitik prosedürler aracılığıyla, denetim kuruluşu denetim ile ilgili alanları tanımlamalıdır. Analitik prosedürlerin karmaşıklığı, hacmi ve zamanlaması, ekonomik varlığın mali tablolarının hacmi ve karmaşıklığına bağlı olarak değişmelidir.

Genel plan ve programı hazırlama sürecinde denetim organizasyonu iç kontrol sisteminin etkinliğini ve riskini (kontrol riski) değerlendirir. Bir iç kontrol sistemi, yanlış bilgilerin ortaya çıkması konusunda zamanında uyardığı ve aynı zamanda bu bilgileri tanımladığı takdirde etkili sayılabilir. İç kontrol sisteminin etkinliğini değerlendiren denetim kuruluşu yeterli miktarda kanıt toplamalıdır. Denetim kuruluşu finansal tabloların güvenilirliğine ilişkin yeterli bir güven derecesi elde etmek için iç kontrol sistemine ve muhasebe sistemine güvenmeye karar verirse, gelecek denetimin kapsamını buna göre ayarlamalıdır⁶¹.

Denetim kuruluşunun genel planını ve programını hazırlarken, finansal tabloların güvenilir bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyan kabul edilebilir öncelik düzeyi ve denetim riski oluşturmak gereklidir. Risk planlanırken denetim kuruluşu, ekonomik bir işletmenin denetimine bakılmaksızın finansal tabloların ekonomik riskini ve bu tablolarda yer alan kontrol riskini belirlemektedir. Belirlenen riskler ve önemlilik düzeyi kullanılarak denetim organizasyonu, denetim ile ilgili alanları belirlemektedir ve gerekli prosedürleri planlar. Denetim sürecinde, planlama sırasında oluşturulan risk ve önemlilik düzeyindeki değişimi etkileyen durumlar ortaya çıkabilir⁶².

⁶¹ Ballou, Earley Jay, a.g.e..78

⁶² Erickson, Brian. William, a.g.e. 170

Genel bir plan ve program derlerken, denetim organizasyonu, işlemlerin hacmini ve niteliğini daha doğru bir şekilde belirlemesini sağlayacak olan muhasebe muhasebe bilgilerinin otomasyon derecesini de dikkate almalıdır. Denetim organizasyonu, denetlenen ekonomik kuruluşun yönetimi ile genel plan ve denetim programının belirli hükümlerini kabul edebilir. Ayrıca, genel plan ve programda yansıtılan denetim teknik ve yöntemlerinin seçiminde bağımsız olmakla birlikte, çalışmalarının genel plan ve programa uygun olarak sonuçlarının sorumluluğunu üstlenir. Kuruluşun genel plan ve programı hazırlamadaki prosedürlerinin sonuçları ayrıntılı bir şekilde belgelenmelidir, çünkü bu sonuçlar denetimin planlanmasında temel teşkil eder ve doğrulama süreci boyunca kullanılabilir.

Genel planın ayrılmaz bir parçası, planlama yönetimi ve denetimin kalite kontrolü hükümleridir. Genel anlamda, şu önerilmektedir⁶³:

- Grubun oluşumu, çalışmaya katılan denetçilerin sayısı ve nitelikleri;
- Denetçilerin belirli alanlardaki mesleki nitelikleri ve iş seviyelerine uygun olarak dağıtılması;
- Tüm ekip üyelerine sorumlulukları hakkında bilgi vermek, bir ekonomik işletmenin finansal ve ekonomik faaliyetlerini ve ayrıca genel denetim planının hükümlerini tanımak;
- Planın uygulanması ve denetim asistanlarının çalışmalarının kalitesi, çalışma belgelerinin kendileri tarafından sürdürülmesi ve denetim sonuçlarının doğru bir şekilde sunulması konusunda başın kontrolü;
- Denetim prosedürlerinin pratikte uygulanmasına ilişkin metodolojik konular başkanı tarafından netleştirilmesi;
- Grubun lideri ile olağan üyesi arasındaki bir gerçeğin değerlendirilmesinde uyuşmazlık durumunda denetim ekibinin bir üyesinin (yürütücü) muhalif görüşünü belgelemek.

⁶³ Kochetova, a.g.e. 96

Denetim organizasyonu genel olarak iç denetimin rolünü ve ayrıca denetim sürecinde uzmanları çekme ihtiyacını tanımlar. Bazı ekonomik ilişkilerde bulunan her işletme, ortakları hakkında güvenilir bilgi edinmekle ilgilenir. İşletme sahibi yatırımcılara, yatırımcılara, devlete, yani Faaliyetin daha da gelişmesine bağlı olan kişiler bilginin tarafsızlığına güveniyorlardı. Bilgi kullanıcıları gelince, genellikle bilgilerin doğruluğunu veya zaman ve bu tür doğrulamalar için malzemeleri doğrulamak için özel yetenekleri yoktur. Bu nedenle, denetimin asıl amacı, denetim kanıtının yeterliliği ve güvenilirliği ilkelerine dayanarak, tesisin ve ödeme gücünün tam ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, bilanço ve finansal tabloların güvenilirliğidir. Bu çerçevede, gerekli denetim kanıtı miktarını denetim için harcanan en uygun zamanda elde etmek için denetimin ön planlamasının dikkatli bir şekilde planlanması gereği ortaya çıkmaktadır.

1.3.2.3 Yıl içerisinde Denetim Gerçekleştirilmesi

Denetimin örneği hem denetçilerin öznel görüşlerine dayanarak hem de istatistiksel araçlar kullanılarak belirlenebilir. Her iki süreç de belirli bir popülasyon için temsil edilebilirliği sağlayacak şekilde örneklemeyi içermektedir. Numuneyi belirleme yöntemleri oldukça karmaşıktır ve bu nedenle bu kılavuzda kısaltılmış şekilde açıklanmıştır.

Denetçi, çalışma belgelerini, denetimin yürütülmesinde yardımcı araçlar olarak ve denetim raporunun hazırlanmasında - gerçekleştirilen çalışmanın yazılı kanıtı olarak kullanır. Çalışma belgelerine dahil edilen bilgiler yeterli, makul, önemli, faydalı olmalı ve tespit edilen gerçekleri teyit etmek ve tavsiyelerde bulunmak için sağlam bir temel sağlamalıdır. Ek olarak, denetçi hem denetim sonuçlarının sunumu sırasında hem de soruları cevaplarken çalışma belgelerine başvurabilir. Çalışma kağıtları başka amaçlar için de yararlı olabilir⁶⁴:

Bankanın iç denetim hizmeti başkanı, denetimin kalitesini analiz etmek ve denetimi yapan personelin çalışmalarını değerlendirmek için çalışma belgelerini

⁶⁴ Kochetova, a.g.e. 100

kullanabilir. Denetimin yapıldığı departman başkanı, çalışma dokümanlarının verilerini denetim sırasında tespit edilen eksiklikleri ve sorunları düzeltmek veya bu sorunların varlığını reddetmek için yardımcı bir araç olarak kullanabilir.

Üst yönetim veya diğer memurlar, denetim raporlarının zamanında sunulmasını gerektirmektedir. İyi tasarlanmış çalışma belgeleri bu görevi tamamlamanıza yardımcı olacaktır. Dış denetçiler, iç denetçilerin çalışma belgelerini kullanır, iç denetim hizmetinin sonuçlarını inceler ve faaliyetlerinin bankanın iç kontrol sistemi üzerindeki etkisini değerlendirir. Denetim süreci şu aşamalardan oluşur: ilk organizasyonel (veya deneysel, araştırma ve final)⁶⁵.

İlk organizasyon aşaması, kalite denetimi için gerekli koşulları zamanında oluşturmayı amaçlayan organizasyon prosedürlerini içermektedir. Araştırma aşaması, bilgisayar teknolojilerinin en basit yollarını ve ayrıca bilgisayarlarla diyalog yöntemini kullanarak işletmenin üretim, finansal ve ekonomik faaliyetlerini doğrulamak için denetim prosedürlerinin uygulanmasıdır. Son aşama, denetim sonuçlarının genelleştirilmesidir⁶⁶.

İş denetçileri metodolojik teknikleri ve uygun denetim prosedürlerini kullanarak inceler. Bu nedenle, metodolojik bir yöntem olarak değerlerin envanteri, değerlerin aynı şekilde kontrol edilmesini, sayım ve muhasebe belgelerini, finansal olarak sorumlu kişilerden açıklamalar almayı ve envanterin sonuçlarına dayanarak, merkezi envanter komisyonunu gözden geçirmeyi, tespit edilen eksiklikler ve artı değerlerle ilgili kararlar vermeyi içermektedir.

Denetim, tüm ticari faaliyetlerini bir süre boyunca, örneğin kasadaki nakit akışı veya seçici bir şekilde - bir yıllık rapor hazırlamadan envanter alarak, müşteriler ve tedarikçilerle yapılan anlaşmaları inceleyebilir. Araştırma sürecinde, operasyonları ve ekonomik faaliyet süreçlerini çalışmak için özel metodolojik yöntemler de kullanılmaktadır. Bu nedenle, büyük işletmelerde, denetçi yaygın olarak ekonomik aktivitedeki (artan ürün reddetmeleri, piyasadaki rekabetçi olmayan ürünler) çatışma durumlarını tanımlamak için metodolojik teknikleri

⁶⁵ Arens, Loebbecke, Ingrid, a.g.e. s:41

⁶⁶ Messier a.g.e. 130

kullanır ve bunlar daha sonra organoleptik (envanter, kontrol ölçümleri) ve belgesel (ticari işlemleri yansıtan belgelerin incelenmesi) metodolojisi kullanılarak incelenir⁶⁷.

Sadece çeşitli teknikleri kullanarak ticari işlemleri denetleme sürecinde yapılan kapsamlı bir çalışma, kontrol nesnelerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesini ve hatalardan kaçınmayı mümkün kılmaktadır. Form şeklindeki belgelerin incelenmesi sırasında, denetçi irsaliye, fatura, ödeme emirleri, kredi ve borç nakit teminatlarının, banka çeklerinin, döviz faturalarının, maaş bordrolarının ve faaliyetlerin onaylandığı diğer birincil belgelerin doğruluğunun belirlenmesine özel önem verir. Sıklıkla, kötüye kullanma amacıyla, tamamen sahte belgeler üretirler veya gerçek belgeler, iş işlemine katılan kişilerin imzalarını göndererek, metinleri ve iş imzalarına katılan kişilerin imzalarını göndererek, kurcalayarak ya da maddi olarak sorumlu kişileri belirterek değişiklik yapmaktadır.

Denetim yapmak, aslında belirli bir pratik iştir ve diğerine benzer bir denetim yoktur. Bununla birlikte, birkaç genel aşama gösterilebilir: ilk aşamada, planlama, kayıt ve kontrol gerçekleştirilir, denetçi işletmedeki iç kontrol prosedürlerinin uygun bir incelemesini inceler ve değerlendirir. Muhasebe ve denetim riskinin değerlendirilmesi ikinci aşamada görevdir. Üçüncü aşamada, denetim kanıt bulma yolları açıklığa kavuşturulur; Dördüncü aşamada iç kontrol çalışanlarının testi yapılır. Beşinci aşamada işlemlerin ve araştırma işlemlerinin özü, finansal tabloların gözden geçirilmesi ve kısaltılması ile ilgili kısaltılmış denetim, altıncı denetim aşamasında altıncı denetim materyalleri hazırlanarak denetim raporu hazırlanır. Çıkışta sistemlerin ve bilgilerin kontrol edilmesine özellikle dikkat edilir, özellikle denetçinin, sistemin bilgi kaydetme ve işleme işlevini doğrulaması ve mali tabloların hazırlanmasına temel olarak yeterliliğini değerlendirmesi gerekir. Denetçi ayrıca, üzerinde bir görüş oluşturmak için yeterli olacak mali tabloların bir analizini yapmalıdır⁶⁸.

⁶⁷ O'Donnell, Schultz, a.g.e. 270

⁶⁸ O'Donnell, Schultz, a.g.e.275

Denetim sözleşmesinin yapıldığı andan denetim raporunun hazırlanmasına ve imzalanmasına kadar denetimin tüm aşamalarını ayrıntılı olarak yansıtan denetçinin çalışma programını hazırlamak önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAIJAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARININ OLUŞUMU

2.1 Kısa Tarihçe

İlk merkez bankaları başlangıçta hükümetlere belirli savaş ve finans hizmetlerini sağlamak için kuruldu ve özellikle savaş sırasında savaş alanlarına fon sağlamaktaydı. İlk olarak İsveç Riksbank bir anonim banka olarak kurulmuştur⁶⁹. Hükümet fonlarını ödünç vermek ve kiralamak için tasarlandı. İngiltere Merkez Bankası'na, hükümete 1,2 milyon avro'luk bir kredi karşılığında kraliyet tüzüğü ve uzun vadeli banka imtiyazları da dahil olmak üzere banka dekontları verildi. Fransa Bankası, Fransız Devrimi sırasında kâğıt paranın aşırı enflasyonu ve Astigmat rejiminin başarısız olmasından sonra savaş finansman etmek ve para birimini dengelemek için 1800 yılında kurulmuştur. Diğer merkez bankaları: Hollanda Bankası (1814), Belçika Bankası (1850) ekonomiye kredi çekmek veya ticareti teşvik etmek için oluşturulmuştur⁷⁰.

Merkez bankası terimi sadece on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlandı. Henry Thornton (1802), özerklik rolü de dahil olmak üzere merkez bankaları kavramlarını ortaya koyan ilk kişilerden biriydi⁷¹. On dokuzuncu yüzyılda merkez bankaları altın standardının yönetilmesinde kilit rol oynamıştır. 1920'lere kadar şu ya da bu şekilde sürecek olan altın standart dönemi, bir merkez bankasının son çare borç veren olarak finansal istikrarın garantörü olarak görülmesini öneren Bagehot'ın Lombard Street'in yayınlanmasını da gördü⁷².

⁶⁹ Michael D. Bordo, (2007). "A Brief History of Central Banks," Economic Commentary, Federal Reserve Bank of Cleveland, issue Dec.s.52

⁷⁰ Bagehot W. (1873) Lombard Street: A description of the Money Market (London: Henry S. King, 1873). Third Edition. 15/08/2019. s.74

⁷¹ Daniel L. T.David C. W. (2014), "Making Sense of Dissents: A History of FOMC Dissents", Review of the Federal Reserve Bank of St. Louis (Third Quarter): s.213

⁷² Geithner T. (2016), "Are We Safer? The Case for Updating Bagehot", Per Jakobsson Lecture, October 8, Washington, D.C., from <http://www.perjakobsson.org/lectures.htm> 10.06.2020 s.1

Finansal istikrarın tanımı zamanla önemli ölçüde değişmiştir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, bankacılık sistemine ve ödeme sistemine son çare olarak borç vermek anlamına geliyordu. Bu, yirminci yüzyılda gerçek faturalar doktrininin kabul edilmesiyle değişti ve onu ilk yıllarında Federal Rezerv oluşturuldu. Gerçek faturalar doktrini, bir merkez bankasını enflasyon, sonra depresyon ve deflasyona yol açacağı için varlık fiyat patlamasına yönelmeye çağırırdı⁷³.

Merkez bankası oluşum hızı, mali güdüyü tür dönüştürülebilirliğinin sürdürülmesi ve mali krizlerin karşısının alınması nedeniyle özellikle yüzyılın sonuna doğru yoğunlaştı. Kurulan Bankalar arasında Banque de France (1800), Norges Bank (1816), Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci ve İkinci Bankaları (1791 ve 1816), Japonya Bankası (1882), Banca d'Italia (1893) ve sonunda ABD Federal Rezervi (1913) yer almaktaydı⁷⁴. Birkaç merkez bankası (örneğin, Reichsbank (1873) ve İsviçre Ulusal Bankası (1907)) para birimini merkezileştirme ve finansal işlemleri kolaylaştırma girişimlerini geliştirdi.

Merkez bankaları, hükümet tüzüklerine sahip olmaları ve büyüklükleri nedeniyle bankacıların bankalarına ve daha sonra son çare borç verenlerine dönüştü. İngiltere Bankası, son çare borç veren olarak başarılı bir şekilde gelişen ilk merkez bankası olarak bilinmektedir. Ancak, Riksbank ve Banque de France gibi diğer erken merkez bankaları on dokuzuncu yüzyılda kurtarma operasyonlarına giriştiler. Gerçekten de 1889'da Banque de France, yeniden sermayelendirme düzenlenmeden önce bankayı ayakta tutacak kaynakları sağlamak için Comptoir D 'Escompte'un cankurtaran operasyonu düzenledi. Banque kurtarmada kendi kaynaklarının çok azını kullandı ancak kayıp durumunda katılımcılara garanti verdi⁷⁵.

⁷³ Frederic S. M. (2011), “**Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis**”, NBER working paper 16755, February.s.74

⁷⁴ William R., François R. V. (2016) “The Descent of Central Banks (1400-1815) in Bordo, M. O. Eitheim, M. Flandreau and J. Qvigstad (eds) Central Banks at a Crossroads; What Can We Learn from History? New York; Cambridge University Press s.96

⁷⁵ Hautcoeur P. C. , Riva A. White E. (2014) “ Floating a Lifeboat: the Banque de France and the Crisis of 1889” NBER working Paper 20083 (May) s.58

Yirminci yüzyılda merkez bankaları makroekonominin istikrarlı hale getirilmesi (yani fiyat istikrarının korunması), iş döngüsünün dengelenmesi ve tam istihdamın sürdürülmesi rolünü üstlenmiştir. 2007-2008 krizinden bu yana merkez bankalarına, finansal istikrarsızlık, yani ekonomiyi istikrarsız hale getirmeden önce finansal dengesizlikleri ve varlık fiyat artışlarını ortadan kaldırma sorumluluğu verilmiştir. Bunu yaparken, merkez bankaları sadece birçoğunun ilk başta neden yaratıldığını açıklayan bir rolün varyantını yeniden canlandırmıştır⁷⁶. İstikrarlı ekonomik sonuçlara ve finansal istikrara dayalı bir iadeye yönelik bir para politikasının ikili gereklilikleri her zaman zorluklar yaratmıştır ve bu, merkez bankalarının enflasyon hedeflerine ulaşmak için mücadele ederken finansal sisteme müdahalelerini büyük ölçüde genişletmesiyle son yıllarda olduğundan daha belirgin olmamıştır.

2.1.1 Merkez Bankaları

Genel olarak finansal pazarlardaki en önemli oyuncu merkez bankaları olarak bilinmektedir. Merkez bankalarının gerçekleştirdikleri politikalar, faiz oranlarını, kredilerin miktarını ve para ihtiyacını dengelemektedir. Belirtilen üç kavramın da sadece finansal pazarlar yönünde değil toplam çıktıya ve enflasyon üzerine de etkisi vardır.

Merkez bankası işlevleri açısından tanımlanmıştır. Vera Smith'e göre⁷⁷, *“Merkez bankalarının birincil tanımı, tek bir bankanın tam kontrole veya menkul kıymetine sahip olduğu bir bankacılık sistemidir.”* Shaw⁷⁸, *“merkez bankasını krediyi kontrol eden bir banka”* olarak tanımlar. Hawtrey'e göre⁷⁹, *“merkez bankası son çare borç veren bankadır”*.

⁷⁶ Hendrik M. de Kock (1974), **Central Banking** (New York: St Martin's Press).s.368

⁷⁷ Smith V. C. (1990). **The rationale of central banking and the free banking alternative**. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data. S.3

⁷⁸ Shaw S. W. (1931). **The Theory and Principles of Central Banking, with special reference to the working of the Bank of England and of the Federal Reserve System of the United States**. The Economic Journal, Volume 41, Issue 162, 1 June 1931, s.264

⁷⁹ Hawtrey R. G (1970). **The Art of Central Banking**. Routledge; 1 edition (January 1, 1970)s.69

Öte yandan Samuelson'un belirttiği tanım çok daha geniş açıklanmıştır⁸⁰. Ona göre, “*merkez bankası bankacılar bankasıdır*”. Görevi, para tabanını kontrol etmek ve toplumun para arzını kontrol etmek için bu yüksek güçlü paranın kontrolünü sağlamaktır. Ancak en geniş tanım De Kock tarafından verilmiştir. Bir merkez bankası, “*ülkesinin para ve bankacılık yapısının zirvesini oluşturan ve ulusal ekonomik çıkar açısından mümkün olan en iyi performansı gösteren bir bankadır*”⁸¹:

- Devlet için genel bankacılık ve ajansın performansını göstermektedir.
- Ticari bankaların nakit rezervlerine vekalet etmektedir.
- Ulusun uluslararası para rezervlerinin velayeti ve yönetimini üstlenmektedir.

Sayers'e göre⁸², merkez bankası “*hükümetin büyük mali işlemlerini üstlenen ve bu işlemleri yürüten ve diğer yollarla hükümetin ekonomik politikasını desteklemek için finansal kurumların davranışlarını etkileyen hükümet organıdır*”. Sayers, hükümetin bankası olarak sadece merkez bankasının doğasına atıfta bulunur. Tüm bu tanımlar dardır, çünkü merkez bankasının sadece belirli bir işlevine atıfta bulunurlar.

Merkez bankası para politikasını yürüten, bankaları düzenleyen ve ekonomik araştırmalar dahil finansal hizmetler sağlayan bağımsız bir ulusal otoritedir. Hedefleri ülkenin para birimini sabitlemek, işsizliği düşük tutmak ve enflasyonu önlemektir. Çoğu merkez bankası üye bankalardan oluşan bir kurul tarafından yönetilir⁸³. Seçilen resmi müdürü cumhurbaşkanı atamaktadır. Ulusal yasama organı müdürü onaylamaktadır. Bu, merkez bankası ülkeyi uzun vadeli politika

⁸⁰ Samuelson P. A., (October 1970) "The Fundamental Approximation Theorem of Portfolio Analysis in Terms of Means, Variances and Higher Moments," Review of Economic Studies 37.s. 537

⁸¹ Hendrik, a.g.e.52

⁸² Webster C. G. (1962) 'Denmark', in R. S. Sayers (ed.) Banking in Western Europe. Clarendon: Oxford. S.96

⁸³ Önder T., (2005). Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Ankara.s. 38

hedefleriyle uyumlu tutmaktadır⁸⁴. Aynı zamanda günlük operasyonlarında politik nüfuz sahibi değildir. İngiltere Bankası ilk önce bu modeli oluşturmuştur.

Merkez bankaları, finansal sistemdeki likiditeyi kontrol ederek ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Bu hedefe ulaşmak için üç para politikası aracı vardır⁸⁵. İlk olarak, bir rezerv şartı belirlemektedirler. Bu üye bankaların her gece elindeki nakit miktarıdır. Merkez bankası bunu bankaların ödünç alabileceğini kontrol etmek için kullanır.

İkinci olarak, üye bankalardan menkul kıymet almak ve satmak için açık piyasa işlemlerini kullanmaktadırlar. Rezerv şartını değiştirmeden eldeki nakit miktarını değiştirmektedir. 2008 mali krizinde bu aracı kullanmaktadırlar. Bankalar, bankacılık sistemini istikrara kavuşturmak için devlet tahvilleri ve ipotēge dayalı menkul kıymetler satın almaktadır. Federal Reserve, bilançosuna niceliksel genişleme ile 4 trilyon dolar eklemiştir. Ekim 2017'de bu stoku azaltmaya başlamıştır⁸⁶.

Üçüncüsü, üye bankalarından tahsil ettikleri faiz oranları için hedefler belirlemektedirler. Bu, krediler, ipotekler ve tahviller için oranları yönlendirmektedir. Faiz oranlarının yükseltilmesi büyümeyi yavaşlatır, enflasyonu önlemektedir. Bu daraltıcı para politikası olarak bilinmektedir. Oranları düşürmek büyümeyi uyarmakta, durgunluğu önlemekte veya kısaltmaktadır. Buna genişlemeci para politikası adı verilmiştir. Avrupa Merkez Bankası, oranları negatif hale gelinceye kadar düşürmüştür.

2.1.2 Merkez Bankalarının Oluşum Nedeni

Merkez bankası, bir ülkenin para ve kredi arzını etkileyen politikalardan sorumlu makamı tanımlamak için kullanılan terimdir⁸⁷. Daha spesifik olarak, bir merkez

⁸⁴ TCMB (2015). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri. www.tcmb.gov.tr . Erişim Tarihi: 11.10.2019 S. 12

⁸⁵ Özatay F. (2011). Merkez Bankası'nın yeni para politikası: İki hedef-üç ara hedef-üç araç. **İktisat İşletme ve Finans** 26 (302) 2011. s.28

⁸⁶ Global No.1 Business Data Platform . <https://www.statista.com/statistics/1121448/fed-balance-sheet-timeline/> Erişim tarihi: 17.09.2020

⁸⁷ Özatay,a.g.e. 39

bankası kısa vadeli faiz oranlarını ve para tabanını (kamu artı banka rezervleri tarafından tutulan para birimi) etkilemek ve elde etmek için para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, indirim penceresi kredileri, rezerv gereksinimlerindeki değişiklikler) kullanmaktadır⁸⁸.

Modern para politikasının üç temel hedefi vardır⁸⁹. Birincisi ve en önemlisi paranın değerinde fiyat istikrarıdır. Bugün bu, düşük bir enflasyon oranının sürdürülmesi anlamına gelmektedir. İkinci hedef, genellikle yüksek istihdam, yüksek ve sürdürülebilir ekonomik büyüme olarak yorumlanan istikrarlı bir reel ekonomidir. Başka bir deyişle, para politikasının iş döngüsünü düzeltmesi ve ekonomiye yönelik şokları dengelemesi beklenmektedir. Üçüncü hedef finansal istikrardır. Bu, verimli ve sorunsuz çalışan bir ödeme sistemini ve finansal krizlerin önlenmesini kapsamaktadır.

Federal Rezerv Sistemi, yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan daha sonraki bir merkez bankası dalgasına aittir⁹⁰. Bu bankalar öncelikle insanların para birimi için kullandıkları çeşitli araçları birleştirmek ve finansal istikrar sağlamak için oluşturulmuştur. Hatta bazı ülkelerin bağlı olduğu altın standardını yönetmek için oluşturulduğu belirtilmektedir. 1914'e kadar geçerli olan altın standart, her ülkenin para birimini sabit bir altın ağırlığı olarak tanımlamaktaydı. Merkez bankaları, tüzüklerinin gerektirdiği gibi, banknotlarının altına çevrilebilmesini sağlamak için büyük altın rezervleri tutmuştur⁹¹. Ödemeler dengesi açığı veya olumsuz iç koşullar nedeniyle rezervleri azaldığında, ıskonto oranlarını (diğer bankalara borç verecekleri faiz oranları) artırmaktadır. Bunu yapmak faiz

⁸⁸ Özatay, a.g.e. 39

⁸⁹ Mangır F., Ertem C., (2016). Alternatif Para Politikası Stratejisi Olarak Nominal Gsyih Hedeflemesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (**The Journal of Social Economic Research**) ISSN: 2148 – 3043 / Nisan 2016 / Yıl: 16 / Sayı: 31. S.180

⁹⁰ Turna F. (2014). Geçmişten Günümüze Merkez Bankaları Ve Modern Merkez Bankacılığının Bir Örneği: Avrupa Merkez Bankası. **Journal of Life Economics** 1/2014 DOI : **10.15637/jlecon.201416989** S.43

⁹¹ Ulrik B. Henneberg A.P.(1999). The Role of Gold in the Monetary System. https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/1999/10/1999_MON3_r_ole_s19.pdf **Erişim tarihi: 27.01.2020.** S.22

oranlarını daha genel olarak artıracak, bu da yabancı yatırımı çekecek ve böylece ülkeye daha fazla altın getirecektir.

Merkez bankaları, altın standardının diğer tüm hususların üzerinde altın dönüştürülebilirliğini koruma kuralına bağlı kalmıştır. Altın dönüştürülebilirliği ekonominin nominal çapası olarak işlev görmekteydi⁹². Yani, bankaların sağlayabileceği para miktarı, rezervde tuttukları altının değeri ile sınırlandırıldı ve bu da hâkim fiyat seviyesini belirlemekteydi. Fiyat seviyesi, uzun dönem değeri piyasa güçleri tarafından belirlenen bilinen bir emtiaya bağlı olduğu için, gelecekteki fiyat seviyesine ilişkin beklentiler de buna bağlıydı. Bir bakıma, erken merkez bankaları fiyat istikrarına büyük önem vermekteydiler. Merkez bankalarının modern hedeflerinden biri olan reel ekonominin istikrarı hakkında çok fazla endişe etmediler, çünkü altın standardına uyma yükümlülükleriyle kısıtlandılar.

Bu dönemin merkez bankaları, kötü hasat, demiryolları tarafından temerrüde düşme veya savaşlar gibi olaylar likidite için bir kargaşayı tetiklediğinde (mevduat sahiplerinin bankalarına koştukları ve mevduatlarını dönüştürmeye çalıştıkları zaman) finansal stres dönemlerinde son çare borç veren olarak hareket etmeyi hedeflemekteydiler⁹³. Süreç Bank of England'ın bu tür paniklere rutin tepkisinin bir sonucu olarak 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. O tarihte, Banka (ve diğer Avrupa merkez bankaları) genellikle ilk önce kendi altın rezervlerini korumaktaydı ve muhtaç muhabirlerini geri çevirmekteydi. Bunu yapmak, 1825, 1837, 1847 ve 1857'de büyük panikler yarattı ve Bankanın ciddi eleştirilerine yol açmıştır. Buna karşılık, Banka, ekonomik yazar Walter Bagehot tarafından önerilen ve Banka'nın özel çıkarını bankacılık sisteminin kamu yararına bir bütün olarak almasını gerektiren “sorumluluk doktrinini” benimsemiştir. Banka, ahlaki

⁹² Savrul K. B, (2008). **Nominal Çapalar ve Türkiye'deki Uygulama Sonuçları**. Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.F., İktisat Bölüm. S.13

⁹³ William, Kenton (2019). Lender of Last Resort. <https://www.investopedia.com/terms/l/lenderoflastresort.asp>. Erişim tarihi. 27.01.2020

tehlikeyi önlemek için sunulan herhangi bir sağlam teminat temelinde özgürce kredi verecek olan Bagehot'ın kuralına uymaya başlamıştır⁹⁴.

1914'ten önce merkez bankaları, iç ekonominin istikrarını koruma hedefine büyük önem vermediler. Bu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, istihdam, gerçek aktivite ve fiyat seviyesi hakkında endişelenmeye başladıklarında değişti⁹⁵. Bu değişim birçok ülkenin politik ekonomisindeki bir değişikliği yansıtıyordu- oy hakkı genişliyordu, işçi hareketleri yükseliyordu ve göçle ilgili kısıtlamalar getiriliyordu. 1920'lerde Fed, hem dış rezervlere (altın rezervlerine göz kulak olmak anlamına geliyordu, çünkü ABD hala altın standardındaydı) hem de iç istikrara (fiyatlar, çıktı ve istihdama göz atmak anlamına geliyordu) odaklanmaya başladı. Ancak altın standart hüküm sürdüğü sürece dış hedefler hâkim oldu.

Ne yazık ki, FED'in para politikası 1920 ve 1930'larda ciddi sorunlara yol açtı. Ülkenin para miktarını yönetmeye gelince, FED gerçek fatura doktrini olarak adlandırılan bir prensibi izledi⁹⁶. Doktrin ekonomide ihtiyaç duyulan para miktarının doğal olarak Rezerv Bankalarına ancak bankalar teminat için uygun kendi kendini tasfiye eden ticari kâğıt ibraz ettikleri zaman fon ödünç verdikleri sürece sağlanacağını savundu. Gerçek fatura doktrininin bir sonucu, FED'in banka kredilerinin borsa spekülasyonunu finanse etmesine izin vermemesi gerektiği idi, bu da 1928'de Wall Street patlamasını dengelemek için neden sıkı bir politika izlediğini açıklamaktadır. Politika Ağustos 1929'da durgunluğun başlamasına ve Ekim ayında çökmeye yol açmıştır. Daha sonra, 1930-1933 arasında bir dizi bankacılık paniği karşısında, Fed son çare borç veren olarak hareket edemedi⁹⁷. Sonuç olarak, para arzı çöktü ve bunu büyük bir deflasyon ve depresyon izlemiştir. Fed, gerçek faturalar doktrininin mevcut düşük kısa vadeli nominal faiz oranlarını parasal kolaylığın bir işareti olarak yorumlamasına yol

⁹⁴ Aktan C. C. (2019). **Serbest bankacılık ve Parasal Reform**. Yayın No: 333 İstanbul. S.36

⁹⁵ Bordo M. (2007). **A Brief History of Central Banks**. Federal Reserve Bank of Cleveland. S.1

⁹⁶ Akçay E. (1997). **Para Politikası Araçları Türkiye ve «Eşitli» İlkelerdeki Uygulamalar**. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi Başkanlığı. s.1

⁹⁷ Erarslan C., Bayraktar Y., (2008). **Konut Balonlarının Oluşumunda Fed'in Rolü ve Küresel Krizden Çıkarılacak Bazı Dersler**. Kırklareli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü. S.41

açtığı ve hiçbir bankanın indirim penceresine gelmediği için hiçbir fona ihtiyaç duymadığına inanmaktalardı.

Büyük Buhrandan sonra, FED Sistemi yeniden düzenlendi. 1933 ve 1935 Bankacılık İşlemleri, gücü kesin olarak Rezerv Bankalarından Vali Yönetim Kuruluna kaydirmiştir. Ayrıca FED, Hazineye bağlı kılındı⁹⁸.

Fed, 1951'de Hazine'den bağımsızlığını geri kazanmış ve bunun üzerine William McChesney Mart'in yönetiminde kasıtlı bir konjonktürel politika izlemeye başlamıştır. 1950'ler boyunca bu politika, birkaç durgunluğun iyileştirilmesinde ve düşük enflasyonun korunmasında oldukça başarılı olmuştur⁹⁹. O sırada ABD ve diğer gelişmiş ülkeler, ABD'nin doları ons başına 35 dolara ve diğer ülkelerin de dolara sabitlediği Bretton Woods Sisteminin bir parçasıydı. Altın bağlantısı, nominal bir çapanın güvenilirliğinin bir kısmını devraldı ve enflasyonun düşük tutulmasına yardımcı olmaya başladı¹⁰⁰.

FED'in daha aktivist bir istikrar politikası izlemeye başladığı 1960'larda durum önemli ölçüde değişmiştir. Bu on yılda önceliklerini düşük enflasyondan yüksek istihdama kaydırdı. Olası nedenler arasında Keynesyen fikirlerin benimsenmesi ve Phillips eğrisi enflasyonu ile işsizlik arasındaki etkileşime olan inanç yer almaktadır. Politikadaki değişimin sonucu, 1960'ların sonlarından 1970'lerin sonuna kadar enflasyonist baskıların artmasıydı. Büyük Enflasyonun nedenleri hala tartışılmaktadır, ancak dönem Fed tarihindeki en düşük noktalardan biri olarak bilinmektedir. Nominal çapanın kısıtlayıcı etkisi ortadan kalktı ve önümüzdeki yirmi yıl boyunca enflasyon beklentileri başlamıştır¹⁰¹.

Enflasyon, Paul Volcker'ın 1979'dan 1982'ye kadar parasal sıkılaştırmayı ve politika faiz oranlarının çift rakamlara yükseltilmesini içeren şok terapisiyle sona

⁹⁸ Şentürk M, Kayhan S., Bayat T, (2016). Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Temmuz, 2016; 9(3). S. 148

⁹⁹ Şentürk, Kayhan, Bayat, a.g.e. s.149

¹⁰⁰ Dışkaya Ü.Ç., (2018). Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz. **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi Journal of Economic Policy Research** Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: s.1

¹⁰¹ Akkuş G. E. (2012). **Phillips Eğrisi : Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu** Teorik Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü.s.5

ermiştir. Volcker şoku keskin bir durgunluğa yol açtı, ancak yüksek enflasyon beklentilerinin gerisinde kalmayı başardı. Sonraki yıllarda enflasyon önemli ölçüde düştü ve o zamandan beri düşük kaldı¹⁰². 1990'ların başından beri Fed, federal fon oranını politika aracı olarak kullanarak örtük enflasyon hedeflemesi politikasını izlemiştir. Birçok bakımdan, şu anda izlenen politika rejimi, halkın Fed'in düşük enflasyona olan bağlılığının güvenilirliğine inanmaya başlaması anlamında, altın standardının dönüştürülebilirlik ilkesini yansıtmaktadır.

Merkez bankaları tarihinde kilit bir güç merkez bankası bağımsızlığı olmuştur. Orijinal merkez bankaları özel ve bağımsızdı. Şartlarını korumak için hükümete bağlıydılar, ancak kendi araçlarını ve politikalarını seçmekte özgürdüler. Hedefleri altın konvertibilitesi ile sınırlandırıldı. Yirminci yüzyılda, bu merkez bankalarının çoğu millileştirildi ve bağımsızlıklarını tamamen kaybetmiştir. Politikaları mali yetkililer tarafından belirlenmiştir. Fed, 1951'den sonra bağımsızlığını yeniden kazandı, ancak bağımsızlığı mutlak değildi. Sonunda Federal Rezerv Yasasını değiştirme yetkisine sahip olan Kongreye rapor vermek zorundadır¹⁰³. Diğer merkez bankaları bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için 1990'lara kadar beklemek zorunda kaldı.

2.2 Türkiye`de Merkez bankaları

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye'nin merkez bankasıdır ve 11 Haziran 1930 tarihinde anonim şirket olarak kurulmuştur. TCMB payları dört sınıfa ayrılmıştır. A grubu paylar sadece Hazineye aittir. B ve C grubu hisseler, Türkiye'de faaliyet gösteren ulusal bankalara, ulusal bankalar dışındaki bankalara ve imtiyazlı şirketlere tahsis edilmektedir. Son olarak, D Grubu hisseler Türk ticari kuruluşlarına ve Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere tahsis edilir¹⁰⁴.

¹⁰²Ertem Mangır, a.g.e.165

¹⁰³About America: The Constitution Of The United States Of America <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/pdfs/Abd-Anayasasi.Pdf>. **Erişim Tarihi: 27.01.2020**

¹⁰⁴ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2008). Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. <https://www.tcmb.gov.tr/> **Erişim tarihi: 27.01.2020**

TCMB, kendi takdirine bağılı olarak, izlenecek para politikasını ve Türkiye'de fiyat istikrarını sağlamada kullanılacak politika araçlarını belirlemektedir. Bu, TCMB'nin araç bağımsızlığına sahip olduğunu göstermektedir. TCMB, fiyat istikrarı hedefine ulaşmak için 2006 yılından bu yana tam teşekküllü bir enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaktadır¹⁰⁵.

Türkiye'nin merkez bankasını kurma hazırlıkları 1926'da başladı, ancak örgüt 3 Ekim 1931'de kuruldu ve resmi olarak 1 Ocak 1932'de açıldı. Banka başlangıçta 30 yıllık bir süre için banknot çıkarma ayrıcalığına sahipti. 1955 yılında bu ayrıcalık 1999 yılına kadar uzatıldı. Sonunda 1994'te süresiz olarak uzatıldı¹⁰⁶.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Türkiye'de para ve döviz kuru politikalarının yürütülmesinden sorumludur. TCMB'nin temel hedefi fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka ayrıca finansal sistemin istikrarı için önlemler almaktan da sorumludur. Ayrıca, TCMB banknot basmak, para dolaşımı yapmak, ödeme sistemleri kurmak ve denetlemek ve son olarak, Türkiye'nin uluslararası rezervlerini yönetmekle yükümlüdür¹⁰⁷.

Merkez Bankası para tabanını açık piyasa işlemleri ile değiştirebilir. Merkez Bankası yabancı para veya döviz bonosu satın alırsa, para tabanı genişler ve ekonomideki para arzı artar. Merkez Bankası yabancı para veya bono satarsa, para tabanı daralır ve para arzı azalır¹⁰⁸. Açık piyasa işlemleri tahvillerin likiditesini de etkiler (senet). “Merkez Bankası tarafından sürekli menkul kıymet alımı (tahviller) menkul kıymetlerin likiditesini arttırır, böylece bireyler âtıl para stoklarını kullanırlar”¹⁰⁹. Âtıl Para kullanan kişiler para stokunun hızını arttırmaktadır ki, para hızındaki artış harcamalarda artışa neden olmaktadır. Öte yandan, Merkez Bankası tahvil fiyatlarını açık piyasa işlemleri kullanarak etkilemektedir ve bu da faiz oranlarında değişikliğe yol açabilir. Merkez Bankası

¹⁰⁵ <https://www.tcmb.gov.tr> Erişim tarihi: 27.01.2020

¹⁰⁶ <https://www.tcmb.gov.tr/> Erişim tarihi: 27.01.2020

¹⁰⁷ Özgü Ö. (1993). **Merkez Bankası Bağımsızlığının Ekonomi Politikasının** Sonuçlarına Etkisi. Maliye Dergisi, Ocak-Şubat, S:111.

¹⁰⁸ Öcal T., Colak Ö. F., Togay S., Eser K. (1997). **Monetary Theory and Policy Bank. (1. Baskı):** Gazi Publications. Ankaras.132

¹⁰⁹ Urgancı H., (1982). **Money and Banking.** Adana.s.209

tarafından piyasadan menkul kıymet alım veya satımı tahvil getirileri yoluyla faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır (piyasadan satın alınan tahviller). Piyasadan tahvil satın alarak tahvil fiyatları yükselir ve faiz oranları düşer; piyasada tahvil satarak tahvil fiyatları düşer ve faiz oranları yükselir¹¹⁰.

Açık piyasa işlemleri dinamik (saldırgan) ve koruyucu (savunmacı) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Piyasadaki para miktarını dinamik açık piyasa işlemleri ile etkileyerek para tabanı ve rezerv seviyelerinin değiştirilmesi hedeflenmektedir¹¹¹. Koruyucu açık piyasa işlemleri, mevcut banka rezervlerinin düzenini korumak için harekete geçmektedir¹¹². Koruyucu açık piyasa işlemleri kullanılarak hazine bonoları ve banka bono sahipleri gibi diğer parasal değişkenlerin eylemlerini etkilemeye çalışılmaktadır. Merkez Bankası, ıskonto oranını belirleyerek banka kredilerinin hacmini etkileyebilir. Merkez Bankası banka sistemi aracılığıyla dolaşımdaki para hacmini artırmayı hedeflediğinde, ıskonto oranını düşürerek ıskonto kredilerinin hacmini artıracaktır. İskonto oranının düşürülmesi bankaları daha fazla kredi talep etmeye teşvik eder. Merkez Bankası dolaşımdaki para hacmini daraltmak istediğinde, ıskonto oranını yükselterek ıskonto kredilerinin hacmini azaltabilir. İskonto oranını yükseltmek, bankadaki net kredi talebini azaltmaktır. İskonto oranını yükseltmek banka kredilerine olan talebi azaltabilir.

Reeskont yapan bir banka Merkez Bankası tarafından uygulanandan biraz daha yüksek faiz oranı ister. İskonto oranının düşürülmesi kredi verme kaynağını artıracak ve nakit dengesi durumunu güçlendirecek, böylece verilecek bankaların kredi verme kapasitesini artıracaktır. İskonto oranının Merkez Bankası tarafından düşürülmesi, bankaların ıskonto oranının düşürülmesi anlamına da gelmektedir. Bu müşterinin kredi talebini artıracaktır. Dolaylı kayıt paranın hacmini genişletecektir. Dolaylı kaydileştirilmiş para hacmi genişleyecektir. İskonto oranını yükseltmek aynı zamanda bankaların ıskonto oranını yükseltmek

¹¹⁰ Akdis M.. (1996). **Effectiveness of Monetary Policy on Economic Stability and Turkey**.s.51

¹¹¹ Öcal, Colak, Togay, Eser,a.g.e. 133

¹¹² Paya M., (1994). **Monetary Theory and Monetary Policy**. Istanbul: Filiz Publishing. S.106

demektir. Iskonto oranındaki artış, kredi talebini azaltacak ve dolaylı olarak kayda alınmış para hacmini daraltacaktır.

Bankalar, topladıkları mevduatın bir kısmını zorunlu karşılık oranına göre Merkez Bankası'na yatırmaktadır. “Merkez Bankası, rezerv oranını değiştirerek bankaların sahip olduğu fazla rezervleri (para tabanı) dolayısıyla kayda alınmış parasal genişlemenin bankacılık sistemini etkileyebilir”¹¹³. Türkiye Cumhuriyeti’nde mevduat toplayan bankalar taahhütlere karşı disponible değerler tutmakla yükümlüdür. Dağıtılabilir değerler kolayca yüksek likiditeye veya paraya dönüştürülebilen değerlerdir. Merkez Bankası, nakit bankalarının zorunlu tutarı güvence altına alması gereken miktar olarak tanımlanabilecek likidite oranını değiştirerek para arzını değiştirebilir. Likidite oranı yükseldiğinde, mevduat parası yaratma fırsatı azalmaktadır. Merkez Bankası Kanunu'na göre, Banka'nın temel görevlerinden biri “finansal sistemi istikrara kavuşturmak, para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirler almaktır”. Merkez Bankası'nın finansal istikrarı ile ilgili diğer temel görevleri finansal piyasaları izlemek, finansal sistemlerle ilgili konularda hükümete görüş vermek, genel yedeklerle ilgili zorunlu karşılık ve usul ve esasları düzenlemek, vadeli mevduatların vadesini belirlemek ve finansal kuruluşlarla özel hesap türlerine katılmak, ödeme ve uzlaştırma sistemlerini kurmak, işletmek ve kontrol etmek gibi görevlerdir.

2.2.1 Osmanlı Döneminde Merkez Bankaları

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu altın basmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu 1839'da ilk kez seigniorage (Beylik Hakkı Tanımı Senyoraj (senyoraj geliri) devletin para basma hakkını elinde bulundurması neticesinde elde ettiği gelirdir) hakkını kullandı¹¹⁴. “Kaime-i nakdiye-i mutebere” adı verilen el yapımı nakit banknotlar, faiz getiren borçlanma araçları veya Hazine bonoları gibi hizmet etmekteydi. 1854'teki Kırım Savaşı sırasında, İmparatorluk tarihinde ilk kez dış borçlanmaya başvurdu. Böylece, dış borç geri

¹¹³ Parasız İ., (1996). **Monetary Policy. (4. Edition)**. Bursa: Ezgi Publications. S.306

¹¹⁴ Ölçer C. (1989) **Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları**, 2 Cilt, Yenilik Basımevi, İstanbul. S.85

ödemesinde Osmanlı Hükümeti ile Avrupa ülkeleri arasında aracılık yapacak bir kuruma ihtiyaç duyuldu. Bu amaçla, 1856'da Londra merkezli “Osmanlı Bankası (Bank-Osmanî)” İngiliz sermayesi ile kuruldu. Bankanın yetkileri küçük krediler vermekle sınırlıydı¹¹⁵.

Daha sonra Osmanlı Bankası kendisini feshetti ve “İmparatorluk Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmanî-i Şahane veya Osmanlı Bankası)” adını aldı¹¹⁶. 1863'te İngiliz-Fransız ortaklığı olarak bir devlet bankası olmak için yeniden yapılandırıldı. Banka'ya otuz yıllık bir süre için banknot çıkarma imtiyazı tanınmıştır. Ayrıca, Banka devletin hazinedarı olacak ve devlet gelirlerini tahsil edecek, Hazine ödemelerini gerçekleştirecek ve Hazine bonolarını iskonto etmenin yanı sıra iç ve dış borçlara ilişkin faiz ve anapara ödemelerini yapacaktır. Ancak Osmanlı Bankası'nın yabancı sermayeli mülkiyeti yıllar içinde hararetli tartışmalara yol açmıştır. Ulusal bir merkez bankası kurma fikrinin ortaya çıktığı İkinci Meşrutiyet döneminde tepkiler yoğunlaşmıştır. 11 Mart 1917'de “Osmanlı Ulusal Kredi Bankası (Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası)” kurulmasıyla sonuçlanan yerli sermayeye dayalı bir merkez bankası kurma girişimleri başlamıştır¹¹⁷. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinden dolayı. Banka, Osmanlı Bankası'nın yerini alacak ulusal bir banka olma amacına ulaşamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, dünya çapında para politikalarını yönetmek için merkez bankaları kurma eğilimi ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nın (1919-1922) Savaşla kazandığı başarısını ekonomiyle sürdürmek için bir merkez bankası kurma çabalarına da tanık olmuştur. Konu ilk olarak 1923 yılında İzmir Ekonomik Kongresi'nde, “sorun bankası” olarak işlev görecektir “ulusal bir devlet bankası” kurulmasına özel bir önem verilerek gündeme getirildi.¹¹⁸ Bu çerçevede Türkiye, Türk Merkez

¹¹⁵ Pelin İ. F. (1989) “Osmanlı Bankası”, İ.Ü. **Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sayı 21, 1341, ss. 1072

¹¹⁶ Edhem E. (1999), **Osmanlı Bankası Tarihi, İstanbul**, Osmanlı Bankası Tarihi Aratırma Vakfı. S.34

¹¹⁷ Eldem V., (1994), **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun** Ekonomisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.s.52

¹¹⁸ Pamuk Ş., (2005), “**Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı**”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 718

Bankası'nın kurulması konusunda diğer ülkelerin merkez bankalarıyla görüş alışverişinde bulunmuştur. 1928'de De Nederlandsche Bank (Hollanda Merkez Bankası) Yönetim Kurulu Başkanı Dr. G. Visering Türkiye'ye davet edildi. G. Vissering, raporunda bağımsız bir merkez bankası kurma ihtiyacının altını çizdi. Benzer şekilde, İtalya'nın eski Maliye Bakanı Csount Volpi, Türk parasının istikrarını sağlamak için merkez bankası kurulmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür¹¹⁹.

Osmanlı hükümeti, 1845'te Galata semtinde modern bankacılar olarak görev yapan iki para değiştiriciden borç almıştır. Anlaşma gereği, para değiştiricileri oranları İngiliz sterlini olarak belirledi ve karşılığında özel bankalar kurmalarına izin verilmiştir. Böylece ilk Osmanlı bankası 1847 yılında Bank-ı Der Saadet adıyla kuruldu. Ancak bankanın sermayesi mevcut değildi. Faturaları sadece kurucuların saygınlığı nedeniyle kabul edildikçe ve dağıtıldığından, kuruluş kısa bir süre sonra iflas etti¹²⁰.

İngiliz sermayesi ile merkezi Londra'da bulunan Bank-ı Osmani (Osmanlı Bankası) 1856 yılında kuruldu. 1863 yılında Fransız sermayesinin katılımıyla banka, Bank-ı Osmani-i Şahane adıyla devam etti. 1877'de hükümet, Galata ve Osmanlı Bankası'ndaki 1877-78 Rus-Türk Savaşı için para değiştiricilerden borç aldı¹²¹.

Resim 1. Bir Osmanlı Bankası reklamı

¹¹⁹ Silier O., (1975), “**1923-1935 Döneminde Türkiye’de Kurulan Bankalar ve Bankacılık**”, Türkiye İktisat Tarihi Semineri 8-10 Haziran 1973, derleyen. Osman Okyar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.s.142

¹²⁰ Özmen Ş., (1959), “**Türkiye’de Bankacılığın Tarihçesi Milli Bankacılığımızın Tek mül Seyri ve İnkişafı**”, Banka, yıl. V, S. 39-40, Temmuz-Aralık, s. 7.

¹²¹ Pamuk, a.g.e. 720

Kaynak: https://www.dailysabah.com/feature/2017/12/01/history-of-ottoman-banking_ Erişim tarihi: 13. 12.2019

Osmanlı Bankası, Osmanlı İmparatorluğu ve modern Cumhuriyet'in ilk modern bankası olarak kabul edilir. Banka para basma imtiyazına bile sahipti. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Osmanlı Bankası adı altında uzun bir süre hizmet vermeye devam etti. 1920 yılında Yunanlılarla savaşında Türk hükümetine destek vermek isteyen Müslüman Kızılderililer tarafından Ankara'ya gönderilen sermaye ile kurulan İş Bankası, İstanbul başkentinin temsilcisi olarak Osmanlı Bankası'nın rakibi olmuş ve savaş kazanmıştır¹²².

Osmanlı Bankası'ndan sonra, hepsi yabancılara ait olan birkaç banka zamanla açıldı. Hem İş Bankası hem de Osmanlı Bankası yabancı sermaye ile kurulduğundan, çoğunlukla yabancı esnaflara kredi sağlamışlardır. Böylece, yerli halk neredeyse Müslüman olmayan para değiştiricilere ya da dul ve yetimlerin varlıklarını koruyan devlet dairesine gitmiştir¹²³.

Nis eyaleti valisi Mithat Paşa'nın çabalarıyla (günümüz Sırbistan'ında) ilk Güvenlik Fonu, 1863 yılında Osmanlı başkenti ile günümüz Bulgaristan'ın beşinci en büyük şehri olan Rusçuk'ta kuruldu ve ikincisi açıldı. Beş yıl sonra 1868'de Konstantinopolis'te. Fonlar hükümetin kontrolü altında kamu tarafından

¹²² Pamuk, a.g.e. s.722

¹²³ Özmen, a.g.e. s.10

idare edildi. Halkın malları Güvenlik Fonu'nda toplanmış ve kredi başvurusunda bulunanlara para piyonlar veya kefillerle verilmiştir. Ancak, mali ve siyasi krizler nedeniyle Ziraat Bankası'nın yetkisine 1907 yılında Güvenlik Fonları verilmiştir¹²⁴.

O zamanlar faiz işlemleri, şeriat hukuku- imparatorlukta uygulanan yasa-gerektiği gibi yasal değildi. Ancak, İslam hukuku yabancı ülkelerde yapılan faiz işlemlerine izin verdi. Bankanın merkezi yurtdışında olduğundan, İslam hukuku açısından işlemleri yasadışı olarak kabul edilmemiştir. Krediler verilirken, alacaklıdan yüksek bir fiyat karşılığında bir şey satın alınır. Osmanlı bankalarının çalışma prensibi böyleydi. Örneğin, bir müşteri 100 jetonluk bir kredi istediğinde, veznedar müşteriye dokuz jeton karşılığında bir kalem, kitap ya da saat sattı ve sonra krediyi verdi¹²⁵. Böylece, müşteri 109 jeton karşılığında bankaya borçlandı.

Para sıkıntısı durumunda faizsiz kredi bulmanın imkânsız olduğu zamanlarda bir çözüm işlevi gören bu tür satışlara (muamala) işlem satışı denir. Ek ödeme için asgari fiyat, hükümetin zaman içindeki piyasa koşullarına göre kararlaştırıldı. Bu miktarın sınırı Kanuni Sultan Süleyman (1526-1566) döneminde yüzde 10, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde yüzde 15 ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde yüzde 9'dur. İşlem satışı bir tür hile olarak kabul edilebilir, ancak öyle değildi. Aksine, yasa tarafından sunulan bir çözümdü. Borçlanma ve satış iki farklı işlem olarak kabul edilmiştir. Dahası, müşteriler satış rakamına karar vermekte özgürdü¹²⁶.

Modern bankalar ortaya çıkmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılık ihtiyaçlarını karşılayan para vakıfları vardı. Zenginlerden bazıları muhtaçlara kredi sağlamak için vakıflara para ayırdı. Bununla birlikte, sayıca az olduğu için dışarı çıktılar. Toplumu beklenmedik vergileri kolayca ödeyecek şekilde destekleyebilmek için varlıklı insanlar birbirlerine yardım etmek için özel

¹²⁴ Ölçer, a.g.e. s.123

¹²⁵ Edhem a.g.e. s.36

¹²⁶ Gürsel S., (1985) “**Osmanlı Dı Borçları**”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, iletişim Yayınları, s. 682.

vakıflar kurdular. Bu vakıflar da bir bakıma para vakfı olarak alınmıştır¹²⁷. Sadece vergi ödemelerine yardımcı olmak için değil, aynı zamanda hastalık nedeniyle çalışamayan, muhtaçlara cenaze törenleri düzenleyen, muhtaç genç bayanlara evlilik hazırlıklarında yardımcı olan, muhtaç genç erkekler için iş kuran, evlerini kaybeden ailelere yardım edenlere de yardımcı oldular. Bu vakıfların önemli bir kısmı 1869'da belediyelere devredildi. Cumhuriyet'in ilanından sonra hepsi millileştirildi.

2.2.2 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu

Kanun, TCMB'nin temel hedefini şu şekilde öngörmektedir: “Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir.” Banka, bu amaca ulaşmak için, kendi takdirine bağlı olarak, kullanılacak para politikası araçlarını belirlemektedir. Ayrıca, fiyat istikrarı ile çelişmemek koşuluyla hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını desteklemektedir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Türk Parasının Değerinin Korunmasına İlişkin 32 sayılı Kararname'de (“32 sayılı Karar”) yapılan son değişikliklere paralel olarak, İzleme ile ilgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çıkarmıştır. Merkez Bankasının Döviz Pozisyonunu Etkileyen İşlemlerin Geçmişi (İzleme Yönetmeliği) (17 Şubat 2018 tarihli ve 30335 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlandı) TCMB'nin döviz pozisyonlarını takip edebilmesi amacıyla Türk vatandaşları ve tüzel kişilikleri ilgilendirmektedir.

2.3 Azerbaycan`da Merkez Bankaları

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, bankaların faaliyetlerini denetleyerek (yasal olarak belirlenmiş kural ve düzenlemelere uygunluk kontrol ve izleme), mevduat sahiplerinin ve alacaklıların çıkarlarını korur, kredi kuruluşlarının istikrarını sağlar. Kredi kuruluşları için ihtiyati standartlar oluştururken, merkez

¹²⁷ Ölçer. A.g.e. s.125

bankası kredi kuruluşu türüne göre hesaplamak için çeşitli standartlar ve yöntemler belirleyebilir¹²⁸.

Merkez bankasının denetimi (hukukun üstünlüğünün izlenmesinin bağımsız bir biçimi olarak), bankalar ile bankalar arasındaki itaat ilişkilerine dayanmaz, bu nedenle operasyonel faaliyetlerine müdahalesi kanunla sınırlıdır. Böyle bir müdahale sadece merkez bankası tarafından belirlenen kuralların ihlali durumunda ve mevduat sahiplerinin çıkarlarına bir tehdit olması durumunda gerçekleştirilir. Yasaya uygun olarak, merkez bankasının, bankaları kurucu belgeler, mevzuat ve düzenlemelerle öngörülmemiş işlemleri yapmaya zorlama hakkı bulunmamaktadır¹²⁹.

Azerbaycan Cumhuriyeti, bankacılık denetimi yapısında kurumsal reformlar sürecini hızlandırmaktadır. Bu sürecin bir parçası olarak banka, bankacılık sektöründe yürütülen şüpheli işlemlere ilişkin verileri işleyen özel bir birim işletmektedir. Terörizmin finansının karşısının alınması ile mücadelede bankaların etkinliğinin değerlendirilmesi, cumhuriyet merkez bankası tarafından yürütülen yerinde teftiş sürecinde önceliklerden biridir¹³⁰.

Şu anda, merkez bankası aşağıdaki denetim sistemini kurmuştur: her banka için, bankanın bir kez kapsamlı bir incelemeye tabi tutulduğu ve (bankanın hacmine bağlı olarak) tematik bir denetimin 1-2 katı olan 18 aylık bir döngü başlatılmıştır. Dış denetim de vardır- bu ihtiyati normlara dayanan bir finansal analizdir.

Bu nedenle, bankacılık sistemi idari değil, bankacılık kanunu tarafından düzenlenmektedir. Buna göre, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın bankaları ve diğer kredi kuruluşlarını yönetme yetkisi bulunmamaktadır. Azerbaycan Merkez Bankası, 802-IIQ sayılı Kanun ile öngörülen haller dışında, kredi kuruluşlarının operasyonel faaliyetlerine müdahale etmemektedir. Merkez

¹²⁸ Zeynalov V. (2013) **Institute of financial supervision as a factor in the stability of the banking system: international experience and Azerbaijani practice** // Problems of the modern economy. No. 1. S. 96

¹²⁹ Mamedov Z. F.. (2010) **The banking system in the context of the global financial crisis** // Finance and Credit. 2010. No 12. C. 8–15.

¹³⁰ Zeynalov. A.g.e. s.97

Bankası'na denetim yapma, yani kredi kurumunu kararlarının normatif niteliği açısından izleme hakkı verilmiştir¹³¹. Bu, merkez bankasının kredi kuruluşunun merkez bankasının yasalarına, finansal düzenlemelerine ve düzenleyici işlemlerine uygun olduğunu doğrulayabileceği anlamına gelmektedir.

2013 yılında Azerbaycan'ın finansal sistemindeki öncelik, en modern uluslararası standartlara ve deneyime dayalı bankacılık sistemi düzenlemesinin modernizasyonu olacaktır. Şu anda Azerbaycan, finansal piyasaların çeşitli bölümlerini düzenlemek için tek bir devlet organı oluşturma konusunu aktif olarak tartışmaktadır- süper departman ajansı veya “finansal düzenleyici” olarak adlandırılan ve yetkileri finansal piyasadaki düzenleme ve denetimin tüm yönlerini içerecek olan organın oluşturulması yönünde çalışılmaktadır¹³².

2.3.1 Azerbaycan`da Merkez bankalarının Oluşum Süreci

Bildiğimiz gibi Azerbaycan devlet tarihinin kökleri eski zamanlara dayanıyor. Bu gerçeklerden biri, Azerbaycan'da arkeolojik kazılarda önce var olduğu ispatlanan Arnavutluk ve Atropatena devletleri topraklarında kullanılan yerel sikkelerin keşfidir. Bu sikkelerin en eskisi Büyük İskender döneminden kalmaz. M.Ö. III. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana, Arnavutlar ve atropatenians, zaten diğer ülkelerle ticari ilişkiler kurduklarından, İskender'inkine benzer sikkeler ticaretine başladılar¹³³.

Azerbaycan'ın Sasaniler tarafından ve daha sonra Arap Halifeliği tarafından işgali sırasında, bu ülkeler bakır, gümüş ve altın sikkelerini Azerbaycan'da, özellikle Nahçıvan'da, Hilafet sonrası devletlerin Şirvanşarlarında, Barda'daki Sahajlarda, Sahra Erdebil'inde vurmalı adlanan para basıyorlardı. Azerbaycan'da XII-XIV yüzyılların çeşitli feodal devletlerinin yönetimi sırasında- Selçuklu, Atabeyler,

¹³¹ Mamedov Z. F. (2009) **Monetary system of Azerbaijan** // Society and Economics. 2009. No. 3. C. 82.

¹³² Zeynalov a.g.e., s.91

¹³³ Aksenov V. S., Efremov D. I. (2009) **Bilgi ekonomisinde para dönüşümü**. URL: [http:// Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi Bülteni. 2009. Sayı 3. S. 56.](http://RusyaDevletBeşeriBilimlerÜniversitesiBülteni.2009.Sayı3.S.56)

Hulakular, Ağkoyunlu ve Karakoyunlu, gümüş dirhemleri ve madeni paralar gibi çeşitli para birimleri Azerbaycan'da dolaşıma girmiştir¹³⁴.

Bu alandaki araştırmalar, Azerbaycan'daki kredi bankacılığı sisteminin 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında oluştuğunu göstermektedir. Ancak konuya insani gelişme ve Azerbaycan halkının gelişimi bağlamında yaklaşırsak, muhtemelen Azerbaycan'daki bankacılık operasyonlarının köklerinin daha derin bir tarihe ait olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyılın başında, bankacılık sermayesinin endüstriyel sermayeye yaklaşması kapitalist gelişmenin yoğunluğunu göstermiştir. Ticaret ve sanayinin hızla gelişmesi hissedar sayısında artışa yol açmıştır - ticari bankalar ve ekonomideki rolleri yeni bir düzeye çıkmıştır. Bankacılık işlemleri önemli ölçüde değişti. Emtia kredileri, komisyon bazlı mal alım satımı yoğunlaştı. Bankalar işletmelerin kredilerini finanse etmelerine yardımcı olmaya başladı. Kredi ekonominin tüm sektörlerine nüfuz etmeye çalıştı. Bu bağlamda, bankacılık faaliyetinin ağırlık merkezi değişmiştir. 25 Nisan 1916 tarihli özel bir sunumda yayınlanan Rusya'nın finansal teorisi, "büyük miktarda sermayeyi elinde tutan kredi birliklerinin, başta ticaret ve sanayi faaliyetlerinin gelişimi olmak üzere tüm ekonomik ilişkiler üzerinde derin bir etkisi olabileceğini" söylemektedir¹³⁵.

Bankalar çeşitli sektörlerle ve ticarete, ev sahiplerine, orta ve küçük burjuvaziye sınıflarına kredi sağlamıştır. Bakü bankalarının ana müşterileri, petrol endüstrisi ve ilgili alanlarda faaliyet gösteren büyük sanayiciler ve borsa şirketleri idi. Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde- Elisavetpol, Nukha ve Shusha, ipek, pamuk temizleme ve başka tesislerinin sahipleri, yerel tarımsal hammadde alım ve satımı yapan ticari bankaların müşterileriydi. Pamuk, ipek, bağcılık, şarapçılık, bahçecilik ve tahıl yetiştiriciliği alanlarındaki orta ve küçük kırsal burjuva temsilcileri kredi toplumlarının, kredi tasarruflarının ve nakit departmanlarının

¹³⁴ Достов В. Л. (2011) Электронные деньги: регулирование инновационного рынка // Национальная платежная система и ее роль в развитии ЦБ: Сб. отчеты. М., 2011. Вып. 28. С. 155.

¹³⁵ Mamedov a.g.e. s.72

müşterileriydi. Büyük ev sahipleri arazi bankalarının hizmetlerinden faydalanmaktaydılar¹³⁶.

Rus borsa sermayesinin Azerbaycan'ın kredi sisteminin oluşturulmasında aktif olarak yer aldığı belirtilmelidir. Zaten 1916'da Rusya'da bulunan en büyük bankaların Bakü'de 12 şubesi bulunmaktaydı. Bu gibi durumlarda önemli bir olay, 15 Nisan 1914'te Bakü Ticaret Bankası'nın açılmasıydı. Kurucusu yüksek konsantrasyonda petrol üretimi ve sermayenin merkezileştirilmesine dayanmaktaydı. Aynı zamanda, bu olay ulusal sermayenin kredi sistemine aktif katılımını ve bir grup Rus finansal oligarşisinin oluşumunu gösterdi. Devlet Bankasının Bakü şubesinin muhasebe komitesinin bir üyesi, St. Petersburg Uluslararası Bankacılık Kurulu üyesi olan Zeynalabdin Tagiyev ve yönetim kurulu başkanı Musa Hajiyevidir. Bankanın amacı Tagiyev'in endüstriyel tesislerine borç vermek ve ulusal girişimcilere kapsamlı yardım sağlamaktır¹³⁷.

2.3.1.1 Sovyetler Döneminde Merkez bankaları

Savaş sonrası büyük ölçekli faaliyetlerden biri olarak para reformu özellikle önemlidir. Parasal reformun uygulanması Aralık 1947'de başladı ve süreç çok kısa sürede tamamlandı. Parasal reformdan sonra manatın altın içeriği belirlenmektedir, döviz kuru önceki 5.3'ten 4 manata düşürülmüştür. Ulusal ekonomideki ödeme döngüsünü normalleştirmek ve karşılıklı borcu iptal etmek için 1950'de Azerbaycan Devlet Bankası iki bakanlık ve 23 bakanlık yürüttü. Kredi sisteminin daha da geliştirilmesi ve evriminde, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Bakanlar Konseyi ve Sovyetler Birliği "SSCB Devlet Bankasının Rolü ve İşlevleri Üzerine" ICP Merkez Komitesinin 21 Ağustos 1954 tarihli kararının özel bir önemi bulunmaktaydı. İlgili işletmelerin finansal faaliyetlerinin sonuçlarına bağlı olarak, borç verme ve uzlaştırmaya yönelik farklı

¹³⁶ Плотников В.Н. (2011) Модернизация аграрной системы в современной России: ресурсы, проблемы и механизмы реализации, Волгоград. s.178

¹³⁷ Mamedov. A.g.e. s.402

yaklaşım uygulanmaktadır. Özel kredi ve uzlaştırma biçimleri getirilerek, takipteki kuruluşlar için bankacılık tedbirleri artırılacaktır¹³⁸.

1957'den başlayarak, Devlet Bankası daha sonra SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı Kararnamesi ile 7 Nisan 1959 tarihli mal ve hizmetler için ödeme emirlerini kabul etme kurallarını ve müteakip kredi sistemindeki yapısal değişiklikleri kabul etmiştir. Bu kararname ile Tarım Bankası, Kamu ve Konut İnşaatı Bankası, belediye bankaları tasfiye edilmekte ve bu bankaların tüm varlıkları Devlet 24 Bankası ve Sanayi Bankası'na devredilmektedir¹³⁹.

Ulusal ekonomik kalkınma planına uygun olarak, Azerbaycan Devlet Bankası'nın ofisi tüm sektörlerle önemli ölçüde kredi vermektedir. Aralık 1960'a kadar ülke ekonomisine verilen krediler 4.437 milyon dolardı. Bu yılbaşından %11,3 daha fazlaydı. Tüm bu önlemler borçlunun borçlu borçlarının azalmasına da yol açacaktır¹⁴⁰.

1965'ten 1967'ye kadar eski Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik reformlar, yeni bir planlama ve ekonomik teşvik sistemine geçişle ilgiliydi. Tabii ki, bankaların faaliyetleri de üretim verimliliğini artırmak için yeniden yapılandırılmak zorunda kaldı. Banka kaynakları öncelikle gelişmiş üretimin geliştirilmesi, ülke ekonomisi için gerekli ürünlerin üretiminin artması ve ücretli hizmetlerin genişletilmesi amacını gütmekteydi Bankalar ödeme disiplini güçlendirdi, karlılığı artırdı ve ticari faaliyetlerini geliştirdi¹⁴¹. Ayrıca, belirli kredi türleri için yüksek faiz oranları artırılacağından, faiz oranlarının krediler üzerindeki rolünü artırmak için bir dizi önlem planlanmaktadır.

Temmuz 1979'da Birlik Hükümeti ekonomik reformları iyileştirmek için yeni bir karar aldı. Bu karara göre, büyük sanayi komplekslerinin ekonomik ve sosyal kalkınmasının temel parametreleri ve ilkeleri tanımlanmıştır. 1970'lerde ve 1980'lerde, bankalar, çeşitli nedenlerden dolayı, sosyal üretimin gelişiminde daha

¹³⁸ Овсейко С. Викторович (2010) **Современная электронная валюта развития банковских технологий**: автореф. Дис.экон. Наук. Мн., s. 5.

¹³⁹ Khankishiev a.g.e. s.78

¹⁴⁰ Khankishiev. A.g.e. s.79

¹⁴¹ Bağirov a.g.e. s.48

aktif olmayan bir rol oynamaya başladılar. Kredi, ulusal ekonominin birçok alanında gerçek önemini yitirmeye başladı. Para dolaşımının yönetiminde ciddi eksikliklere izin verilmektedir ve ödeme disiplini kötüleşmiştir. 17 Temmuz 1987'de SSCB Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Konseyi kredi sisteminin yeniden yapılandırılması konusunda yeni bir karar aldı. Bankacılık sistemi, ulusal ekonomi kompleksinin özellikleri dikkate alınarak oluşturulmuştur: SSCB Devlet Bankası, SSCB Tarım Sanayi Bankası, SSCB Dış Ekonomik Bankası, SSCB Sosyal Bankası, SSCB Endüstriyel İnşaat Bankası. Bununla birlikte, kredi sistemindeki son reformların sadece ülke ekonomisindeki olumsuz fenomenleri analiz etmeye ve ortadan kaldırmaya yardımcı olmadığı, bu sorunları daha da kötüleştirdiği belirtilmelidir¹⁴².

Şube bankalarının kuruluşunun uzun zaman aldığı ve bunun sonucunda ülke ekonomisindeki yerleşimlerin hızının azaldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, kredi sisteminin temel kaynağı olan ilçe şubelerinin faaliyetleri zayıfladı. Sektör bankalarının faaliyetleri birbirinden önemli ölçüde farklıydı (örneğin, en büyük kredi portföyü, Devlet Bankasının merkezi kaynaklarına bağlı olan Tarım Sanayi Bankasına düştü). 1988 yılından bu yana ülkede kooperatif bankalarının kurulması ve 1989'dan itibaren sektör bankalarının ticari bankalara devredilmesi, iki yasa kabul edilerek, durum ve kredi birliği sisteminde son reformun Aralık 1990'da çok az etkisi oldu¹⁴³.

2.3.1.2 Bağımsızlık Kazandıktan Sonra Merkez bankaları

Azerbaycan Cumhuriyeti bankacılık sisteminin ilk ilerlemesi 19. yüzyılın ikinci yarısından beri gözlenmiştir. Ancak, Azerbaycan'ın bankacılık sisteminin kurumsal ve yasal yaratılması, devletin özgürleşmesinin ardından 18 Ekim 1991'de kaydedildi. 1992 yılında, Cumhuriyet Merkez Bankası düzenlemeleri ve Azerbaycan'daki bankaların ve bankaların faaliyetlerinin onaylanması ile bankacılık sisteminin yasal dayanağı atıldı¹⁴⁴.

¹⁴² Bağirov a.g.e. s.55

¹⁴³ Bağirov . a.g.e. s.58

¹⁴⁴ Salakhov S. (2012) **Tarım sektörünün yenilikçi gelişimi: gerçekler ve beklentiler**, Az.ETKTİ və Tİ Elmi Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı, 4 /, s.9

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin serbest bankacılık sisteminin kurulmasının ve ilerlemesinin ilk aşaması bankacılık sektörünün serbest şartları tarafından sağlanmıştır. Azerbaycan'da bankacılık sisteminin gelişimi 3 bölüme ayrılabilir¹⁴⁵;

- 1990-1992 döneminde Merkez Bankası'nın kurulması için ilk adımların atılması;
- Hiper enflasyon ve bankacılık sisteminin değişen bir ortamda ilerlemesi, 1992-1994;
- 1994'ten sonra makroekonomik dalgalanmaların gözlendiği bir ortamda bankacılık sisteminin gelişmeye çalıştığı dönem.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 10 Ocak 1992 tarihli Kararnamesi'ne göre, eski SSCB Dış Ekonomik Faaliyet Bankacılığı Sistemi, Bankanın ana kaynağı pahasına Azerbaycan Uluslararası Bankası tarafından kurulmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 11 Şubat 1992 tarihli Kararnamesi ile Cumhuriyet Bankacılığı Sistemi, eski SSCB Sanayi-İnşaat Bankacılık Sistemi ve SSCB Tarım-Sanayi Bankacılığı Sistemi Azerbaycan bankalarının ana kaynaklarıdır. Banka kuruldu. Şubat-Ağustos 1992 arasında, Sanayi-Bankacılık Bankacılık Sistemi ve Tarım-Sanayi Bankacılık Sistemi şirketleri ve bölümleri doğrudan Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na atandı¹⁴⁶.

Azerbaycan Merkez Bankası dünyanın serbest bankası olarak hareket etti. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 11 Şubat 1992 tarihli ve 566 sayılı Kararname ile Azerbaycan Merkez Bankası'nın ilk başkanı seçildi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin önde gelen ekonomisti Galib Agabala oğlu Agayev başkan olarak atandı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin finans ve bankacılık sektörünün gelişimine büyük katkı sağladı¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Шуленбаева Ф. А. (2010) Инновационная модернизация сельскохозяйственного производства: проблемы и перспективы развития в Республике Казахстан, Астана, с.5..

¹⁴⁶ Abbasov C. (2005) **Azerbaycan'ı Dünya Ekonomisine Entegre Etmenin Yolları**. Bakü. Science 2005.s.14

¹⁴⁷ Mamedov. A.g.e. s.80

1 Aralık 1992'de Azerbaycan Milli Meclisi, "Azerbaycan Merkez Bankası Kanununun kabulü hakkında" kararını onayladı. Bankacılık için stratejik olarak önemli olan bu yasama protokolleri, Merkez Bankası yasalarının temellerini attı ve bankanın çalışmalarını yeni sosyo-ekonomik ortama uyarlamasını sağladı. Yukarıda belirtilen protokollerde, Merkez Bankası banknot ihracatı hariç, yetkili devletin merkez bankası olarak belirlenmiştir¹⁴⁸. Merkez Bankası'na ayrıca bankacılık sistemine dayalı düzenleyici ve beklemede olan haklar verilmiştir.

2.3.2 Azerbaycan Merkez Bankasının Yapısı

Merkez Bankası faaliyetlerinde bağımsızdır, yetkileri, işlevleri Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve "Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Bankası" Kanunu ile tanımlanır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu "Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Bankası"nda 12 Aralık 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kanun Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın hukuki durumunu, amacını, görev ve yetkilerini, yönetim ve organizasyon yapısını belirlemekte, devlet otoriteleri ve devlet merkez bankası olarak diğer kişilerle ilişkilerini düzenlemektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına göre, Merkez Bankası devletin münhasır mülküdür, Merkez Bankası'nın amacı, işlevleri ve yetkileri Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve işbu Yasa ile belirlenmektedir. Merkez Bankası'nın bağımsız bakiyesi, kayıtlı sermayesi ve diğer mülkleri bulunmaktadır Merkez Bankası'nın kayıtlı sermayesi 50 milyon manattır¹⁴⁹. Merkez Bankası mevzuata uygun olarak mülkiyetin bilançoda mülkiyetini, kullanımını ve elden çıkarılmasını sağlar Merkez Bankası'nın rızası olmadan Merkez Bankası'nın sermaye ve diğer mallarının yabancılaştırılmasına izin verilmez¹⁵⁰.

Madde 5: Merkez Bankasının İşlevleri¹⁵¹

5.0: Ulusal Banka hedeflerine ulaşmak için:

¹⁴⁸ Mamedov. A.g.e. s.88

¹⁴⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu (10 Aralık 2004)

¹⁵⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Bankalar Kanunu (16 Ocak 2004)

¹⁵¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Bankalar Kanunu (16 Ocak 2004)

- 5.0.1: devletin para ve döviz politikasını tanımlar ve uygular;
- 5.0.2: Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. Maddesi ve bu Kanun uyarınca nakit dolaşımını, ihracatı ve para biriminin geri çekilmesini organize etmek;
- 5.0.3: yabancı para birimleri ile ilgili olarak resmi manat oranını düzenli olarak tanımlar ve beyan eder;
- 5.0.4: mevzuata uygun olarak para birimi düzenleme ve denetleme yapar;
- 5.0.5: uluslararası altın ve döviz rezervlerini emrinde tutar ve yönetir;
- 5.0.6: bilançoyu mevzuata uygun olarak derler ve ülkenin öngörülen bilançosunun geliştirilmesine katılır;
- 5.0.7: Bankacılık faaliyetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti “Bankalar Hakkında” Yasası, bu Kanun ve kabul ettikleri normatif düzenlemelere uygun olarak lisanslamak ve düzenlemek, bankacılık faaliyetlerini yasalara uygun olarak denetlemek;
- 5.0.8: ödeme sistemlerini organize eder, koordine eder, düzenler ve kontrol eder;
- 5.0.9: Bu Kanun ve diğer yasalar tarafından sağlanan diğer işlevleri yerine getirir.

Madde 6. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve yasaları ile belirlenen görev ve yetkilerini kullanırken, Merkez Bankası bağımsızdır ve herhangi bir nedenle doğrudan veya dolaylı olarak herhangi bir devlet veya yerel yönetim organı, kişi ve tüzel kişiliktir. Kısıtlama getiremez, yasalara nüfuz edemez veya yasalara müdahale edemez¹⁵².

Merkez Bankası Azerbaycan Devleti'nin mali aracısı olarak hareket edebilir ve Devletin ekonomi politikasının uygulanmasına yardımcı olabilir. Merkez Bankası Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçe açığının doğrudan finansmanı için devlete kredi vermemektedir. Devlet bütçesinde kısa vadeli fon sıkıntısı olması

¹⁵² Azerbaycan Cumhuriyeti Bankalar Kanunu (16 Ocak 2004)

durumunda, Merkez Bankası ilgili yürütme organı ile yapılan bir anlaşmaya bağlı olarak, en fazla 6 ay süreyle ulusal para birimi cinsinden (manat) kredi verebilir ve cari yılda geri ödenebilir. Bu kredilerin ihraç edilen ve ödenmemiş kredilerinin toplam tutarı, son üç yıl içindeki ortalama devlet bütçesi gelirinin %3'ünü aşamaz. Azerbaycan Merkez Bankası tarafından Merkez Bankası tarafından ihraç edilen borçlanma senetlerinin satın alınması, devlet kredilerinin sağlanması olarak kabul edilmektedir¹⁵³.

Merkez Bankası, ilgili hazine ile mutabık kalınan şartlarda devlet hazine hesaplarını sunar. Para politikasının uygulanması gerektiğinde, Merkez Bankası ilgili yürütme makamıyla mutabık kalınan şartlar altında devletten vadeli mevduat kabul edebilir¹⁵⁴. Merkez Bankası, Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin banka hesaplarının yanı sıra devlet ve bütçe dışı fonlara da hizmet verebilmektedir.

Merkez Bankasının organizasyon yapısı, Yönetim Kurulu, merkez ofis ve bölge ofislerini içermektedir. Merkez Bankasının merkez ofisi, iç denetim bölümü ile Yönetim Kurulu tarafından belirlenen diğer yapısal alt bölümlerden oluşur ve Merkez Bankası Merkez Ofisinde yer alan tüm yapısal alt bölümler ve birimler, Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yönetmeliklere uygun olarak çalışır. Merkez Bankası tarafından yönetilir. Merkez Bankası Yönetim Kurulunun yetkileri her yıl hükümetin para ve para politikalarını belirlemek ve onaylamaktır¹⁵⁵. Ayrıca, muhasebe politikası, faaliyetlerine ilişkin faiz oranları, açık piyasa işlemlerinin şartları da dahil olmak üzere para politikası araçlarına ilişkin kararlar alır.

2.3.2.1 Azerbaycan Merkez Bankasının Politikaları

Tabii ki, hükümet ülkenin kredi sistemindeki rolü nedeniyle merkez bankasının güvenilirliği ile ilgilenmektedir, ancak devletin merkez bankası ile yakın ilişkisi

¹⁵³ Abdullayev Ş.. (2002) *Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Bankacılık Kaynakları* Yönetimi. Sank - St.Petersburg 2002. S.12

¹⁵⁴ Bağirov M. (1995) "*Azerbaycan Cumhuriyeti kredi sistemi*" (monografi). 439 s. SPb. G.U.E.f. St.Petersburg. s.125

¹⁵⁵ Abdullayev, a.g.e. s.45

merkez bankasının politikasına sınırsız maruz kalması anlamına gelmemektedir. Merkez bankasının yasal bağımsızlığı, genellikle hükümetin kısa vadeli hedefleriyle çelişen operasyonunun etkinliği için önemli bir koşuldur.

Bu nedenle, merkez bankası öncelikle devlet ve ekonomi arasında bir aracıdır ve yasama tarafından onaylanan araçlarla nakit ve kredi akışlarını düzenleyen bir kuruluştur. Ticari bankaları makroekonomik düzeyde etkileyen faktörlerden biri, devletin düzenleme ve ticari bankaların verimliliği düzeyidir. Devlet para politikasının tüm araç ve yöntemleri ticari bankaların faaliyetlerini etkilemektedir¹⁵⁶. Bu şekilde hükümet, yeniden finansman oranları, zorunlu yedekler, asgari sermaye gereklilikleri ve diğer zorunlu ekonomik normlar ve kullanımlarının sonuçlarını belirleyerek bankaların aktif ve pasif faaliyetlerinin yapısını etkilemektedir ve bunun likidite ve ödeme gücü seviyesi üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır.

Parasal düzenlemenin ana yönlerini açıklarken, Merkez Bankası cari yıl için para politikası sonuçlarını, gelecek yıl için para politikasının amaç ve hedeflerini ve Merkez Bankası'na bağlı olma yollarını sunacaktır. Merkez Bankası önümüzdeki yıl için devletin para politikasının ana yönlerini Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na sunacak ve 31 Aralık'a kadar kamuoyuna sunacaktır. Kredi politikası, belirli ekonomik ve politik hedeflere ulaşmak için Merkez Bankası ve devlet tarafından parasal alanda uygulanan bir tedbirler sistemidir¹⁵⁷.

Para sistemi ülke ekonomisinde bir kan damarı olduğu için, parasal kredi ve düzenleme konusunda ekonominin gelişim düzeyi ile ilgili olarak farklı dönemlerde farklı ekonomik hususlar ortaya çıkmıştır¹⁵⁸. Genel olarak, bu ekonomik şoklar aşağıdaki gibi tarif edilebilir.

Para politikası oluştururken ve uygularken, Merkez Bankası hedeflerini ülkenin cari yıl için ekonomi politikasının temel sorunlarıyla uyumlu hale getirir. Aynı zamanda, düşük enflasyonun mutlak olarak korunması ile politikaya güvenin

¹⁵⁶ Bağirov M.. (2003) **Bankalar ve Bankacılık İşlemleri**. Bakü.s.45

¹⁵⁷ Abdullayev Ş. Huduyev N. (2000) "**Ticari Bankalarda Kredi Kaynaklarının Düzenlenmesi ve Kredi Riski Sigortası**". Bakü. S.78

¹⁵⁸ Bağirov a.g.e. s.48

sürdürülmesi için gerekli olan ekonomik büyüme konsolidasyonu ve gelişimi politikasıdır. Yeniden finansman oranının artırılması şu şekilde değerlendirilebilir: buradaki amaç, manatın satın alma gücünü arttırmaktır. Enflasyona neden olan tüketici fiyatlarının yükselmesini önlemek ve böylece ekonominin iç mali tabanını geliştirmek için bu alandan tasarruf sektörüne para yönlendirmek mümkündür¹⁵⁹.

Ancak, Merkez Bankası'nın, ekonominin tüketim ve hasat sektörlerindeki duruma bağlı olarak petrol dışı sektöre yatırım girişini ve hükümetin büyüme projeksiyonunu artırmaya odaklanması gerektiğine dikkat edilmelidir. Para politikasını yeniden finanse etme yöntemini kullanmanın dezavantajı, sadece ticari bankaların faaliyetlerini etkilemesidir¹⁶⁰. Merkez Bankası bu yöntemi çok az kullanırsa veya hiç kullanmazsa, bu yöntem etkinliğini ve önemini kaybeder.

Merkez Bankası, kriz sonrası dönemin zorluklarına uyum sağlamak ve standardizasyonunu uluslararası aştırmak için para politikası mekanizmasını geliştirmeye devam etmiştir. Bu temelde, Merkez Bankası'nın para ve mali istikrar stratejisi geliştirilmiştir. 2014 yılında Merkez Bankası'nın para, döviz kuru ve finansal istikrar politikalarının mikro ve makroekonomik ortamının ampirik araştırma aracının güçlendirilmesine yönelik tepki fonksiyonu değerlendirilmiş ve uygun bir metodoloji geliştirilmiştir. Finansal sürdürülebilirlik değerlendirmesi ve yönetim kapasitesini artırmak için risk yönetiminin belirlenmesi ve sunulması öncelikli konulardan biri olmuştur¹⁶¹. Stres testleri ve finansal istikrar göstergeleri ile finansal sistemin zayıflıkları ve güçlü yönleri tespit edilmiş ve bankacılık sektörünün sürdürülebilirliği ve duyarlılığı sistematik olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2.2 Azerbaycan Merkez Bankasının Temel Fonksiyonları

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın temel amacı, yetkisi dahilinde fiyat istikrarını sağlamaktır. Bir diğer hedef, bankacılık ve ödeme sistemlerinin

¹⁵⁹ Abdullaev a.g.e.s.79

¹⁶⁰ Захаров В. А. (2004) «О рисках банковской системы» // Деньги и кредит. №3. s.45

¹⁶¹ Осипенко Т. В. (2004) «Построение интегрированной системы управления банковскими рисками» // Деньги и кредит. №3. стр.145

istikrarını ve geliştirilmesini sağlamaktır. Kar elde etmek merkez bankasının ana hedefi değildir¹⁶². Hedeflerine ulaşmak için, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası aşağıdaki işlevleri yerine getirir:

- Devletin para ve döviz politikasını tanımlar ve yürütür;
- Nakit dolaşımını Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 19. maddesinin II. Bölümü uyarınca düzenler ve parayı tedavülden çıkarır ve geri çeker;
- Manatın döviz cinsinden resmi oranını düzenli olarak belirlemektedir ve ilan eder;
- Yasalara uygun olarak para birimi düzenlemesi yapar;
- Elindeki uluslararası altın ve döviz rezervlerini depolar ve yönetir;
- Ödemeler dengesini düzenler ve devletin öngörülen ödemeler dengesinin hazırlanmasına katılır;
- Bankacılık faaliyetlerini lisanslamak ve düzenlemek, bankacılık faaliyetlerini yasaların öngördüğü şekilde denetlemek;
- Ödeme sistemlerinin işleyişini organize eder, koordine eder, düzenler ve yasalara uygun olarak denetler;
- Kanunla sağlanan diğer işlevleri yerine getirir¹⁶³.

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, ülkenin dış ekonomik konumunu güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi önlem içeren bir para politikası şefidir. Para politikasının araçları döviz müdahaleleri ve (belli bir dereceye kadar) parasal düzenlemenin birçok aracıdır ve indirim politikası, açık piyasa işlemleri, bankalar için zorunlu karşılıklar, v.b döviz kuru düzenlemesi, merkez bankasının döviz alanındaki en önemli faaliyetidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz rezervlerinin yapısını periyodik olarak gözden geçirerek halihazırda en istikrarlı olan para birimlerini artırmaktadır.

¹⁶² Mamedov Z. (2008) **Money, credit, banks**: a textbook. Baku, s.400

¹⁶³ Mamedov. A.g.e. s.290

Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mali temsilcisi olabilir. 802-IIQ sayılı Kanun ile belirlenen hedefler doğrultusunda merkez bankası, yetkileri çerçevesinde, devlet ekonomi politikasının uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Merkez Bankası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bütçe açığının doğrudan finansmanı için devlete kredi vermemektedir. Devlet bütçesinde kısa vadeli fon sıkıntısı olması durumunda, merkez bankası, ilgili yürütme makamıyla (kârlı devlet borçlanma senetlerinin sağlanmasına tabi olarak) imzalanan bir anlaşma temelinde, devlete en fazla 6 ay süreyle kredi verme hakkına sahiptir ve cari yıl içinde geri ödemeye tabidir. Çıkarılan ve bu kredilerin ödenmemiş kısmının toplam tutarı, son 3 yıldaki ortalama devlet bütçesi gelirlerinin %3'ünü aşamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından ihraç edilen borçlanma senetlerinin merkez bankası tarafından satın alınması, devlete kredi verilmesi olarak kabul edilmektedir. Gerekirse, para politikasının uygulanmasıyla ilgili olarak, merkez bankası ilgili yürütme makamıyla kararlaştırılan şartlar üzerinden devletten vadeli mevduat kabul edebilmektedir. Merkez Bankası, mali, fiyat ve tarife önlemleri dahil olmak üzere devlet iktisat politikasının ana yönleri ile iç ve dış devlet borçlarının hacmi ve yönetimi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili yürütme makamlarına teklif sunabilir. Merkez Bankası, doğrudan merkez bankasının işlevleri ve yetkileri ile ilgili konular ve bankacılık konularına ilişkin bir talep üzerine kanun tasarıları ve diğer yasal düzenlemeler hakkında görüş bildirebilir¹⁶⁴.

2.3.2.3 Modern Dönemde Merkez Bankası ve Hukuki Açıdan Değerlendirilme

Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığının restorasyonundan sonra, bir bankacılık sistemi oluşturmak ve bir merkez bankası oluşturmak için yasal bir çerçeve oluşturuldu. 02.11.1992, SSCB Devlet Bankası, SSCB Sanayi ve İnşaat Bankası, SSCB Tarım ve Sanayi Bankası, Azerbaycan Cumhuriyeti bankaları, Azerbaycan

¹⁶⁴ Mamedov Z. (2008) **The main trends in the development of the monetary system of Azerbaijan** // Finance and credit. 2008. No. 4. C. 66–80.

Cumhuriyeti Ulusal Bankası kuruldu ve 07.08.1992 tarihinde “Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu kabul edildi¹⁶⁵.

Bankacılık sistemini ve düzenleyici çerçevesini geliştirmek ve devam eden reformları daha da derinleştirmek için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 26 Aralık 2002 tarihli kararnamesi, bankacılık yasalarının yeniden geliştirilmesi için bir atama tanımlamıştır¹⁶⁶. 802-IIQ sayılı Kanunun, merkez bankasının sorumluluğunu ve şeffaflığını arttırmak için uygun mekanizmalar sağlayarak merkez bankasının hukuki durumunu, amaçlarını ve işlevlerini, diğer devlet yapıları arasındaki yerini ve rolünü daha doğru bir şekilde belirlediğine dikkat edilmelidir¹⁶⁷.

Yeni bankacılık kanunları, merkez bankasının tüm fonksiyonel alanlarında etkin faaliyetlerin uygulanması için daha elverişli koşullar yaratmıştır. Para ve döviz politikalarının tanımı ve uygulanması, devletin ödeme sisteminin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, bankacılık kontrolünün uygulanması, devletin uluslararası altın ve döviz rezervlerinin depolanması ve yönetimi merkez bankasının önemli işlevlerinden sadece birkaçıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesi uyarınca, devletin merkez bankası Azerbaycan Merkez Bankası'dır. Devletin anayasası ve yasaları ile tanımlanan görev ve yetkilerin kullanılmasında merkez bankası bağımsız bir kurumdur ve faaliyetlerine yasa dışı müdahale kabul edilemez. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 19. maddesinin 2. maddesi Azerbaycan Cumhuriyeti para biriminin manat olduğunu belirtir. Dolaşımdan para çıkarma ve para çekme hakkı sadece merkez bankasına aittir. Anayasaya göre, merkez bankası devletin herhangi bir devlet koluna (yasama, yürütme, yargı) ait değildir¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Law of the Republic of Azerbaijan on Central Bank of the Republic of Azerbaijan, <http://www.e-qanun.az/framework/5530> Erişim tarihi: 13. 12.2019

¹⁶⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun, 2007, <https://uploads.cbar.az/assets/662491762954dccab6222ee5a.pdf> Erişim tarihi: 27.01.2020

¹⁶⁷ Mamedov a.g.e. s.68

¹⁶⁸ Mehdiyev R. (2010) **The course of Azerbaijan: from stabilization to modernization** // Bulletin of current forecasts. Russia: the third millennium... No 23 s.2

Aynı zamanda, 802-IIQ sayılı Kanun'un 2. maddesi, merkez bankasının bir devlet organı olduğunu, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet amblemi ve adı ile mühürlendiğini belirtmektedir. Azerbaycan Merkez Bankası'nın diğer devlet yetkilileri ile etkileşiminin en önemli ilkesi, işlevlerini yerine getirme sürecinde bağımsızlığı ilkesidir. Bağımsızlığın özü, Azerbaycan Merkez Bankası'nın faaliyetlerine kamu otoritelerinin müdahalesini sınırlamaktır. Merkez Bankası, kanunun faaliyet alanı ile ilgili konularda bağımsız olarak, tesisler, banka dışı kredi kuruluşları ve diğer kişiler için zorunlu yasal düzenlemeleri bağımsız olarak kabul etmektedir¹⁶⁹.

802-IIQ sayılı Kanun, Merkez Bankası'nın Art. 6¹⁷⁰: “Merkez Bankası, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve yasaları tarafından belirlenen görev ve yetkilerin kullanılmasında bağımsızdır ve aynı zamanda hiçbir devlet otoritesi veya yerel hükümet, herhangi bir kişi ve tüzel kişi herhangi bir nedenle doğrudan veya dolaylı olarak sınırlayamaz.

¹⁶⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun, 2007, <https://uploads.cbar.az/assets/662491762954dccab6222ee5a.pdf> Erişim tarihi: 13. 12.2019

¹⁷⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun, 2007, <https://uploads.cbar.az/assets/662491762954dccab6222ee5a.pdf> Erişim tarihi: 13. 12.2019

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE MERKEZ BANKALARININ DENETLEME YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1 Azerbaycan Cumhuriyeti

Azerbaycan bağımsızlığını 1991'de kazanmıştır. Bu yıldan sonra merkezi planlama ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş hedef olarak belirlendi. Bu süreci komünist sistemden kalan prosedürlerle gerçekleştirmek mümkün olmadığından yeni prosedürler yaratmaya başladılar. Bu süreçten sonra merkez bankası ve ticari bankalar gibi 2 farklı bankacılık sistemi oluşturulmuştur¹⁷¹.

Bağımsızlığın ilk yıllarında hem siyasi istikrarsızlık hem de Ermeni düşmanca işgali Azerbaycan ekonomisi için derin bir durgunluk yarattı. 1994 yılında politik istikrar elde ettikten sonra, ilgili politikaların uygulanmasıyla ekonomi iyileşmeye başladı. Yeterli yasal adımların bir sonucu olarak, ekonominin temel taşlarından biri olan bankacılık sektörü, reel sektöre kalkınmaya önemli destek vermeye başlamıştır¹⁷².

Serbest piyasa ekonomisinin ilk yıllarında bankalarda güçlü bir iç kontrol ve denetim ortamı bulunmamaktaydı. Bu, eksiklik nedeniyle ticari bankaların sayısı hızla arttı ve genellikle spekülasyon işlemleri gerçekleştirdiler. Bundan sonra, kurucu sermaye miktarının artırılması gibi bazı yeni kurallar belirlendi¹⁷³. Bu yeni kurallar ve bankacılık sektörünün önemli denetimi sayesinde banka sayısı azalmıştır.

Bankacılık sistemi, Azerbaycan finansal sisteminin önemli bir unsurudur. Diğer ülkelerde olduğu gibi, Azerbaycan'daki bankalar da aktif büyüklüğü, sermaye ve bölgesel kapsama alanına göre diğer finansal araçlara göre önceliklidir. Ülke, şu

¹⁷¹ Mikayılov Q., Muxtarov Ş., (2013), Azerbaycan bankacılık sisteminin finansal analizi: 2006-2011. **Journal of Qafqaz University**, 1(1), s.75

¹⁷² Mikayılov, Muxtarov, a.g.e. 77

¹⁷³ Mikayılov, Muxtarov, a.g.e. 78

anda piyasa ilkelerine dayalı iki katmanlı bir bankacılık sistemine, Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'na (CBA), ikinci kademeli bankalara ve bankacılık dışı finansal kurumlara sahiptir¹⁷⁴.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra bankacılık sektöründe, ekonomik ve diğer sosyal alanlarda liberal reformlar gerçekleştirildi. Reformlar ilk olarak kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ve konsolidasyonu ile başlamış ve özel bankacılık sistemi için kurumsal bir çerçeve oluşturulması ile devam etmiştir. Bu aşamada, sermaye gereksinimlerinin ve sisteme erişim için son derece liberal koşulların oluşturulmasıyla, bankacılık sektörünün gelişimi için ılımlı bir politika uygulanmıştır¹⁷⁵. Sonuç olarak, bankacılık sistemi kurumsallaştırılmış ve özel bankaların sayısı artmıştır. 1996 yılından bu yana asgari sermaye yeterliliğindeki kademeli artış, küçük bankaların birleşmesine veya kapanmasına yol açmıştır¹⁷⁶. Özel bankaların Merkez Bankası tarafından asgari sermaye yeterliliğinin artırılması ve konsolidasyon sürecinin teşvik edilmesi bankacılık sektörünün sermaye tabanını güçlendirmiş ve bankacılık sisteminin gelişmesine yol açmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, bankacılık mevzuatının geliştirilmesi ve uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, sistemin güvenilirliğinin ve güvenliğinin artırılması, şubelerinin genişletilmesi, bankacılık sistemindeki şeffaflığın ve disiplinin artırılması ve etkin bankacılık gözetimi oluşturulması gibi özel görevler önerilmiş ve uygulanmıştır¹⁷⁷.

Bankacılık sektörünün tüm kesimlerinde yapılan reformlar ve kurumsal gelişim sonucunda sektörde nicel ve nitel değişiklikler meydana gelmiştir. Yeniliklerin en yaygın sonucu finansal istikrar parametreleri, risk yönetimi uygulamaları ve hizmetleri gibi uluslararası finansal standartları karşılayan bir bankacılık sisteminin oluşturulmasıdır. Mevduat Sigorta Sistemi 2007 yılında Azerbaycan

¹⁷⁴ Bağirov a.g.e.. s.87

¹⁷⁵ Bayramov A., (2011), “İşletme Yönetim Sisteminde İç Denetim Hizmetinin Rolü”, **Azerbaycan Vergilendirme Dergisi**, s.81

¹⁷⁶ Mammadov Z., (2003), **Finansal Ekonomi Anatomisi**, Bakü: Hukuk Yayıncılığı. S.123

¹⁷⁷ Aksoy A., (1993). **İşletme Sermayesi Yönetimi**, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, s. 213.

Cumhuriyeti tarafından sektördeki tasarrufları artırmak ve bankacılık sektörüne olan güveni artırmak amacıyla kurulmuştur. 2009 yılında Mevduat Sigorta Fonu tarafından korunan mevduat tutarı 6 kat artarak 30.000 manata ulaşmıştır¹⁷⁸.

Bugün, bankalar geniş bir hizmet yelpazesi sunmaktadır ve bireysel bankacılık hizmetleri hızla gelişmektedir. Artık müşteriler bankacılık ürünleri, internet bankacılığı, mobil bankacılık ve ATM'ler gibi en ileri teknolojileri kullanabilirler¹⁷⁹. Bölgesel bankacılık sistemi ve finansal hizmetlere erişim ağı hızla büyümektedir ve bankalar uluslararası finansal piyasalarda faaliyet göstermektedir. 1 Ocak 2016 itibarıyla yurtdışı bankaların şube sayısı% 9'a ulaştı.

Merkez Bankası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bankacılık sektöründeki yerli ve yabancı tüzel kişilerin yerel bankalara katılımı konusunda sınırlamalar koymaktadır. Merkez Bankası, yabancı iştiraklerin ve yabancı bankaları, şubeleri ve temsilcilikleri bulunan bankaların, yabancı şubeleri ve yerel bankaların temsilciliklerinin organizasyon ve kontrolünü karşılıklı olarak ve Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına aykırı olarak gerçekleştirmektedir. Mevcut sözleşmeler uyarınca denetleme işlevlerini yerine getirmek için gerekli bilgileri elde etmek önemli hale gelmiştir. Merkez Bankası, bu bilgilerin gizliliğini sağlamak için yabancı bankaların düzenleyici ve denetleyici makamlarıyla da bilgi alışverişinde bulunabilmektedir. Bu amaçla, Merkez Bankası yabancı bankaların düzenleyici ve denetleyici otoriteleri ile iş birliği yapabilir. Merkez Bankası tarafından tanımlanan denizaşırı alanlarda bulunan yabancılar ve yabancı tüzel kişiler, yerel bankaların kurucusu veya hissedarı olamazlar, aynı zamanda yerel şubeler, yerel şubeler veya temsilcilikler kuramazlar¹⁸⁰.

3.1.1 Azerbaycan Cumhuriyet'inde Denetleme Mekanizması

Bankacılık sektörünün temel sorunlarından biri, sektörde etkin denetimin olmamasıdır. Etkili bir düzenleyici sistemin bulunmaması ve bankaların yetersiz incelenmesi sektörde ciddi sorunlar yaratmaktadır. Denetim, bir davanın sonunda

¹⁷⁸ Mikayılov, Muxtarov, a.g.e. 81

¹⁷⁹ Mammadov, a.g.e. 12

¹⁸⁰ Abdullayev, Askerova, a.g.e. 191

gözden geçirilmesi gereken statik bir yapı değildir, işin her aşamasında hataları ortaya çıkaran ve ortadan kaldıran dinamik bir süreçtir. Sonuç olarak, kontrolsüz sistemler zamanla etkinliklerini kaybederler¹⁸¹. Örneğin, üretimi yanlış olan bir firmada hatanın hangi aşamada yapıldığını bilmek imkansızdır. Üretildikten sonra hatanın anlaşılmasının bir anlamı yoktur. Bu nedenle, etkin bir kontrol sistemi sağlayarak bankacılık faaliyetinin her aşamasında bir hatanın meydana gelmesini önlemek mümkündür.¹⁸² Bu başarılırsa, bankaların risk ve yolsuzluk oranları önemli ölçüde azalacak ve uzun vadeli ekonomik istikrar ve verimlilik artacaktır.

Denetçiler, sektörde etkili bir denetim yapmak, denetim için gerekli bir veri tabanı oluşturmak, denetimin yasal ve politik engellerini ortadan kaldırmak ve yolsuzluk cezaları uygulamak için yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Devlet temelli sorunların temel sorunları şunlardır¹⁸³:

- (1) Yasal ve kurumsal düzenleme hataları;
- (2) Tasarruf mevduatları için devlet garantilerinin uzun vadeli sürdürülebilirliği;
- (3) Bankalardan iç borçlanma;
- (4) Yanlış döviz kuru politikası.

Küresel finansal piyasalarla bütünleşme sürecinde teknolojinin hızlı gelişimi ve bankacılık sektörünün altyapısının zayıflaması ve ekonomik istikrarsızlık, AEB tarafından kullanılan finansal hizmetlerden ve kaldıraç araçlarından yararlanmayı zorlaştırmıştır. Özel bankaların bazıları, yönetim ve yatırım yapısı bakımından belirli bireylerin, grupların veya varlıkların yönetimindedir¹⁸⁴. Her bankanın bir holdinge sahip olmasının nedeni, gruba bankanın kendi kaynaklarını sağlamaktır.

Günümüzün hızla değişen ortamında, bireylerin ve kuruluşların karşılaştığı riskler sürekli artmaktadır. Bu risklerin sınıflandırılması yönetimi için önemlidir. Risklerin sınıflandırılmasında birçok farklı yaklaşım olmasına rağmen, bu bölüm

¹⁸¹ Boyacıoğlu M. A., (2013). **Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetmen**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 5. Basım.s.45

¹⁸² Bağirov, a.g.e. s.89

¹⁸³ Abdullayev Ş., Askerova R. (2009) **Bankacılık. Ders Kitabı**. Bakü, Çarşıoğlu. S.147

¹⁸⁴ Kahramanov S.. (2011) **Azerbaycan'da Döviz-Kredi Operasyonlarında Temel Eğilimler ve Süreçler**. "İktisadi Bilimler: Teori ve Uygulama", №3 -2010. Bakü.s.76

kurumsal risk yönetiminde en çok tercih edilen sınıflandırma yaklaşımlarından birine odaklanmaktadır. Riskler, finansal riskler, operasyonel riskler ve stratejik riskler aynı başlık altında birleştirilebilir¹⁸⁵.

Bankalar çok çeşitli karmaşık risklere maruz kalmaktadır. Bu nedenle, riskleri ölçmek ve yönetmek önemlidir. Risk türleri: piyasa riski, faiz oranı riski, kredi riski, likidite riski, mevzuat hakkında yetersiz bilgi, güven riski, uyumsuzluk riski, operasyonel risk, ülke riski, işlem riski, transfer riski gibi risklerden oluşmaktadır¹⁸⁶.

İç denetim, performansı artırmak için bağımsız ve nesnel bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, yönetimin risk yönetimi ve verimliliğine sistematik ve tutarlı bir yaklaşım elde etmesine yardımcı olur. İç denetim, bankada oluşturulan ve yönetime tabi bir kontrol yöntemidir. İç denetim, bankanın yönetmeliklere uygunluğunu ve yönetim ilkelerinin etkililiğini, yönetimin talimat verdiği şekilde kontrol eden bir sistemdir¹⁸⁷.

İç denetime sahip olmayan bankalar, piyasa ekonomisi ilkelerini izler, muhasebe ve vergi kaçakçılığındaki ihlaller nedeniyle devlet bütçesine ödenecek vergiyi azaltır. Bankalarda iç denetim birimleri oluşturulmalıdır. İç denetimin temel amacı, yönetim sisteminin bankacılık sektöründeki etkinliğini değerlendirmektir. Bankacılık sisteminde kurulmuş olan bir iç denetim organının yardımıyla raporlara uyum önerileri, harcama tahminlerinin yürütülmesi üzerinde kontrol ve çeşitli departmanların ilgili faaliyetleri geliştirilmektedir¹⁸⁸.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kurulan Denetim-Azerbaycan, iç denetim standartlarının yaygınlaştırılmasını, geliştirilmesini, iyileştirilmesini, iç denetim mesleğinin mesleki gelişimini büyük önem taşımaktadır. “Denetim- Azerbaycan” bölümü ülkemizde çok başarılı olmuştur. Denetim- Azerbaycan denetim

¹⁸⁵ Kahramanov a.g.e. s.77

¹⁸⁶ Abdullayev, Askerova a.g.e. s.150

¹⁸⁷ Mammadov Z. (2010) **Kamu Yönetiminde Küresel Bankacılık Krizi ve Krizle Mücadele Politikası: Ortak Sorunlar ve Bireysel Yaklaşımlar.** ("Uluslararası Konferans Bildirileri").. s.76

¹⁸⁸ Kahramanov a.g.e. s.79

organının tavsiyesi üzerine İç Denetçiler Enstitüsü üyelerine 95'ten fazla uzman atanmıştır¹⁸⁹.

Azerbaycan'da iç denetim, serbest piyasa ekonomisi ve dünya standartlarına uygun olarak düzenlenmektedir. Ülkemizde iç standartların uluslararası standartlara uygun olarak düzenlenmesi, bunun bir denetim- denetim unsuru olduğunu kanıtlamaktadır¹⁹⁰. Muhasebe ve iç denetim standartları bankacılık sektörünün şekillendirilmesinde ve iyileştirilmesinde önemlidir.

Onlara göre, iç denetimin amacı bankanın finansal aktivitesini kontrol etmektir. İç denetim hizmeti, muhasebe, vergi muhasebesi vb. Konularında bilgili uzmanları tercih etmelidir. Bu denetçiler diğer kuruluşların sözleşmeleriyle davet edilebilir. Denetçiler, iç denetim departmanında lisanslı olarak çalışırlar. Bazen denetçiler çözülmesi zor sorunlarla karşılaşabilirler¹⁹¹. Bu konularda yorum yapma hakkına sahip uzmanlar davet edilebilir. Yönetimin rehberliğine uygun olarak, iç denetim hizmetinde şeffaflığı sağlamak için hem organizasyon yapısı hem de çalışmalarındaki profesyoneller atanır.

İç denetim hizmetinin iyileştirilmesinde önemli rol oynayan iç denetim standartlarına uygun olarak çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır¹⁹². Denetçiler, mesleki yetkilerini kullanırken denetim standartlarına uymaktadırlar. Denetim standartları, denetimin metodolojik ilke ve prensiplerini takip eder ve rapor türleri belirlenmektedir. Denetim standartlarının olağanüstü önemi, denetim için yasal çerçeve oluşturmak ve güvenilirliğini sağlamaktır¹⁹³.

3.1.1.1 Azerbaycan Merkez Bankası'nın Finansal İstikrar Hedefine Ulaşmak İçin Uyguladığı Para Politikası

Merkez Bankası, bankacılık sistemine olan güveni koruma, sistemik riskleri en aza indirme, bankalarda yönetim kapasitesini güçlendirme ve finansal

¹⁸⁹ Kahramanov a.g.e.s.79

¹⁹⁰ Mammadov a.g.e. s.90

¹⁹¹ Bagirov, a.g.e. s.92

¹⁹² Abdullayev Şirzad (2001). **Azerbaycan'da Bankacılık ve Bankacılık Kaynakları Yönetimi**. Bakü.s.47

¹⁹³ Sadigov M. (2010) **Bankacılık işlemleri**. Ders malzemesi. Bakü.s.200

sürdürülebilirliği artırma yönündeki çabalarını sürdürmüştür. Bankacılık denetimi için oluşturulan Basel III çerçevesi ile riske dayalı ihtiyatlı bir denetim çerçevesinin oluşturulması hızlandırılmış ve finansal istikrarı sağlamak için bir kontrol rejimi uygulamaya konulmuştur. Merkez Bankası, bankacılık sisteminin finansal istikrarını artırmak için bankalara karşı sermaye gereksinimi artırmıştır¹⁹⁴. Merkez Bankası, düzenleyici ve kontrol çerçevesini yeni uluslararası standartlara uygun hale getirmek için bir dizi önlem almıştır.

Merkez Bankası ayrıca 2015 yılında manat döviz kuru istikrarını sürdürme politikasını sürdürecektir. Petrol fiyatı tahmininin en muhafazakâr senaryosunda, ülke dengesindeki fazlalığın tahmini bile manat döviz kurunun istikrarı için temel dayanaktır¹⁹⁵. Döviz kuru politikası uygulanırken ülkenin uluslararası rekabet gücü de dikkate alınacaktır.

2015 yılında Merkez Bankası ekonominin kredi ve likidite ihtiyacının esnek bir şekilde ödenmesini sağlayacaktır. Bu amaçla, önemli bankaların ve reel sektör işletmelerinin faaliyetlerini istikrara kavuşturmak için para politikası araçlarının sistematik bir şekilde kullanılması için ekonomiye en uygun düzeyde para arzı sağlanacaktır¹⁹⁶. Reel sektörü desteklemek için yeni likidite mekanizmaları oluşturulacak ve faiz oranlarının düşürülmesi için önlemler alınacaktır.

2018 yılında dengeli bir öz düzenleme rejiminde faaliyet gösteren döviz piyasası, bilanço eğilimlerine paralel olarak döviz kurlarına karşı manat döviz kuru oluşturulmuştur. 2018 yılında, ülkenin dış ticaret cirosundaki artış nedeniyle döviz ve nakit piyasalarında her iki segmentte de işlem hacminde artış olmuştur¹⁹⁷.

Nakit dışı döviz piyasasında işlem hacmi 25,4 milyar ABD doları olmuştur. Dönem içinde işlemlerin %83,3'ü ABD doları, %16,7'si diğer para birimlerinde

¹⁹⁴ Sadigov a.g.e. s.205

¹⁹⁵ Merkez Bankasının para politikası. <http://hozir.org/azerbaycan-respublikasi-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-dovlet-iqt-v3.html?page=33>. 29.01.2020

¹⁹⁶ Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi bakanlığı. <http://tedris.taxes.gov.az/assets>. 29.01.2020

¹⁹⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti istatistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

gerçekleştirilmiştir. Nakit dışı işlemlerin %33'ü bankalar arası döviz piyasasında (BSE), %67'si bankalar arası döviz piyasasında (BSE) gerçekleştirilmiştir. Raporlama yılında, IMF'deki ABD doları işlemlerinin %53,5'i bankaların döviz pozisyonunun düzenlenmesi ile ilgilidir. IMF'deki para birimi cirosu esas olarak Bloomberg platformundaki operasyonlar tarafından oluşturuldu¹⁹⁸.

BSE'deki döviz işlemleri 17 milyar \$ olarak gerçekleşti %77'si ABD doları ile yapılan işlemlerdir. BSE'deki döviz işlemlerinin %93'ü tüzel kişilerle yapılan döviz işlemleridir. Raporlama yılında bankaların nakit döviz satış işlemlerinin hacmi 7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir¹⁹⁹.

Merkez Bankası, 2018 yılı boyunca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu'nun (SOFAZ) döviz satışlarını gerçekleştirmek için açık artırmalar düzenlemeye devam etti. Döviz ihaleleri haftada iki kez yapıldı ve her bir müzayedenin parametreleri hakkında bilgi, müzayede öncesinde Bloomberg terminali aracılığıyla piyasa katılımcılarına duyuruldu. 2018 yılında Merkez Bankası 101 para birimi ihalesi düzenlemiştir. 2018 yılında, manatın resmi oranı bankalararası işlemlerin ortalama oranına (Bloomberg platformundaki açık artırmalar ve açık artırma dışı işlemler dikkate alınarak) göre belirlenmiştir²⁰⁰.

Manat'ın ABD doları karşısında günlük ortalama döviz kuru 1,70 manattı (1 ABD doları-1.70 manat-7.49 TL). Bankalar tarafından kurulan döviz ticareti oranları, resmi döviz kuruna yakın olmalarına rağmen oynaklık göstermiştir. Ticari bankaların ortalama günlük alım oranı 1.6965 ve satış oranı 1.7023 manat olmuştur. Ticari bankaların resmi döviz kuru ile ortalama günlük döviz kuru arasındaki fark %0,2 (0,0035 manat) ve satış oranı %0,1 (0,0023 manat) olmuştur²⁰¹.

¹⁹⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti istatistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

¹⁹⁹ Azerbaycan Cumhuriyeti istatistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

²⁰⁰ Merkez Bankasının para politikası. <http://hozir.org/azerbaycan-respublikasi-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-dovlet-iqt-v3.html?page=33>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

²⁰¹ Merkez Bankasının para politikası. <http://hozir.org/azerbaycan-respublikasi-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-dovlet-iqt-v3.html?page=33>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

Yıl boyunca manat ABD doları karşısında %0,01, Türk lirasında %28,6, Euro karşısında %4,1, İngiliz sterlini karşısında %5,9 ve Rus rublesine karşı %16,9 güçlendi. İkili döviz kurlarının dinamikleri, çok taraflı döviz kurunun dinamiklerini de etkiledi. Yıl boyunca petrol dışı sektörde gerçek manat döviz kuru %6,1 oranında artmıştır²⁰².

2018 yılında para politikası araçları makroekonomik istikrar, finansal piyasalar ve para politikası transfer özellikleri dikkate alınarak uygulanmıştır. Yıl içinde, para politikası araçlarının parametreleri parasal koşulların normalleşmesine doğru değişmiştir. Raporlama yılında Merkez Bankası, makroekonomik istikrarı ve en son makroekonomik tahminleri güçlendirme süreçlerini dikkate alarak, faiz koridorunun likidite faaliyetlerine ilişkin parametrelerini 6 kez tartışmıştır. Iskonto oranının kademeli olarak %15'ten %9,75'e, faiz koridorunun üst sınırının %18'den %11.75'e ve alt sınırın %10'dan %7.75'e düşürülmesine karar verildi²⁰³.

Raporlama yılında Merkez Bankası, ekonominin para talebini karşılamak ve likiditesini etkin bir şekilde yönetmek için çeşitli dönemlerde (7 gün, 14 gün, 28 güne kadar) açık kaynak ve açık piyasa faaliyetlerini aktif olarak sürdürmektedir. 2018 yılında kredi faaliyetlerindeki hafif artışa rağmen, bankacılık sistemi büyük bir likidite fazlası vermeye devam etmiştir. Bu, Merkez Bankası tarafından sterilizasyon operasyonlarına olan yüksek talebe yol açmıştır.

Raporlama yılında Merkez Bankası ulusal para biriminde serbest fon çekilmesi için 53 mevduat ihalesi ve banknotların yerleştirilmesinde 50 ihale gerçekleştirmiştir. Fonlar 14 gün boyunca çekildi ve notlar 28 gün boyunca verildi. Raporlama dönemi sonunda mevduat ihaleleri ve senetlerinden toplanan fonların toplam bakiyesi 1,71 milyar \$ olmuştur. Bunlardan mevduat operasyonlarının çektiği fonlar toplam 700 milyon dolar olmuştur. 2018 yılı

²⁰² Financial Informational Portal. <https://banknews.az/azerbaycanda-pul-kredit-siyaseti/> **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

²⁰³ Azərbaycan Cumhuriyeti statistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

sonunda mevduat ihaleleri ve senetlerin yerleştirilmesi yoluyla toplanan fon dengesi, yıl başına göre %8,2 artmıştır²⁰⁴.

Daha düşük koridor verimine rağmen, sterilizasyon verimleri mevduat ihalelerinde 2.7 kez ve notaların yerleştirilmesinde 2.6 kez düşmüştür. Bu, bankacılık sistemindeki aşırı likiditenin yüksek olduğunu göstermektedir²⁰⁵.

3.1.1.2 Hukuksal ve Yönetmelik Yapı

Bankacılık hukuku, bankaların ve diğer kredi kuruluşlarının faaliyetlerini düzenleyen bir hukuk dalıdır. "Bankacılık hukuku" doğrultusunda aşağıdakiler anlaşılmaktadır²⁰⁶:

- İlk olarak, hukukun dalı;
- İkincisi, bankacılık sisteminin yapım ve işleyiş yasalarını, bankacılık ilişkilerini düzenleyen yasal normları ve bunların uygulamalarını inceleyen bir bilim;
- Üçüncü olarak, yükseköğretim kurumlarında öğretilen akademik disiplin.

Sovyet biliminde bankacılık hukuku, özel alt sektörü olarak kabul edilen mali hukukun bir parçası olarak kabul edildi. Bankacılık hukukunu mali hukukun bir alt dalı olarak görme geleneği günümüze kadar korunmuştur.

Bankacılık konuları, "Bankaların Hukuki Durumu" başlığından başlayıp "Uzlaştırma Hukuki İlişkileri", "Menkul Kıymetler" başlıklı mali hukuk ders kitaplarında yer almaktadır. Öte yandan, bankacılık hukuku medeni hukukun bir parçasıdır. Birçok konu tam olarak medeni hukuk tarafından düzenlenmektedir. Bankacılık hukukunun kendi yasal düzenleme konusu olduğu söylenebilir²⁰⁷.

²⁰⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti istatistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

²⁰⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti istatistik birimi. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

²⁰⁶ Azerbaycan Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nun 01.01.2015 tarihli ve 01/2 Kararı. <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32183>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

²⁰⁷ Mammadov aa.g.e. s.98

Bankacılık yasası, öncelikle Azerbaycan Merkez Bankası başkanlığında bankacılık sistemini ve ikincisi bankacılığı düzenlemektedir. Buna göre, bankacılık hukukuna ilişkin yasal düzenleme konusu bankacılık sistemi, bankacılık ve bankacılık ilişkileridir. Hukuk teorisinde yasal düzenleme yöntemi altında, genellikle yasal düzenleme konusunun yasalarından kaynaklanan ve belirli bir hukuk dalında uygulanan bir dizi yasal düzenleme ve araç olarak anlaşılmaktadır. Yasal düzenleme yöntemini oluşturan üç temel unsur vardır²⁰⁸:

- Hak ve yükümlülüklerin ortaya çıkması ve ilişkilerinin niteliği için gerekçeler;
- Hak ve yükümlülüklerin içeriğini oluşturma yöntemi;
- Yaptırımların niteliği ile bunların uygulanmasına yönelik usul ve prosedürler; Bankacılık hukukunun yaptırımları hakkında, bankacılık yasası ve diğer tüm hukuk dalları arasında en karakteristik farkı yarattıklarını söyleyebiliriz.

Bankacılık hukuku zorunlu ve para yatırma gibi yöntemleri kullanır. Zorunlu veya idari-yasal yöntem, iktidar ve itaat ilişkilerini yönetir. Bu yöntem, taraflardan birinin diğer tarafa bağlayıcı hüküm verme hakkı ile yasal bir ilişkisi olduğunu varsayar. Bu yöntem, örneğin, Merkez Bankası ile bankacılık sisteminin diğer unsurları arasındaki ilişkilerde kullanılmaktadır. Azerbaycan Bankası güç ile kanunla güçlendirilmiştir ve emirleri ile bireysel emirleri tüm kredi kuruluşları tarafından koşulsuz olarak yerine getirilmektedir. Ne de olsa, banka olarak kurulan tüzel kişiler, Azerbaycan Bankası'nın önderliğindeki bankacılık sistemi tarafından temsil edilen parasal güç sistemine gönüllü olarak katıldı. Azerbaycan Bankası, bu sistemin düzenleyici ve denetleyicisidir ve gücü, yasa gereği, toplumdaki tüm kuruluşlar için geçerli olan devlet gücünün aksine,

²⁰⁸ Azerbaycan Merkez Bankası Yönetim Kurulunun 26.02.2015 tarihli 11/4 sayılı kararı <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32356>. **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

bankacılık sisteminin öznesi haline gelen kuruluşlara (kredi kuruluşları) kadar uzanır²⁰⁹.

İkinci yöntem, tevdi veya medeni hukuk, hukuki ilişkideki katılımcılar için eşitliği ve belirli koşullara bağlı olarak kendi takdirine bağlı olarak davranış seçeneğini seçme yeteneğini içermektedir. Bu yöntem esas olarak ticari bankalar ve müşterileri arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Azerbaycan Bankasının lisanslama, denetleme, vb. kararlarının yeterliliğini ve işlevlerini doğru bir şekilde belirlemek için medeni ve bankacılık hukuku arasındaki farkları görmek gerekmektedir. Böylece, bankacılık hukukunun kendi yasal düzenleme yönteminin olmadığı sonucuna varılabilir. Bankacılık hukuku, diğer birçok endüstrinin unsurlarını birleştiren sözde karmaşık hukuk dallarını ifade etmektedir²¹⁰.

Özel ilişkiler - bu, konuların (bu durumda, parasal ilişkilerin konuları) yasaların haklarını ve yükümlülüklerini belirledikleri ilişkiler alanıdır. Örneğin, bir banka hesabı anlaşması yapılmaktadır. Burada iki taraf - banka ve müşteri - bulunmaktadır. Her şeye, tarafların çıkarları ve iradeleri koordine edilerek karar verilmektedir. Merkez bankası bu ilişkilere müdahale etmemeli, taraflara sözleşme ilişkilerine göre bir şeyler yazmalıdır. Bu, yukarıda belirtildiği gibi, bankacılık yerine hukukun bir alanıdır²¹¹. Medeni hukuk isteğe bağlıdır- taraflar medeni hukuk kapsamındaki hak ve yükümlülüklerini kendileri belirlemektedirler.

Bu bakımdan taraflar eşittir. Bu eşitlik, bir tarafın diğer tarafa göre idari veya diğer yönetim gücünün olmaması anlamına gelir. Burada sadece taraflarca düzenlenen ekonomik, parasal güç bulunabilir. Devlet iktidarı bu özel parasal

²⁰⁹ Azerbaycan Merkez Bankası Yönetim Kurulunun 26.02.2015 tarihinde 11/2 sayılı kararı <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32357>. **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

²¹⁰ Azerbaycan Merkez Bankası 26.02.2015 tarih ve 11/6 sayılı Yönetim Kurulu Kararı. <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32364>. **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

²¹¹ Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nun 27.05.2015 tarihli ve 23/2 sayılı Kararı. <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32791>. **Erişim tarihi: 13. 12.2019**

ilişkilere müdahale etmemektedir. Bu bir tür yatay ilişkidir. Aynı zamanda, bankanın Azerbaycan Bankasının kanun ve yönetmelikleri ile belirlenen kurallara uygun olarak bankacılık faaliyetlerinin yürütülmesi konusunda belirli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu yükümlülükler, Azerbaycan Bankası'nın bu yükümlülüklerin yerine getirilmesini talep etme haklarına karşılık gelir²¹². Bu açılardan zor bir başlangıç görülmektedir. Bu nedenle, bu tür ilişkiler şematik olarak dikey olarak temsil edilebilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Kararı “Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın ekonomik ve mali istikrar politikası konusunda yaptığı açıklamanın onaylanması üzerine” “ihtiyati normların sıkılaştırılacağını” öngörmektedir. İhtiyati normlar iki gruba ayrıldı²¹³:

- Düzenleyici ihtiyati standartlar;
- Koruyucu ihtiyati standartlar.

Düzenleyici ihtiyati normlar, bankacılığın lisanslanması, finansal standartlar ve kredi kuruluşlarının Azerbaycan Bankası'na raporlanması için kompozisyon ve prosedürü belirleyen tüm normları içermektedir. İhtiyati güvenlik standartları, bankacılık denetiminin gerekçesi, prosedürü ve biçimlerini sağlayan standartları içermektedir. İkinci grup ayrıca Azerbaycan Bankası'nın denetim birimlerinin faaliyetlerini düzenleyen tüm kuralları içermektedir²¹⁴.

Maddi normların bir örneği, bankacılık denetiminin amaçlarını ve işlevlerini, sorumluluk gerekçelerini, kredi kuruluşlarına uygulanabilecek yaptırım türlerini sağlayan bankacılık mevzuatının normları olabilir. Bu normlar, kredi kuruluşlarının ve kurucularının (katılımcılarının) ve dolaylı olarak alacaklıların ve mudilerin önemli medeni hukuk menfaatlerini etkiler. Bu nedenle, önemli

²¹² ГузновА. Г. (2005) ЦБ РФ применяет принудительные меры в отношении кредитных организаций (правовые аспекты) // Деньги и кредит. Номер 12.п.45

²¹³ Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ikamet edenlerin ikamet etmeyenleri ile mali tablolarının derlenmesi ve sunulmasına ilişkin talimat. <http://unec.edu.az/>. Erişim tarihi: 13. 12.2019

²¹⁴ Azerbaycan Merkez Bankası Yönetim Kurulunun 26.02.2015 tarihli 11/4 sayılı kararı <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32356>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

bankacılık kanunu devlet yasaları ile belirlenmektedir. Örneğin, bir kredi kuruluşuna verilebilecek toplam para cezası, eyalet hukuku tarafından belirlenmektedir. Bunun aksine, usul kuralları genellikle Azerbaycan Bankası tarafından belirlenmektedir²¹⁵. Örneğin, ihtiyatlı standartları ihlal eden bir kredi kurumuna para cezası koyma prosedürü Azerbaycan Bankası'nın düzenleyici faaliyetleri tarafından belirlenmektedir.

3.2 Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye, 1994 ve 2001'de meydana gelen 2 farklı bankacılık krizinden zarar görmüş bir ülkedir. Bu krizler nedeniyle birçok banka iflas etti ve birçok insan işini kaybetti ²¹⁶. Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi bu krizlerde önemli kayıplar vermiştir. Bu dönemden sonra Türkiye bankacılık sektörü ile ilgili önemli düzenlemeler yapmıştır. Bankacılık sektöründe etkin bir iç kontrol sistemi oluşturmak amacıyla 1999 yılında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur²¹⁷.

Bankalar mevduat toplama izni olanlar (ticari bankalar) ve mevduat kabul etmeyenler (depozit olmayan bankalar) olmak üzere iki ana grupta sınıflandırılabilir.²¹⁸ Ayrıca, her grup kendi sermayelerinin kaynağına göre devlete ait, özel sermayeli ve yabancı bankalar olmak üzere üç alt gruba ayrılabilir. Ticari bankalar bugün gelişen teknolojiyi kullanarak çok çeşitli ürün ve hizmetler sunan evrensel bankalar olarak faaliyet göstermektedir²¹⁹. Geleneksel mevduat ve borç verme hizmetlerinin yanı sıra yatırım bankacılığı alanında da faaliyet göstermekte ve sermaye piyasası işlemlerinde

²¹⁵ Azerbaycan Merkez Bankası Yönetim Kurulunun 26.02.2015 tarihli 11/4 sayılı kararı <http://huquqiaktlar.gov.az/StatementDetails.aspx?statementId=32356>. **Erişim Tarihi: 29.01.2020**

²¹⁶ Oktar S., Yüksel S. (2015), **Bankacılık krizlerinin erken uyarı sinyalleri**: Türkiye üzerine bir uygulama, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 14(28), s.37

²¹⁷ Bakır C., Öniş Z.. (2010), **The regulatory state and turkish banking reforms** in the age of post-washington consensus. Development and Change, 41(1), s.77

²¹⁸ Akyüz Y., Boratav.K. (2003) **“The making of the Turkish financial crisis.”** World Development, 31, no. 9 1549-1566.

²¹⁹ Koray A., , Kara H. Yörükoğlu M.. (2013) **“Alternative tools to manage capital flow volatility”**. BIS Papers no. 73.: 335-352.

bulunmaktadırlar. Ticari bankaların sayısı 35'tir; Bunların 3'ü devlet bankaları, 18'i özel bankalar ve 13'ü yabancı bankalardır²²⁰.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nda (TMSF), başarısız bankaların alacaklarını tahsil etmek için faaliyet göstermektedir. Bankacılık sisteminin yeniden yapılanmaya uğradığı 1999-2003 döneminde, zayıflamış finansal yapıları nedeniyle 20 banka TMSF'ye devredilmiştir. Bu bankaların tüm yükümlülükleri TMSF tarafından üstlenilmiştir. Öte yandan 8 bankanın bankacılık lisansı sona erdirildi ve tasfiye edildi. Aynı dönemde, TMSF yönetimi kapsamındaki bazı bankaların satın alınması da dahil olmak üzere bankacılık sektöründe 11 banka birleşmesi gerçekleşmiştir. Bankacılık sistemindeki toplam yeniden yapılandırma maliyeti 47,2 milyar ABD dolarıdır. Devlete ait bankalara, görev zararları ve TMSF'ye devredilen bankalara aktarılan toplam kaynak miktarı 39,3 milyar ABD Doları'dır (GSYİH'nın yüzde 26,6'sı). Öte yandan, bankacılık sisteminin özel sektöre yeniden yapılanma maliyeti 7,9 milyar ABD dolarıdır (GSYİH'nın yüzde 5,3'ü); 5,2 milyar ABD doları TMSF tarafından, 2,7 milyar ABD doları özel sektör bankalarına sermayelerini güçlendirmek amacıyla verilmiştir²²¹.

Mevduat dışı bankalar, tasarruf sahiplerine odaklanan bireysel hizmetler yerine sermaye piyasası işlemleri, portföy yönetimi ve danışmanlık hizmetleri gibi alanlarda daha fazla faaliyet göstermektedir. Ayrıca, kaynak olarak kullanılmaya uygun oldukları belirli özel fonlardan kredileri de uzatabilirler. 2004 yılı itibarıyla mevduat bankası sayısı 13'tür; 3'ü kamu sermayeli, 8'i özel sermayeli ve 2'si yabancı sermayelidir²²².

²²⁰ Central Bank of the Republic of Turkey, "Monetary Policy Exit Strategy" <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/aeff410d-2be1-4926-aa0e8c30386346b0/ExitStrategy.pdf?MOD=AJPERES> , 2020. **Erişim Tarihi: 29.01.2020**

²²¹ Central Bank of the Republic of Turkey, "Monetary Policy Exit Strategy" <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/aeff410d-2be1-4926-aa0e8c30386346b0/ExitStrategy.pdf?MOD=AJPERES> , 2010. **Erişim Tarihi: 29.01.2020**

²²² Benli A, Hasan A., Düzçay G.. (2015) "2002 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz." Economic Research Center Working Papers, no. 15/04,: 1-44.

3.2.1 Türkiye Cumhuriyeti Denetleme Mekanizması

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Hazine, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Türkiye Bankalar Birliği (BAT), Türk Finansmanını denetleme ve düzenleme yetkisine sahiptir. Hazine, kiralama, faktöring, güvence, finans şirketleri ve döviz bürolarını denetleme ve düzenleme yetkisine sahiptir ve SPK sermaye piyasası araç ve kuruluşlarının düzenlemelerini denetler. Bankacılık sisteminde meydana gelen bir kusur veya özel gelişme, sadece banka sahiplerini değil, aynı zamanda ekonomiyi ve toplumu da genel olarak etkiler. Bankacılık sisteminin sağlıklı kalabilmesi için bankaların bankalardan farklı kurumlar tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Türkiye'de BDDK, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), BAT, TCMB ve bağımsız dış denetim firmaları bankaların dış denetimini yapan kurumlardır²²³.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 43. maddesine göre BDDK, aktifler, alacaklar, özkaynaklar, yükümlülükler, gelirler, harcamalar ile bankaların finansal yapısını ve riskleri etkileyen diğer tüm faktörler arasındaki dengeyi belirleme, analiz etme, izleme, ölçme ve değerlendirme yetkisine sahiptir. Sınırlamaları ve standart oranları da belirlemek. Bu görevleri yerine getirmek için BDDK düzenlemeler oluşturur ve gerekli önlemleri alır. BDDK, küçük tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, finansal piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak ve kredi sisteminin etkinliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur²²⁴.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 111. maddesine göre TMSF, mevduat sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak için mevduat temin etmek, finansal piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak, mevduat ve katkı fonlarını sigortalamak, bankaları Fon ile yönetmek finansal durumlarını güçlendirmek ve yeniden yapılandırmak için kurulmuştur. Aynı zamanda bu bankaları transfer eder,

²²³ Bank Risk Management: Theory (1997), Pyle, David H., Working Paper RPF-272, p.2, [Http://Www.Haas.Berkeley.Edu/Groups/Finance/WP/Rpf272.Pdf](http://Www.Haas.Berkeley.Edu/Groups/Finance/WP/Rpf272.Pdf) Erişim Tarihi: 29.01.2020

²²⁴ Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

birleştirir, satar veya tasfiye eder; Fon alacakları için takip ve tahsilat işlemlerini yürütür, sonuçlandırır, Fonun varlıklarını ve kaynaklarını yönetir ve kanunla verilen diğerk görevleri yapar. 106'ncı maddeye göre, bir bankanın işletme izni iptal edilirse, yönetimi ve denetimi Fon'a devredilir²²⁵.

BAT 1958 yılında bankacılık hukuku çerçevesinde kurulmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar, kamu tüzel kişiliğı statüsünde profesyonel bir kuruluş olan BAT'a ye olmak zorundadır. Derneğın amacı, bankaların hak ve menfaatlerini korumak, bankacılık sektörünün büyümesi ile ilgili çalışmaları yürütmek, kolaylaştırıcı faktör, sağlam işleyiş ve bankacılık mesleğinin gelişimini analiz etmek, rekabet gücünü güçlendirmek, haksız rekabeti engelleyecek kararlar vermek ve bu kararların bankacılığın yönetmelikleri, ilkeleri ve kuralları doğrultusunda uygulanması ve talep edilmesidir. Dernek, BDDK'nın onayını aldıktan sonra BDDK tarafından alınan kararların uygulanmasını izleyerek etik mesleki ilke ve standartları belirlemektedir²²⁶. Ayrıca Dernek, derneklerin verdikleri karar ve tedbirlere tam olarak zamanında uymayan üyelere idari para cezası uygulamaktadır²²⁷.

TCMB'nin yetkisi 1211 sayılı 4. maddede Kanun ile 3 Ekim 1931 tarihinde kurulmuştur. TCMB, banknot çıkarma, ihraç edilen para birimini ve kredi miktarını kontrol etme ve son çare borç veren olarak bankalara kredi verme yetkisine sahiptir. TCMB para politikasını uygulamak için bağımsız olmalıdır. TCMB, bankalar tarafından TCMB'ye yabancılaştırılan altın ve döviz kurlarının yanı sıra bankalar tarafından tutulabilecek altın ve para miktarını belirleme ve denetleme yetkisine sahiptir. Ayrıca ülkenin döviz pozisyonunu ve ihracat ve

²²⁵ Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

²²⁶ Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>. Erişim Tarihi: 29.01.2020. madde 80

²²⁷ Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>. Erişim Tarihi: 29.01.2020. madde 81

ithalatla ilgili faktörleri yönetebilir. Ayrıca bankalardan gerekli bilgileri talep edebilmektedir²²⁸.

Bağımsız denetim kuruluşlarının çalışma esasları, Türkiye Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, TCMB ve kurum derneklerinin görüşü alınarak BDDK tarafından belirlenmiştir. Bağımsız denetim firmaları, denetimleri sırasında bir bankanın varlığını tehlikeye atabilecek herhangi bir konuyu veya yöneticilerinin yasayı veya ana sözleşmeyi ciddi şekilde ihlal ettiğini gösteren kanıt tespit ederse, bağımsız denetim firmaları BDDK'yı bilgilendirir²²⁹.

4311 sayılı Kanun'un 43. maddesine göre bankalar, bağımsız denetim firmaları tarafından onaylanan bilançolarını, gelir tablolarını ve denetim raporlarını TCMB'ye sunmaktadır. Raporların bağımsız denetim firmaları tarafından hazırlanmasının amacı, bankaların finansal raporlarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını belirlemek ve bu raporların iç ve dış finansal çevrelerde güvenilirliğini sağlamaktır. Bu nedenle, bu raporlar banka denetçileri tarafından hazırlanan raporlardan farklı niteliklere sahiptir²³⁰.

2001 krizi sırasında, 19 banka öz kaynaklarının aşınması nedeniyle TMSF'ye geçti. Bu durum, şeffaflık konusunda bankacılık sektöründe bir kusur olduğunu göstermektedir. BDDK, bankacılık sektörünün iyileştirilmesi ve ocak 2002 tarihinde bankaların öz kaynaklarını artırmak için değiştirilen kanuna göre bankaların şeffaflığının sağlanması ile ilgili bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu düzenleme ile bağımsız denetim prosedürleri yeniden düzenlenmiş, bankaların

²²⁸ 1211 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu. <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turkiye-cumhuriyet-merkez-bankasi-kanunu-1211>. Erişim Tarihi: 29.01.2020

²²⁹ Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>. Madde 33 Erişim Tarihi: 29.01.2020

²³⁰ Delikanlı İ. U. (1998), "Bankaların Denetimi ve Gözetimi: Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları", **Active Dergisi**, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=196, 12.01.2020 s.6

bilançoları vitrin işleminden kaldırılmış, 2001 yılı finansal tabloları başka bir bağımsız denetim kuruluşu tarafından iki kez denetlenmiştir²³¹.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) tarafından Temmuz 1999'da onaylanan tanıma göre, iç denetim, bir kurumun faaliyetlerini değer katmak ve geliştirmek için tasarlanmış bağımsız, nesnel bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir²³². Bankaların iç denetim sistemlerinin etkinliği sürekli izlenmelidir²³³.

3.2.1.1 Hukuksal ve Yönetsel Yapı

Türkiye, operasyonel karar alma sürecinde bazı değişiklikler yapmıştır. Madde 22, günümüzde Merkez Bankası'nın “yetkilerinin bir kısmını diğer organlara devredebileceğini” belirtmektedir. Kurulun Denetim Komitesi'ndeki bir değişiklik, üyelerin seçiminde daha fazla esneklik sağlamaktadır. Madde 23 (Denetim Komitesi), Denetim Komitesi'nin dört üyesinin merkez bankasının hissedarlarından oluşan Genel Kurul tarafından seçileceğini belirtir. Kanunun önceki versiyonuna göre, dört üyenin her biri dört hissedar grubu tarafından seçilecekti (merkez bankasının (a) Hazine; (b) ulusal bankalar; (c) ulusal olmayan bankalar ve (d) Türk ticari kurumları ile Türk uyruklu tüzel ve gerçek kişiler)²³⁴.

Madde 29, daha önce var olan “hukuk, kamu finans, ekonomi, işletme, bankacılık” gerekliliklerinin yanı sıra “finans, mühendislik, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve istatistikler veya fakültelerdeki belirli alanları listelemektedir. ”Bir diğer küçük değişiklik, Para Politikası Kurulu toplantılarının sıklığı ile ilgilidir. Madde 22 / A alt 4 şimdi Para Politikası Kurulu toplantılarının Valinin çağrısı üzerine yılda en az sekiz kez yapılacağını belirtmektedir²³⁵.

²³¹ Özyürek M., (2002), “**Bankalar Denetim Kıskaçında**”, Milliyet Gazette

²³² The Institute Of Internal Auditors (2008), “Uluslararası İç Denetim Standartları Mesleki Uygulama Çerçevesi”, Red Book, TİDE, **Lebib Yalkın Yayınları**, İstanbul.s.5

²³³ Basle Committee on Banking Supervision, Translation: Bankalarda İç Denetim Sistemleri, 1998, TAT, İstanbul.s.10

²³⁴ Erçel G (1999). **Disinflation program for the year 2000**: Implementation of exchange rate and monetary policy. TCMB.s.85

²³⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu. Kanun No: 1211 Kabul Tarihi: 14/1/1970. Madde 29

Fiyat istikrarını sağlamanın yanı sıra sağlam bir finansal sistemin sürdürölmesi de modern merkez bankalarının ana görevlerinden biridir. Finansal sistemdeki herhangi bir bozulma ekonomik büyümeye zarar verebilir, işsizliği artırabilir, fiyat istikrarını tehlikeye atabilir ve para politikası eylemlerinin etkinliğini azaltabilir. Bu nedenle merkez bankaları finansal istikrarı ve / veya genel ekonomiyi tehlikeye atabilecek durumlarla başa çıkmaya hazır olmalıdır²³⁶.

Bu çerçevede, TCMB, diğer ilgili organlarla birlikte, sadece finansal sistemdeki istikrarı artırmak için tedbirler almakla kalmayıp, aynı zamanda para ve döviz (döviz) piyasaları ile ilgili düzenleyici önlemleri almaya yetkilidir. Banka özellikle küresel dengesizliklerden kaynaklanan makro finansal riskleri kontrol altına almaya çalışmaktadır. Buna göre, küresel mali kriz tarafından yaratılan mevcut konjonktür, TCMB'nin faiz koridorunun- gecelik borçlanma ve borç verme oranları arasındaki aralık ve zorunlu karşılıkların politika faizinin yanında kullanıldığı bir politika karışımı tasarlamasına ve benimsemesine yol açmıştır. Ayrıca likidite yönetiminin etkin işleyişini sağlamak ve sermaye akımlarındaki oynaklığın olumsuz etkilerini sınırlamak için Banka, otomatik bir dengeleyici olan rezerv opsiyon mekanizmasını (ROM) kullanmaktadır²³⁷.

Sorunsuz çalışan, etkin ödeme sistemleri sadece finansal sistem ve para politikası için değil, aynı zamanda ekonomik kurumlar ve bireyler için de hayati öneme sahiptir. Ödeme sistemlerindeki herhangi bir sorun bankalara, şirket sektörüne, bireylere ve sonuç olarak tüm ekonomiye zarar verebilir. Ödeme sistemleri bazen krizsiz zamanlarda (yani her şey düzgün çalıştığında) kabul edilebilse de, bunlar Türkiye ekonomisi için stratejik olarak önemlidir²³⁸. TCMB, para ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı transferini sağlamak için ödeme, güvenlik transferi ve uzlaştırmaya sistemlerinin kesintisiz işleyişini sağlamak ve güvence altına almaktan sorumludur. Bu çerçevede, TCMB Elektronik Fon Transfer Sistemi (EFT), Elektronik Güvenlik Transfer Sistemi (ESTS) ve çek takas sisteminin

²³⁶ Dincer N., Eichengreen B. (2014). "Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures." **International Journal of Central Banking** 10, no. 1, s.189

²³⁷ Ozatay F. (2009). **Türkiye’de 2000-2008 döneminde para politikası**. İktisat İşletme ve Finans, 24(275), s.37

²³⁸ Ozatay. a.g.e. s.40

kusursuz çalışmasını sağlamaktadır. EFT, Türk lirası bankalar arası ödemelerin gerçek zamanlı aktarılmasını ve gerçek zamanlı brüt hesaplanmasını sağlar. Toplam ödemelerdeki küçük miktar ödemelerin yüksek hacimli payı, yüksek değerli ve acil ödemelerin çözümünde büyük risk oluştuyordu. Bu riski ortadan kaldırmak için 7 Aralık 2012 tarihinde bankacılık ödemeleri ile tüketici ödemelerini birbirinden ayırmak amacıyla fonksiyonel bir ayırım yapılmıştır. ESTS, elektronik transferleri ve menkul kıymet ödemelerinin defter giriş formunu sağlar. Her iki sistem de gerçek zamanlı çalışır. Bankalararası çeklerin yapılmasını sağlayan çek takas sistemi, çekleri ödeme aracı olarak tercih edenler için zamandan ve işçilikten tasarruf sağlamaktadır.²³⁹

Türkiye için şeffaflık endeksi değerleri aynı dönemde bazı farklılıklar göstermektedir, bu da onu kurumsal ve yapısal değişim için daha iyi bir vekil adayı yapmaktadır. Bir merkez bankasının şeffaflık seviyesi, sadece politika hedefleri, araçlar ve kamuoyu ile ilgili tahminler hakkındaki açıklama düzeyine işaret eder. Şeffaflığın merkez bankasının arzulanan bir niteliği olduğu fikri oldukça yenidir ve bilgi özgürlüğü ve hükümet politikaları hakkında tam açıklama için genel eğilimin bir parçası olarak düşünülebilir. Bankaların ve diğer finansal kurumların faaliyetleri konusunda gizli olması beklenmektedir ve merkez bankası ulusal özel bankalar için bir banka olduğu gibi hükümete son borç veren bir belediye olduğu için; şeffaflığın artması ilk başta kötü bir fikir gibi görünebilir: Krediler ve hazineye yapılan ilerlemeler hakkında bilgi paylaşmak devlet politikalarının belli bir düzeyde yetersizliğini ortaya çıkarabilir ve bu nedenle ekonomik otoritelerin halkın gözünde imajını zedeleyebilir. Havrilesky'ye (1987) göre, *gizlemenin ardında bürokratik ve politik nedenler de var; gizli olma para politikasının gelir üzerindeki yeniden dağıtım etkilerini gizlemeye hizmet edebilir*²⁴⁰. Son olarak, en önemlisi, para politikalarının gerçek etkilere sahip olabilmesi için öngörülmemesi gerektiği genel olarak kabul edilmektedir²⁴¹.

²³⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu. Kanun No: 1211 Kabul Tarihi: 14/1/1970.

²⁴⁰ Havrilesky T. (1987). **A partisanship theory of fiscal and monetary regimes**. Journal of Money, Credit and Banking, 19(3), s.308

²⁴¹ Ozatay. A.g.e. s.40

Tüm bu iddialara rağmen, artan şeffaflık 1989'dan beri süregelen bir eğilimdir; her şey Yeni Zelanda Merkez Bankası'nın faiz tahminlerini ve portföy görünümelerini halka açıklamaya başladığında başladı. Bunu Norveç ve İsveç merkez bankaları izledi. Ocak 2012 itibariyle, Federal Rezerv kısa vadeli faiz oranları ve banka portföyünün gelişimi hakkındaki görüşler hakkındaki tahminlerini yayınlamaya başlamıştır. Ayrıca panel verileri, artan şeffaflığın yanı sıra artan bağımsızlığın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için enflasyon oranlarındaki değişkenliği azaltmaya hizmet ettiğini ortaya koymaktadır²⁴².

3.2.1.2 Para Politikaları

Kamu kurumlarının bütçe açıkları ve kamu kurumlarının borçlanma siyaseti ekonomik istikrara zarar veren bir etkindir. Mali açıdan dengesizlikler ekonomik açıdan büyümenin karşısına zorluklar çıkarmaktadır ve finansal piyasaların doğru biçimde büyümesinin karşısını almaktadır.²⁴³ Bütçede görülen açıkların finansman biçimi bu karşılıklı ilişkiyi değiştirmemektedir. Merkez bankasından ülkenin açıklarının aradan kaldırılmasında ucuz ve kolay bir finansman aracı olarak kullanılması ortaya çıkan finansal genişlemeden dolayı enflasyona sebep olmaktadır. Dolayısıyla, ekonomide reel kaynak ortaya çıkarmadan finansal kaynak oluşturulması enflasyonu hızlandırmaktadır²⁴⁴.

Para siyaseti bağımsızlık açısından önemli olan merkez bankası üzerindeki yasal açıdan sunulan kısıtlamalardır. Merkez bankasının direkt veya dolaylı şekilde belirli bir biçimde kamu kurum harcamalarını finanse edip etmediği veya belirli bir devlet, kamu kuruluşları ya da kamu kuruluşlarına sunulan belgelerin kabul edilip edilmediği merkez bankası kanunlarıyla sağlanmaktadır. Bu şekil sınırlılıkların teknik yönden etkili olabilmesi için merkez bankasının bu durumda

²⁴² Dincer, Eichengreen a.g.e. s.192

²⁴³ Arslan Ö., (2003). **Avrupa Birliği'ni Oluşturan Ülkelerde Merkez Bankası Bağımsızlığı, Enflasyon ve Diğer Makro Ekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişkiler:1980-2001 Dönemi**, Uzmanlık Yeterlik Tezi. Eylül, Ankara:TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü. s. 26

²⁴⁴Oktar,S. (1994). “Merkez Bankalarının Bağımsızlık Sorunu”, **Finans Dünyası Dergisi**. Eylül, Sayı:57. s. 70

bağımsız olarak çalışması gerekmektedir²⁴⁵. 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 4651 sayılı Kanun ile değiştirilen 56'ncı maddesinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Hazine ile kamu kuruluşlarına avans ödemeyeceği, kredi vermeyeceği; Kanun'la yetkilendirilen işlemler dışında avans veremeyeceği, kredi vermeyeceği, vereceği avans ya da vereceği kredinin teminatsız ya da karşılıksız olamayacağı, ne biçimde olursa olsun kefil olamayacağı veya doğrudan kendisine yönelik işlemlerden başka teminat veremeyeceği hüküm altına alınmıştır²⁴⁶. Bu sunulan değişiklikler, devletin bütçe açıklarını TCMB'den finanse etme şansı aradan kaldırılmış ve esasen karşılıksız para arzı önlenmiştir²⁴⁷. Hazine ve kamu kurumlarının ortaya çıkardığı borçlanma yöntemlerinin birincil piyasadan alınması yasaklanarak dolaylı açılardan parasal açıdan genişleme probleminin karşısının alınmış olmasına ve bu değişikliklerle TCMB'nin ekonomik bağımsızlığına yarar sağlanmıştır²⁴⁸.

3.3 Bulgular

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bankaların dış denetim yönünden kontrolü 1992 senesinin mart ayında kabul edilmiş "Bankaların faaliyeti ve Merkez Bankası hakkında Kanunla" Azerbaycan Merkez Bankası faaliyetlerine başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası para kredi siyasetinin üç önemli aracı reeskont faiz oranları, zorunlu karşılıklar ve açık piyasa işlemleridir.

Reeskont faiz dereceleri, Merkez Bankasına mali pazarda faiz derecelerinin belirlenmesine, zorunlu biçimde olan karşılıklar ise pazarda önemsiz para toplanmasına, enflasyonun kontrolünün elde edilmesine, bankaların likidite taleplerinin karşılaştırılmasına, açık pazar işlemleri aracı ise kısa vadeli döviz

²⁴⁵ Castello B., Swinburne, M. (1999). "Merkez Bankası Bağımsızlığı", çev.Hüseyin Şen, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. Şubat, Yıl:36, Sayı:2s. 62

²⁴⁶ 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 4651 sayılı Kanun ile değiştirilen 56'ncı maddesin

²⁴⁷ Bakır C., (2006). "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 1930-2001 Arasında Siyasal ve Ekonomik Bağımsızlığı: Siyasal-Ekonomik Etkileşime İlişkin Karşılaştırmalı Bir Çözümleme", ODTÜ Gelişme Dergisi. Haziran, Cilt:33, Sayı:1. S.21

²⁴⁸ Erdoğan S.. (2007). Para Politikası. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4.Baskı, Ankara:Yazıt Yayın-Dağıtım.s.389

işlemlerinin, esasen repo ve ters-repo eylemlerinin hayata geçirilmesine yönelik yöntemlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası fiyat sürdürülebilirliğini sağlamanın en önemli hedefi yönünde devletin büyüme ve istihdam siyasetlerini desteklemektedir. Bu açıdan, TCMB'nin en önemli hedeflerinden Açık Piyasa eylemleri gerçekleştirmek, devletle beraber Türk para biriminin dahili ve harici değerini korumak yönünde önemli önlemleri almak, Türk para biriminin hacim ve tedavülünü düzenleme, ödeme ve menkul kıymet sağlama sistemleri oluşturmak ve bu sistemlerle yönelik belirli düzenlemeleri gerçekleştirmek, altın ve döviz rezervlerini yönetmektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde, Merkez Bankası ile birlikte diğer bankaların denetimini bağımsız kamu kurumları hayata geçirmektedir. Bu kurumlar arasında SPK, BDDK, TBB, TMSF gibi kamu kurumları örnek göstermek olur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gibi Merkez Bankasından farklı bağımsız kamu denetim kurumları bulunmamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde TMSF'nin en önemli amacı, kişilerin banka kurumlarında yapılan tasarrufların vade sonunda onlara sunulmasına garanti etmektir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde TMSF belirlenmiş faiz oranına sahip mevduatları sigortalamaktadır. Örnek, senelik faiz derecesi %15'ten fazla olmayan ve mevduata yönelik birikimin %100-i, sadece maksimum 30.000 manata kadar olan meblağı sigortalamaktadır. Sigorta ödemeleri mevduata yönelik yapılan dövizin cinsine bağlıdır.

Bu durum birinci hipotezin desteklendiğini göstermektedir. Birinci hipotez Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti merkez bankalarının denetimi farklı kurumlar tarafından denetlenmektedir hipotezidir. Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti merkez bankalarının denetimi farklı kurumlar tarafından denetlendiği doğrulanmıştır. Azerbaycan'da merkez bankası denetimi TMSF tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de ise merkez bankası denetim süreci bağımsız kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu 5020 nolu Kanun kapsamında Değişik, 4389 Nolu Bankalar Kanunu'nun 15.maddesinin 1 numaralı fıkrası yönünde, Bankalarda bulunan mevduatın sigortalanması ile belirtilen Kanunun 14'cü maddesi kararlarına göre; yönetim ve denetimi kendisine dahil eden bankaların finansal kapsamların güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması ve üçüncü şahıslara verilmesi ve bahsi geçen Kanun ile ona sunulan farklı eylemleri de gerçekleştirmekle yetkili olmak üzere kamu tüzel kişiliğine haiz olarak sunulmuştur. Bankanın organizasyon yapısı bankacılıkta oluşan sistematik risklerin yönetimini sunmak ve bireylerin hukuki çerçevede haklarının korunmasını temin etmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nden farklı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde bankaların etkili denetimini hayata geçiren kurumlar arasında ilk sırada Merkez Bankasından bağımsız faaliyet gösteren Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu yer almaktadır. Azerbaycan'da ise Merkez Bankasından başka bu görevi Bankaların faaliyetine dahili ve harici denetim departmanı üstlenmektedir. Bu departmanın en önemli görevi, bankaların eylemlerine denetim gerçekleştirmekle birlikte, kişilerin hukuki çerçevede haklarının korunmasını sağlamaktadır. İkinci hipotez olan “Her iki devletin merkez bankası denetleme süreci farklılık göstermektedir” hipotezi belirtilen denetleme süreçlerin farklılık göstermesi durumu doğrulanmaktadır.

Sonuçta belirtmek gerekirse hem Azerbaycan Merkez Bankası hem Türkiye Merkez Bankası en önemli hedefleri bankacılık sektörünün etkili denetimini sağlamaktır. Her iki devletin denetim sistemindeki önemli farklardan biri de Türkiye'de Basel II-nin denetim yöntemlerinin gerçekleştirme sırasında olması ve Basel I yöntemlerinin artık doğru biçimde uygulanmasıdır. Azerbaycan'da ise bu kanunların gerçekleştirilmesi için banka yönetiminin politik açıdan bağımsızlığının kazanılması ve yasal çerçevede Merkez Bankası denetimi altında faaliyet göstermeleri gerekmektedir. Bu süreç üçüncü hipotezde belirtilen durumu doğrulamamaktadır. Çalışmanın üçüncü hipotezi “Her iki devletin merkez banka denetleme mekanizmaları Basel I-II çerçevesinde gerçekleştirilmektedir”

şeklindedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde Bazel I-II mekanizmaları gerçekleştirilse de Azerbaycan Cumhuriyet'inde bu süreç görülmemektedir.

SONUÇ

Araştırma sonucunda finansal altyapının önemli bir parçası olan gelişmiş bir bankacılık sisteminin oluşturulması, Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti'nde radikal ekonomik dönüşümler için önemli bir koşuldur. Bu devletlerin bankalarının küresel finans piyasalarına girişi, ülke ekonomisini güçlendirmeyi amaçlayan temel görevlerden biridir. Bu, merkez bankalarının ekonomik dönüşümler ve yatırım faaliyetleri, uluslararası kredilere erişim ve yabancı sermayenin iç ekonomiye çekilmesindeki rolünün artması anlamına geliyor.

Azerbaycan'da faaliyetlerini gerçekleştiren bağımsız denetçilerin denetimle ilgili belirttikleri en büyük sorunlar, denetçilerin kendi mesleki eğitimlerini artırmamaları ve borsanın ya da sermaye piyasasının oluşturulmamasıdır. Azerbaycan'da sermaye piyasasının olmaması bağımsız denetimin gelişimini engellemektedir

Türkiye'de faaliyetlerini gerçekleştiren bağımsız denetçilerin denetimle ilgili belirttikleri en büyük sorunlar, bağımsız denetim maliyetinin yüksek olduğu gerekçesiyle denetlenen işletmenin bağımsız denetimi gereksiz bulması ve işletmelerin genel olarak denetim süreçlerini bilmemesi veya VUK kurallarına uygun olarak kayıtlarını gerçekleştirmesidir. Bu sorunun meydana gelmesinin nedeni Türkiye'de bağımsız denetime tabi işletmelerin bağımsız denetim konusunda ya da Uluslararası Finansal Raporlama Standartları konusunda bilgi yetersizliklerinin olmasıdır.

Azerbaycan'da faaliyetlerini gerçekleştiren bağımsız denetçilere göre ADO'nun denetimler ilgili olumsuz etkileri, bağımsız denetçiler üzerindeki kontrollerinin zayıf olması ve çok fazla bürokratik faaliyet gerçekleştirmesidir. Olumlu tarafları ise, kongre ve yayınlar sayesinde kullanıcıların bilinç düzeyinin artırılmasına çalışılmasıdır.

Türkiye'de faaliyetlerini gerçekleştiren bağımsız denetçilere göre KGK'nın denetimlerle ilgili olumsuz etkisi yoktur. KGK bağımsız denetimle ilgili otoriter kurum olarak denetim faaliyetlerinin gerçekleşmesini doğru şekilde sağlamaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye’de faaliyet gösteren bağımsız denetçiler, denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için belirli istatistik ve arşiv programlarını kullanmaktadırlar. Denetçilerin ortak cevaplarına uygun olarak sadece dört büyük denetim kuruluşu denetim faaliyetleri ile ilgili kendi yazılımları veya programlarını kullanmaktadır.

Azerbaycan’da faaliyet gösteren bağımsız denetçilerle yapılan mülakatlar esasında olumlu görüşün dışında görüş bildirme süreçleri belirlenen hataları işletmeye bildirdikten sonra düzelebilecek hatalardan dışında oluşan hataların işletmeler tarafından kabul edilmediği belirlenmiştir. İşletmeler denetçilerden denetim süreçlerinin durdurma talebinde bulunarak ya aynı yıl denetim yaptırmamak ya da başka denetçilerle görüşerek süreci tamamlamaktadırlar. Bu sürece uygun olarak olumsuz görüş bildirme oranının çok daha az olduğu sonucuna ulaşıyor.

Merkez bankasında denetim, yönetimin tüm aşamalarında ve düzeylerinde nesnel olarak gerekli olan en önemli yönetim işlevidir. Yönetim sürecinde sürekli olarak bankanın özel kontrol hizmetleri tarafından değil, aynı zamanda diğer tüm departmanlar, yöneticileri ve sıradan çalışanları tarafından da uygulanmalıdır. Görüş alanı, hem bireysel faaliyet alanlarını (örneğin, muhasebe, borç verme, menkul kıymetlerle yapılan işlemler) hem de diğer tüm operasyon türlerinin yanı sıra bir bütün olarak kredi kurumunun finansal ve ekonomik faaliyetlerini içermelidir.

Denetim ne kadar etkili olursa, kredi kurumunun dinamik gelişimini sağlayacak, finansal istikrarını ve güvenilirliğini güçlendirecek yönetimin verimliliği ve kalitesi o kadar yüksek olacaktır. Merkez bankasını yönetme sisteminde, denetim hizmetinin görevi, her şeyden önce, etkili bir iç kontrol sistemi, bunun için açık bir metodolojik ve örgütsel destek geliştirmekten, iç kontrol durumunu periyodik olarak değerlendirmekten ve bir veya başka bir sektördeki yetersizlik durumunda, doğrudan uygulamasında, bankanın verimliliğini artırmak için sonuç ve tekliflerin hazırlanması sürecinin doğru gerçekleştirilmesidir. İç denetim hizmeti hakkında bilgi (oluşum prosedürü ve yetkileri) bankaların tüzüğüne yansıtılmalıdır.

Denetim hizmetinin kurulması, bankacılık sistemi için bir diğer önemli sorunun çözülmesine yardımcı olmaktadır. Önemli bir bağımsızlığa sahip, bankanın yönetimine ve banka konseyine doğrudan erişime sahip olmanın yanı sıra, dış denetim ve Merkez Bankası ile temasları bulunan iç denetim, banka için finansal sorunların oluşmasına yol açabilecek hatalı kararları önleyebilir. Bir ekonomik yönetim sistemi (bir dizi ilke, yöntem ve yönetim uygulaması dahil) olmak, bankacılık sektörünün gelişiminde öncü bir aşama haline gelmektedir.

Bankacılık denetim hizmetlerinin oluşturulması bankacılık yönetimi düzeyinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bankacılık kontrolünün birincil biçimi olan iç denetim, tüm ticari bankaları yönetme sisteminin temelini oluşturmalıdır. Kontrol sisteminin diğer unsurları ile birlikte tahmin, analiz, stimülasyon, yönetimde kapsamlılık sağlar. Şeffaf bir bilgi alanı yaratarak iç denetim, bankanın faaliyetlerinin daha derin ve daha bilinçli bir analizini yaparak adil ve etkili bir teşvik sistemi yaratır. Bu, ticari bankaların yönetimi için genel kabul görmüş uluslararası standartlara uygundur. Denetimin temel amacı, banka çalışanlarının yasama ve düzenleyici işlemlere uygunluğunu izleyerek, bankanın faaliyetlerinin niteliğine uygun olması ve riskleri en aza indirmesi gereken uygun bir bankacılık faaliyeti sağlayarak yatırımcıların, bankaların ve müşterilerinin çıkarlarını korumaktır.

KAYNAKÇA

- ABBASOV C. (2005) Azerbaycan'ı Dünya Ekonomisine Entegre Etmenin Yolları. Bakü. Science
- ABDULLAYEV Ş. Huduyev N. (2000) "Ticari Bankalarda Kredi Kaynaklarının Düzenlenmesi ve Kredi Riski Sigortası". Bakü
- ABDULLAYEV Ş., Askerova R. (2009) Bankacılık. Ders Kitabı. Bakü, Çaşıoğlu
- ABDULLAYEV Ş.. (2002) Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Bankacılık Kaynakları Yönetimi. Sank - St.Petersburg
- AKARKARASU N. (2000), Halka Açık Şirketlerde İç Denetim ve Denetim Kurullarının Etkinleştirilmesi İçin Öneriler, SPK Yeterlilik Etüdü, İstanbul
- AKÇAY E. (1997). Para Politikası Araştırmaları Türkiye ve «Eşitli» Ülkelerdeki Uygulamalar. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel müdürlüğü Mali Piyasalar Dairesi Başkanlığı.
- AKDİS M.. (1996). Effectiveness of Monetary Policy on Economic Stability and Turkey
- AKGÜL B. (2000). Türk Denetim Kurumları, Türkmen Yayınları: İstanbul
- AKKUŞ G. E. (2012). Phillips Eğrisi : Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü
- AKSENOV V. S., Efremov D. I. (2009) Bilgi ekonomisinde para dönüşümü. URL: [http: // Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi Bülteni](http://RusyaDevletBeşeriBilimlerUniversitesiBulteni). 2009. Sayı 3. S. 56-64
- AKSOY A., (1993). İşletme Sermayesi Yönetimi, Gazi Büro Kitabevi, Ankara
- AKSOY T. (2002). Tüm Yönleriyle Denetim, Yetkin Yayınları: Ankara.

- AKTAN C. C. (2019). Serbest bankaçılık ve Parasal Reform. Yayın No: 333
İstanbul
- AKYÜREK M. (2000), “Şirketlerde İç Denetim”, TİDE Bülten, Türkiye İç
Denetim Enstitüsü, Yıl:4, Sayı:39.
- AKYÜZ Y., Boratav.K. (2003) “The making of the Turkish financial crisis.”
World Development, 31, no. 9 1549-1566
- ARENS A., LOEBBECKE J., İNGRİD S. (2000). Auditing and other assurance
services. Scarborough, ON: Prentice Hall Canada
- ARSLAN Ö., (2003). Avrupa Birliği’ni Oluşturan Ülkelerde Merkez Bankası
Bağımsızlığı, Enflasyon ve Diğer Makro Ekonomik Büyüklükler
Arasındaki İlişkiler:1980-2001 Dönemi, Uzmanlık Yeterlik
Tezi. Eylül, Ankara:TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü
- ATİLLA İ., (1992): Bütün Yönleriyle Türk Sayıştayı, Özel baskı Ankara.
- BAGEHOT W. (1873) Lombard Street: A description of the Money Market
(London: Henry S. King, 1873). Third Edition. 15/08/2019
- BAĞİROV M. (1995) "Azerbaycan Cumhuriyeti kredi sistemi" (monografi). 439
s. SPb. G.U.E.f. St.Petersburg.
- BAĞİROV M.. (2003) Bankalar ve Bankacılık İşlemleri. Bakü
- BAKIR C., (2006). “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın 1930-2001
Arasında Siyasal ve Ekonomik Bağımsızlığı: Siyasal-Ekonomik
Etkileşime İlişkin Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”, ODTÜ
Gelişme Dergisi. Haziran, Cilt:33, Sayı:1: 1-31
- BAKİR C., ÖNİŞ Z.. (2010), The regulatory state and turkish banking reforms
in the age of post-washington consensus. Development and
Change, 41(1), 77-106
- BALLOU B. , EARLEY C., JAY S. (2004). The impact of strategic positioning
information on auditor judgments about business-process

performance. Auditing: A Journal of Practice & Theory 23(2): 71-88.

BAMBER E., JEANETTE D. S. , RONALD S.T. (1989). Audit structure and its relation to role conflict and role ambiguity: An empirical investigation. The Accounting Review 64(2): 285-299

BAYRAMOV A., (2011), “İşletme Yönetim Sisteminde İç Denetim Hizmetinin Rolü”, Azerbaycan Vergilendirme Dergisi

BENLİ A, HASAN A., DÜZÇAY G.. (2015) “2002 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz.” Economic Research Center Working Papers, no. 15/04,: 1-44

BONNER S. (1994). A model of the effects of audit task complexity. Accounting, Organizations and Society 19: 213-234

BONNER S. E., BARRY L. L. (1990). Determinants of auditor expertise. Journal of Accounting Research 28(Supplement): 1-20

BORDO M. (2007). A Brief History of Central Banks. Federal Reserve Bank of Cleveland

BOYACIOĞLU M. A.,. (2013). Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetmen, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 5. Basım

BOZKURT N. (2012) TÜRMOB Bağımsız Denetim Eğitimi Ders Notları, Ankara

CAI CHUN, (1997), “On The Functions And Objectives of Internal Audit And Their Underlying Conditions”, Managerial Auditing Journal, Vol.12, No.4,5

CASTELLO B., Swinburne, M. (1999). “Merkez Bankası Bağımsızlığı”, çev.Hüseyin Şen, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. Şubat, Yıl:36, Sayı:2: 55-63

- CHRİST M. (1993). Evidence on the nature of audit planning problem representations: An examination of auditor free recalls. The Accounting Review 68(2): 304-322s
- CÖMERT D. N. (2001). Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu, İstanbul: Lebib Yalkın Matbaası
- DANİEL L. T.DAVID C. W. (2014), "Making Sense of Dissents: A History of FOMC Dissents", Review of the Federal Reserve Bank of St. Louis (Third Quarter): 213-227
- DELİKANLI İ. U. (1998), "Bankaların Denetimi ve Gözetimi: Türkiye ve Avrupa Birliği Uygulamaları", Active Dergisi, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?nARTICLE_id=196, 12.01.2020 s.6
- DIŞKAYA Ü.Ç., (2018). Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi Journal of Economic Policy Research Cilt/Volume:5, Sayı/Issue:2, Yıl/Year: 2018, 1-24
- DİNCER N., EİCHENGREEN B. (2014). "Central Bank Transparency and Independence: Updates and New Measures." International Journal of Central Banking 10, no. 1, 189-259
- EDHEM E, (1999), Osmanlı Bankası Tarihi, İstanbul, Osmanlı Bankası Tarihi Aratırma Vakfı
- ELDEM V., (1994), Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı mparatorluğunun Ekonomisi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ERARSLAN C., BAYRAKTAR Y., (2008). Konut Balonlarının Oluşumunda Fed'in Rolü ve Küresel Krizden Çıkarılacak Bazı Dersler. Kırklareli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü
- ERÇEL G (1999). Disinflation program for the year 2000: Implementation of exchange rate and monetary policy. TCMB.s.85

- ERDOĞAN S.. (2007). Para Politikası. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4.Baskı, Ankara:Yazıt Yayın-Dağıtım.s.389-390
- ERICKSON M., BRIAN W. M. WILLIAM L. F. (2000). Why do audits fail? Evidence from Lincoln Savings and Loan. Journal of Accounting Research 38(1): 165-194
- FREDERIC S. M. (2011), “Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis”, NBER working paper 16755, February
- FREDERICK M., HOFFMAN H., GARY R. L. (1994). The structure of auditors' knowledge of financial statement errors. Auditing: A Journal of Practice & Theory 13(1): 1-21
- GEITHNER T. (2016), “Are We Safer? The Case for Updating Bagehot”, Per Jakobsson Lecture, October 8, Washington, D.C., from <http://www.perjakobsson.org/lectures.htm> 10.06.2020
- GÜNDOĞAN Y. (2008) Bankacılığımızda İç Kontrol, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:256, İstanbul,
- GÜRSEL S., (1985) “Osmanlı Dı Borçları”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, iletişim Yayınları
- HAUTCOEUR P. C. , RIVA A. WHITE E. (2014) “ Floating a Lifeboat: the Banque de France and the Crisis of 1889” NBER working Paper 20083 (May).
- HAVRİLESKY T. (1987). A partisanship theory of fiscal and monetary regimes. Journal of Money, Credit and Banking, 19(3), 308-325
- HAWTREY R. G (1970). The Art of Central Banking. Routledge; 1 edition (January 1, 1970)
- HENDRIK M. de KOCK (1974), Central Banking (New York: St Martin’s Press).
- HUN TONG TAN. (1995). Effects of expectations, prior involvement, and review awareness on memory for audit evidence and judgment. Journal of Accounting Research 33(1): 113-132

- JİANGSHA Z. (2005). An analytical framework for government audit quality characteristics in China. *Auditing Research* 4, 65–68
- KAHRAMANOV S.. (2011) Azərbaycan'da Döviz-Kredi Operasyonlarında Temel Eğilimler ve Süreçler. "İktisadi Bilimler: Teori ve Uygulama", №3 -2010. Bakü
- KEBELİ A. (2012) Kamu İç Denetiminde Kurumsal Performans Denetimi, TODAİE Kamu Yönetimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Dönem Projesi
- KOCHETOVA N. (2002). An analysis of client's strategy content and strategy process: Impact on risk assessment and audit planning. Unpublished doctoral dissertation: Georgia State University
- KORAY A., , KARA H. YÖRÜKOĞLU M.. (2013) “Alternative tools to manage capital flow volatility”. *BIS Papers* no. 73.: 335-352
- KULUÇLU E. (2006). Yönetimin Denetiminden Denetimin Yönetimine, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 63
- MAMEDOV Z. (2008) Money, credit, banks: a textbook. Baku
- MAMEDOV Z. (2008) The main trends in the development of the monetary system of Azerbaijan // *Finance and credit*
- MAMEDOV Z. F. (2009) Monetary system of Azerbaijan // *Society and Economics*. 2009. No. 3. C. 82–106
- MAMEDOV Z. F.. (2010) The banking system in the context of the global financial crisis // *Finance and Credit*. 2010. No 12. C. 8–15
- MAMMADOV Z., (2003), Finansal Ekonomi Anatomisi, Bakü: Hukuk Yayıncılığı
- MAMMADOV Z. (2010) Kamu Yönetiminde Küresel Bankacılık Krizi ve Krizle Mücadele Politikası: Ortak Sorunlar ve Bireysel Yaklaşımlar. ("Uluslararası Konferans Bildirileri"..

- MANGIR F., ERTEM C., (2016). Alternatif Para Politikası Stratejisi Olarak Nominal Gsyih Hedeflemesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social Economic Research) ISSN: 2148 – 3043 / Nisan 2016 / Yıl: 16 / Sayı: 31
- MEHDİYEYEV R. (2010) The course of Azerbaijan: from stabilization to modernization // Bulletin of current forecasts. Russia: the third millennium
- MİCHAEL D. BORDO, (2007). “A Brief History of Central Banks,” Economic Commentary, Federal Reserve Bank of Cleveland
- MİKALİYOV Q., MUXTAROV Ş., (2013), Azərbaycan bankacılıq sisteminin finansal analizi: 2006-2011. Journal of Qafqaz University, 1(1), 75-83
- MORLEY W., LEMON K. T. (2000). Developments in the audit methodologies of large accounting firms. UK: ABG Professional Information
- MUKTEDAR K. (1995). Yeni Baslayanlar İcin Denetime Giris. Sayıştay Dergisi Ekim Kasım Sayı 19, ss.15-30
- O'DONNELL M. E, SCHULTZ J. (2003). The Influence of Business-Process Focused Audit Support Software on Analytical Procedures Judgments. Auditing: A Journal of Practice & Theory 22(2): 265-279
- OKTAR S., YÜKSEL S. (2015), Bankacılık krizlerinin erken uyarı sinyalleri: Türkiye üzerine bir uygulama, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 14(28), 37-53
- OKTAR, S. (1994). “Merkez Bankalarının Bağımsızlık Sorunu”, Finans Dünyası Dergisi. Eylül, Sayı:57: 67-73
- ÖCAL T., COLAK Ö. F., TOGAY S., ESER K. (1997). Monetary Theory and Policy Bank. (1. Baskı).: Gazi Publications. Ankara.

- ÖLÇER C. (1989) Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları, 2 Cilt, Yenilik Basımevi, İstanbul
- ÖNDER T., (2005). Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Ankara
- ÖZATAY F. (2009). Türkiye’de 2000-2008 döneminde para politikası. İktisat İşletme ve Finans, 24(275), 37- 65.
- ÖZATAY F. (2011). Merkez Bankası’nın yeni para politikası: İki hedef-üç ara hedef-üç araç. İktisat İşletme ve Finans 26 (302) 2011: 27-43
- ÖZBEK Ş., UYGUN M.Ş. (2003) “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bağımsız İdari Otorite midir?”, TCMB Lira Bülteni, Sayı.27, Temmuz
- ÖZGÜ Ö. (1993). Merkez Bankası Bağımsızlığının Ekonomi Politikasının Sonuçlarına Etkisi. Maliye Dergisi, Ocak-Şubat
- ÖZMEN Ş., (1959), “Türkiye’de Bankacılığın Tarihçesi Milli Bankacılığımızın Tekmül Seyri ve İnkiafı”, Banka, yıl. V, S. 39-40, Temmuz-Aralık, s. 7-17
- ÖZYÜREK M., (2002), “Bankalar Denetim Kıskaçında” , Milliyet Gazette
- PAMUK Ş., (2005), “Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, İletişim Yayınları
- PARASIZ İ., (1996). Monetary Policy. (4. Edition). Bursa: Ezgi Publications
- PAYA M., (1994). Monetary Theory and Monetary Policy. İstanbul: Filiz Publishing
- PELİN İ. F. (1989) “Osmanlı Bankası”, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Sayı 21, 1341, ss. 1072

- PETERS J. M., LEWIS B., VASANT D. (1989). Assessing inherent risk during audit planning: The development of a knowledge-based model. *Accounting, Organizations and Society* 14(4): 359-378
- PICKETT S. (2005), *The Internal Audit Handbook*, 4.bs., John Willey and Sons, England
- PORTER B., SIMON J, HATHERLY D. (2005). *Principles of external auditing*. John Wiley & Sons, Ltd
- RICCHIUTE D. (1992). Working paper order effects and auditors' going-concern decisions. *The Accounting Review* 67(1): 46-58
- SADİGOV M. (2010) *Bankacılık işlemleri. Ders malzemesi*. Bakü
- SALAKHOV S. (2012) *Tarım sektörünün yenilikçi gelişimi: gerçekler ve beklentiler*, Az.ETKTİ və Tİ Elmi Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı
- SAMUELSON P. A., (October 1970) "The Fundamental Approximation Theorem of Portfolio Analysis in Terms of Means, Variances and Higher Moments," *Review of Economic Studies* 37, pp. 537-542.
- SAVRUL K. B, (2008). *Nominal Çapalar ve Türkiye'deki Uygulama Sonuçları*. Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.F., İktisat Bölüm
- SHARKANSKY I. (1995). *Expanding the Frontiers of State Audit: Israel's Auditor as Critic of Political Morals*. State of Israel, State Comptroller's Office, Jerusalem No. 95-301
- SHAW S. W. (1931). *The Theory and Principles of Central Banking*, with special reference to the working of the Bank of England and of the Federal Reserve System of the United States. *The Economic Journal*, Volume 41, Issue 162, 1 June 1931, Pages 264–267
- SİLİER O., (1975), "1923-1935 Döneminde Türkiye'de Kurulan Bankalar ve Bankacılık", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri* 8-10 Haziran 1973, derleyen. Osman Okyar, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları

- SMİTH V. C. (1990). The rationale of central banking and the free banking alternative. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data
- SOLOMON İ., SHIELDS M., WHITTINGTON R. (1999). What do industry-specialist auditors know? Journal of Accounting Research 37(1): 191-208
- STEVEN E. S., WEIRICH T. (2002). A primer on the strategic systems approach to auditing. University of Waterloo working paper
- ŞENTÜRK M, KAYHAN S., BAYAT T, (2016). Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz, 2016; 9(3)
- TANJU Y. S.. (2002) “İç Kontrol Fonksiyonunun Bileşenleri – İç Kontrol Merkezi Teftiş’ten (İç Denetim’den) Farklı Bir Mekanizma mıdır?”, Bankacılar Dergisi, Sayı.42
- TEKELİ İ., İLKİN S., (1997) Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara
- TUBBS R. (1992). The effect of experience on the auditor's organization and amount of knowledge. The Accounting Review 67(4): 783-801
- TURNA F. (2014). Geçmişten Günümüze Merkez Bankaları Ve Modern Merkez Bankacılığının Bir Örneği: Avrupa Merkez Bankası. Journal of Life Economics 1/2014 DOI : 10.15637/jlecon.201416989
- ULUSOY Y., (2005) “Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetim”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt : 7, Sayı : 2,. ss. 265-300
- URGANCI H., (1982). Money and Banking. Adana
- UZAY Ş. (1999), İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:132, (Doktora Tezi), Ankara

- WEBSTER C. G. (1962) 'Denmark', in R. S. Sayers (ed.) Banking in Western Europe. Clarendon: Oxford
- WILLARD W. WALLER., WILLIAM L. FELIX, Jr. (1984). The auditor and learning from experience: Some conjectures. Accounting, Organizations and Society 9(3/4): 383-406
- WILLIAM F M. (1997). Auditing a Systematic Approach, Mc. Graw-Hill: USA
- WILLIAM R., FRANÇOIS R. V. (2016) "The Descent of Central Banks (1400-1815) in Bordo, M. O. Eitheim, M. Flandreau and J. Qvigstad (eds) Central Banks at a Crossroads; What Can We Learn from History? New York; Cambridge University Press
- ZEYNALOV V. (2013) Institute of financial supervision as a factor in the stability of the banking system: international experience and Azerbaijani practice // Problems of the modern economy. No. 1. S. 96–98
- Гузнова А. Г. (2005) ЦБ РФ применяет принудительные меры в отношении кредитных организаций (правовые аспекты) // Деньги и кредит. Номер
- Достов В. Л. (2011) Электронные деньги: регулирование инновационного рынка // Национальная платежная система и ее роль в развитии ЦБ: Сб. отчеты. М., 2011. Вып. 28.
- Жарылгасова А. (2007) Международные стандарты аудита: учебное пособие. - 3-е изд., Стер. Москва: КНОРУС.
- Захаров В. А. (2004) «О рисках банковской системы» // Деньги и кредит. №3
- Мельник М.В., Макальская М. Л., Пирожкова Н.А., Сиротенко Э. А. (2008). Аудит. Учебное пособие. Издательство: Москва Форум.
- Мерзликина Е.М., Никольская Ю. Н. (2007) Аудит: Учебное пособие. - 3-е изд., Перераб. и добавить. - Москва .: ИНФРА

- Овсейко С. Викторович (2010) Современная электронная валюта развития банковских технологий: автореф. Дис.экон. Наук. Мп
- Осипенко Т. В. (2004) «Построение интегрированной системы управления банковскими рисками» // Деньги и кредит. №3
- Плотников В.Н. (2011) Модернизация аграрной системы в современной России: ресурсы, проблемы и механизмы реализации, Волгоград.
- Подольский В., Поляк Г. Б., Савин А. И. (2008) Аудит. Учебное пособие. Москва, Союз Дана.с.88-95
- Полисюк Г. Б., Кузьмина Ю. Д., Сухачева Г. И. (2007) Аудит предприятия. Аудиторская организация и комплексный анализ финансовых результатов предприятия - Москва, ЕХАМ.s. 77-86
- Попова Л.В. (2003) Основные теоретические принципы построения системы управления / Л.В. Попова, И. Маслова, Б. Маслов // Финансовый менеджмент.
- Шуленбаева Ф. А. (2010) Инновационная модернизация сельскохозяйственного производства: проблемы и перспективы развития в Республике Казахстан, Астана

İNTERNET KAYNAKLARI

- About America: The Constitution Of The United States Of America
<https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/pdfs/abd-anayasasi.pdf>. Erişim Tarihi: 27.01.2020
- Azerbaijan Cumhuriyeti istatistik birimi.
<https://www.stat.gov.az/source/finance/>. Erişim Tarihi: 29.01.2020
- Azerbaijan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun, 2007,
<https://uploads.cbar.az/assets/662491762954dccab6222ee5a.pdf>
 Erişim tarihi: 27.01.2020

- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Hakkında Kanun, 2007,
<https://uploads.cbar.az/assets/662491762954dccab6222ee5a.pdf>
Erişim tarihi: 13. 12.2019
- Global No.1 Business Data Platform
<https://www.statista.com/statistics/1121448/fed-balance-sheet-timeline/> Erişim tarihi: 17.09.2020
- Law of the Republic of Azerbaijan on Central Bank of the Republic of Azerbaijan,
<http://www.e-qanun.az/framework/5530> Erişim tarihi: 13. 12.2019
- Merkez Bankasının para politikası. <http://hozir.org/azerbaycan-respublikasi-tehsil-nazirliyi-azerbaycan-dovlet-iqt-v3.html?page=33>.
29.01.2020
- TCMB (2015). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarihçesi ve Görevleri.
www.tcmb.gov.tr . Erişim Tarihi: 11.10.2019
- Ulrik B. Henneberg A.P.(1999). The Role of Gold in the Monetary System.
https://www.nationalbanken.dk/en/publications/Documents/1999/10/1999_MON3_role_s19.pdf Erişim tarihi: 27.01.2020
- William, Kenton (2019). Lender of Last Resort.
<https://www.investopedia.com/terms/l/lenderoflastresort.asp>.
Erişim tarihi. 27.01.2020